Aylık Tarih

Yıl: 1 Sayı : 4 Haziran 2023

Eski Türklerde Ticaret
Eski İstanbul'da Berberler
Eski Galata Köprüsü
Ege Adalarını Nasıl Kaybettik ?
Bir Cami: Nusretiye Camii
Azapkapı Çeşme ve Sebili
İstanbul'un Aynası (4)
Eski İstanbul Abideleri ve Binaları (4)
Falaka (Ömer Seyfettin)

4. Sayımız

Bu ay sizlere dördüncü sayımızı yayınlıyoruz. Bu sayımızda dizi yazılarımıza devam etmekle beraber kısaca bazı tarihi konulara da yer verdik. Dergimizde yer alan konular;

Eski Türklerde Ticaret, yazısında ilk çağlardan itibaren Türklerin ticaret hayatı anlatılmaktadır.

Eski İstanbul'da Berberler, yazımızda eski istanbulda berberlik sanatının geçirdiği evreler anlatılmaktadır.

Eski Galata Köprüsü', yazımızda köprünün ilk yapımından yeni köprünün yapılışına kadarki yaşamına yer verilmektidir.

Ege Adalarını Nasıl Kaybettik ? Bu yazımızda, önce 1915 yılırda yayınlanmış olan "Adalarımız" isimli kitaptah alıntı yaptıktan sonra, adaların kimlere, nasıl ve ne koşullarda verildiği, yapılan savaşlar ve anlaşmalar, tarihlerine görü sıralanarak arlatılmıktadır.

Bir Cami: Nusretiye Camii , Bu ay Barok, Rokoko mimarisi tarzında inşa edilmiş camilerimizden biri olan Nusretiye Camii fotograflarla anlatılmaktadır.

Azapkapı Çeşme ve Sebili, İstanbul Çeşmeleri dizimizin bu bölümünde, Saliha Sultan (Azapkapı) çeşme ve sebili fotograflarla anlatılmaktadır.

Bu sayımızın da ilginizi çekeceğini umuyoruz.

Aylık Tarih

Aylık Dergi

Sayı: 4, Haziran 2023

Sahibi ve Sorumlusu:
H.Veysel Güleryüz

e-posta: veyselguleryuz@gmail.com

Eski Türklerde Ticaret

Yılmaz Öztuna
Hayat Tarih Mecmuası; Şubat 1972, S.4-5

Milattan Önce III. yüzyılda Teoman ve oğlu Mete çağında Türkler, büyük bir imparatorluk kurdular. Bu devlet, Büyük Okyanus ile Karadeniz arasında uzanıyor, Asya'nın bütün kuzey yarısını kaplıyordu. Büyük Türk Hâkanlığı'nın Müslüman dinini kabul ettiği X. yüzyıla kadar 1200 sene Türkler, sarsıntılı devirler geçirmekle beraber, Asya'nın kuzey yarısındaki devletlerini ve hâkimiyetlerini devam ettirdiler. Böyle sürekli ve istikrarlı bir imparatorluğun varlığı, ticaret ve iktisat hayatına büyük bir canlılık getirdi. Bu canlılık, Büyük Türk Hâkanlığı'nı ayakta tutan başlıca güç kaynaklarından biri oldu.

Türkler, Çin ile İran ve Roma - Bizans, yani Uzak Doğu ile Yakın Doğu ve Akdeniz âlemi, diğer bir deyişle, o çağ dünyasının iki ucu arasında bulunuyorlardı. Bu durumları, Asya ticaretinin gelişmesini sağlayan ortamı yarattı, «ipek Yolu» denen ve dünya ticaretinin şahdamarı olan Çin ile Bizans arasındaki büyük ticaret yolu, Türkler'in elindeydi. Pekin'in az kuzeyinde başlayan Türk sınırlan, İran'a, Horasan'a, Ural Dağlan'na, Hazar Denizi'ne kadar uzanıyor, Karadeniz kıyılanna temas ediyordu. Bu suretle Türkler, eski dünyanın başlıca devletleri olan Çin, İran ve Bizans imparatorluklarının komşusu idiler.

Türkler'in ticaret sistemleri son derece pratik olduğu gibi, iktisat hayatına da yenilik getirmişlerdi. Ticaret, doğruluk ve güvene dayanıyordu, ilkçağ sonunda ve Ortaçağ'ın ilk yansında ancak Türk, Çin, Iran, Roma ve onun devamı olan Bizans imparatorlukları gibi çok büyük, sürekli ve düzenli devletler, büyük çapta ticaret aktivitesini ayakta tutacak ortamı sağlayabiliyorlardı. Bu devletlerin merkezî otoriteleri, kesin bir emirle en uzak eyaletlere istediğini yaptırabilen siyasî varlıklardı. Küçük devletler, böyle bir düzen yaratamıyorlardı. Büyük imparatorluklar bile, asayişin bozulduğu ve merkez otoritesinin zayıfladığı zamanlarda, ticaret hayatının bozulduğunu ve iktisadî güçlüklerin ortaya çıktığını görüyorlardı. Türkler, çek vermek suretiyle tacirlerin karşılıklı iş yapma yöntemini bildikleri gibi, bu yöntemi Asya'da geniş alanlara da yaymışlardı. «Çek» kelimesi Avrupa dillerine, Arapça «sak» kelimesinin İran dilindeki söylenişinden Ortaçağ sonlarında geçmiştir. Türkler, birkaç kere kâğıt para da yayınlamışlar, fakat tutturamamışlardı. Türk tacirleri, Çin ve İranlı tacirlerle ortaklaşa büyük ticaret ortaklıkları kuruyor ve ticareti mümkün olduğu kadar milletlerarası bir hareket hâline getirmeye çalışıyorlardı. Bu çeşit şirketlere Türkçe «ortak» deniyordu. Bu ortaklar, Akdeniz ile Büyük Okyanus arasındaki Asya ticaretine ve Avrupa'nın ithale mecbur olduğu bütün maddelere hâkimdi. Ortak teşkilâtı, Cengiz çağındaki Moğol cihan imparatorluğunda da devam etti. Moğollar, diğer medenî konularda olduğu gibi, ortak teşkilâtını da, Dokuz-Oğuz-On-Uygur Türkleri'nden öğrenmişlerdi. Sonradan bu ortaklara, Arap tacirler de katıldı. Ortağı teşkil eden hisse sahibi tacirlerden birinin basit bir yazılı senedi, dünyanın öteki ucundaki diğer tacir tarafından, milyonlar değerinde malın teslimi ve şevkini mümkün kılıyordu. Ortakların, binlerce insan ve hayvandan kurulu kervanları, 5 ay süren ticaret seyahatine çıkabiliyor, her şey taşıyor ve hemen her malın ticaretini yapıyordu. Sibirya içerilerine kadar gidilip kürk ve çeşitli madenler alınıyordu. Yerlerinde pek ucuz olan bu maddeler, uzak ülkelerde, büyük kârla satılıyordu. 921 yılında Harzem'den yani Aral Gölü'nün güneyinden hareket eden ticaret kervanında, 5.000 kişi ve on binlerce hayvan vardı. Bu kervan, Oğuzlar'ın ülkesinden geçip. Bulgar Türkleri'nin ülkesine, yani Volga boylarına gitmişti, ilkbaharda hareket etmiş, sonbaharda Harzem'e dönmüştü. Böyle büyük kervanlar, hiçbir zaman istisna teşkil etmiyor, Çin'le Akdeniz arasında devamlı şekilde gidip geliyordu. Bu «ortak» denen şirketler, deniz ticaretine de el atmışlardı. Yüzlerce gemileri vardı. Hind Okyanusu ticaretine hemen hemen hâkimdiler. Hind Okyanusu'nun batı kesiminde çalışan Arap armatörleriyle işbirliği yapıyorlardı. Bu aktif deniz ticareti, XVI. asrın ilk yıllarından başlayarak Portekizliler'in Hind Okyanusu ticaretini ele geçirmelerine kadar sürdü. Türk tacirleri, dürüstlüğü, başlıca ilke olarak kabul etmişlerdi. Arap ve Bizans tarihlerinde, Türk tacirlerinin dürüstlüğünü öven kayıtlar az değildir. Ticaret ahlâkına uygunsuz hareket eden bir tacir, derhal ortak teşkilâtından çıkarılırdı. Türkler, islâm medeniyetine geçtikten sonra, bu ticaret teşkilâtı şekil değiştirdi. Osmanlı İmparatorluğu'nda ticaret, daha fazla Akdeniz'e kaydı. Fakat Kuzey Asya'daki eski ticaret hayatı, hiçbir zaman Ortaçağ'daki hareket derecesini bulamadı. Osmanlılar'ın, Venedik ve Hindistan limanlarında bile ticarî ajanları ve antrepoları vardı. Ancak bu çağda Avrupalılar, bilhassa deniz ticaretine, gittikçe artan bir tempoyla el koydular. XVIII. yüzyılda dünya ticareti artık hemen hemen Avrupalılar'a geçmiş, Asya fakirleşmeye, Avrupa artık zenginleşmişti.

Eski İstanbul'da Berberler

Yazan: Reşad Ekrem Koçu
Hayat Tacrih Mecmuası, 1974 Ocak. S.30-37

İstanbul'un fethinden Kanunî Sultan Süleyman devrinde kahve keyfinin yayılmasına ve büyük şehirde ilk kahvehanelerin açılmasına kadar, berber dükkânlarının nasıl yerler olduğu hiç bilinmemektedir.

Kahvehaneler açılıp, büyüklü-küçüklü şehrin her tarafına yayılınca, berber dükkânları bağımsızlıını kaybetti ve kahvehanenin bir köşesine yerleşti. Berber esnafı da kahveci esnafına yamak sayıldılar.

17. yüzyıl ortasında, otoriter bir padişah olan Sultan Dördüncü Murad bütün ülkede kahveyi yasak edip kahvehaneleri kapattığı zaman berberler gene bağımsız oldular. Fakat padişahın ölümü ile bu yasak da kalktı ve berber dükkânı yine kahvehanenin içine girdi. Yeniçeri ocağının kaldırıldığı 1826 yılına kadar, hemen iki yüzyıla yakın devam etti.

Yeniçerilerin son devrinde bütün İstanbul esnafı arasında kahveciler ile berberler Yeniçeri ocağına kayıtlı yahut yeniçerilik yapardı. Yeniçeri zorbalarının hemen hepsinin de gayet konforlu bir veya birkaç tane kahvehanesi vardı. Kahvehaneler her türlü uygunsuzluk ve fuhuşun göz göre göre yapıldığı yerler olmuştu.

1826'da Yeniçeri ocağını kanlı bir şehir savaşıyla kaldıran Sultan İkinci Mahmud, aynı günler içinde İstanbul'da ne kadar kahvehane varsa kapattı ve İstanbul şehri birden berbersiz kaldı.

Esnaf gedik (çalışma imtiyazı) yöntemine bağlıydı. Berber gedikleri ise kahvehane gediklerine bağlıydı. Sultan İkinci Mahmud kahvehaneleri kapatınca, berberlerin dükkân açabilmeleri için yeniden berber gedikleri oluşturuldu

Vakanüvis (tarihçi) Lûtfî Efendi H. 1243 (M.1827) kayıtları arasında şöyle anlatıyor (Anlaşılabilmesi için günümüz Türkçesine çevrilmiştir):

«Vaka-i Hayriye'den sonra Dersaadet (İstanbul) ve Boğaziçi'nde ne kadar kahvehaneler varsa ocakları yıkılarak yokedilmişti. Bunların çoğu fakir olduklarından başka, halkın tıraş olması ve yararlanabilmesi için bu kahvehanelerin berber dükkânına çevrilmesi ile vakıflardan berber gediği adıyla yeni baştan senet alınarak bazılarının açılmasına izin verildi.»

Bir süre sonra kahvehaneler gene açıldı ve gene her kahvehanenin bir köşesine bir berber yerleşti. Fakat berberler kahvehanelere bağımsız gedik sahibi olarak girdiler. Bir kısım berberler de dükkân sahipliğini korudu.

Sultan İkinci Abdülhamid devrinde Avrupa benzeri berber dükkânları açıldı ve kendilerini eski berberlerden ayırmak için «Perûkâr» adını aldılar.

1900 Yılında Bir Sokak Berberi..

İLK TRAŞ FIRÇALARI

İstanbul berberliğinde fırça büyük bir gelişmedir. Bellerinden havlular, peştemallar atıldı, yerini beyaz patiskadan iş gömlekleri aldı. Sabun leğende el ile köpürtülür, sakalları el ile ovulana, yıkanana yumuşatılır iken, yerine sabun tasları ve traş fırçaları geldi. Yalın ayaklı, ayakları nalınlı, takunyalı, kolları sıvalı çıraklar da beyaz gömlek, çorap, pabuç giydiler. Makasın, usturanın yanına saç makineleri konuldu; taslar tamamen kalktı. Müşteriler peykeye (sedirlere) oturdular, başları dize yatırılırken, baş yastıklı berber koltukları kullanıldı.

Gün geçtikçe eski berberler azaldı ve yerlerini perûkârlar aldı ve nihayet Cumhuriyete geçildiğinde de perûkâr adı bırakılarak berber ismi bu yeni dükkânların da adı oldu. Ancak yeni berber dükkânlarının eski berber dükkânlarıyla hiçbir ilgisi kalmamıştı. Yukarıda da anlattıımız gibi, günümüzün berber dükkânlarına bakarak eski dükkânlar hakkında bir fikir edinmek olanaksızdır. Eski berber dükkânları için 18. ve 19. yüzyıllarda İstanbul'a gelmiş yabancı ressamların yaptıkları resimlerden yaklaşık olarak bir fikir edinebilmekteyiz. Eski narh (fiyat) defterleri ile esnaf nizâmnâmelerinde de berberler hakkında önemli kayıtlar vardır. Bunlardan berber dükkânları hakkında bâzı bilgiler elde edilebilmektedir.

Eski berberler aynı zamanda sünnetçi, dişçi ve hacamatçı idi; kellik, uyuz, lenfdüğümü şişkinliği, egzama gibi cilt hastalıklarına da ilâçlar, merhemler yapardı.

Dükkânların zeminin (ki genelde bir kahvehanedir) taş veya tuğla döşenmiş olması zorunluydu. Usta, kalfa ve çırak berberler dükkânda bellerine çok temiz ve genelde ibrişimden dokunmuş peştemal, futa (kumaş havlu) bağlamak ve ayaklarına nalın veya takunya giymek zorundaydılar. Kalfalarla çıraklar ise yaz ve kış, nalın ve takunyalarını yalın ayak, çorapsız giyerlerdi. Çorap kirli olabilirdi, herhangi bir nedenle veya farkında olmadan ellerini ayaklarına götürebilirlerdi. Eğer ayak çıplak olursa temiz tutulmak mümkün olacaktı. Kollar da her zaman dirseklere kadar sıvanmış olmalıydı. Gömlek ve mintan kolları kirlenmeyecek, müşteri de kirli bir kol yerine tertemiz bilekler ve kollar görebilecekti.

DİZDE TRAŞ

Traş dizde yapılırdı. Müşteri peykeye **(tahta sedir veya kanepe)** oturtulur, berber yüzün iki tarafındaki sakal kılını ustura ile kazıyıp aldıktan sonra önce sol ayağını müşterinin oturduğu peykeye dayar, dizine temiz bir havlu koyar, müşterinin başını dizine yatırır, sağ tarafını perdahlar, sonra sağ ayağını dayar, başı öbür dizine alır, sol yanağını perdahlardı.

Sabun özel olarak yapılmış berber leğeninde el ile köpürtülür ve yüz kılları bu sabunla ve gene el ile iyice yıkanıp oğularak yumuşatıldıktan sonra ustura vurulurdu. Traştan sonra da mutlaka baş yıkanırdı; baş da «sitil» altında yıkanırdı.

Sitil, berber dükkânlarında tavana asılmış orta büyüklükte ve genellikle bir maşrapa veya küp şeklindeki bir su kabıdır. Dibinde musluğu vardır; baş yıkanırken çırak leğen tutar, berber de sitilden akan su ile başı yıkardı. Sitil, berberin maddi durumuna, dükkânın yerine, semtine, dolayısıyle müşterilerinin sosyal durumuna göre topraktan, kalaylı bakırdan, yahut gümüşten olurdu. Sitiller bâzen de duvara çakılmış

Bir Sokak Berberi..

uzunca bir demir çubuğa asılırdı.

Çırak oğlanların bir görevi de, ustası veya kalfası müşteriyi traş ederken hasırdan yapılmış zarif yelpazelerle sinek kovmaktı.

Berberler traşa başlamadan ustura biledikleri kayışı da bellerine asarlardı.

EVLİYA ÇELEBİ'DE BERBER

İstanbul berberleri hakkında en eski kayıt 17. yüzyılın büyük gezgini Evliya Çelebî'nin seyahatnamesinde, Sultan Dördüncü Murad zamanında yapılmış bir esnaf alayını anlatan sayfalar arasındadır. O tarihte kahvehaneler kapalı olduğu için berberlerin, kesin olarak gerçekleşememiş olduundan, kaç dükkân ve kaç kişi olduklarını yazmamıştır; şöylece anlatıyor:

«Berber esnafı - Âdem Aleyhisselâm'dan Hazret-i İbrahim'e gelinceye kadar bütün insanlar saçlı idi, berber nedir bilmezlerdi. Allah, Hazret-i İbrahim'e Kabe'yi yaptırması için ferman buyurduğunda haccı gerçekleştirdikten sonra Mina pazarında elbiselerini çıkartmasını da emretti. Hazret-i İbrahim, oğulları İsmail ve İshak'ı da traş etti. Böylece traş, "Sünnet-i İbrahim" oldu. Başlangıcında baş traş edip berberlere pîr olan İbrahim Nebî'dir.

«Hazret-i Muhammed'e kırk yaşında nübüvvet geldiği zaman saç sakalları uzun idi. Çünkü bütün Hâşimî ve Kureyşî halkının saçları ve sakalları uzun idiler. Hazret-i Risâlet, Mekke'yi fetih buyurdukta Kureyş büyükleri gelip müslüman oldular, Hazret-i Risâlet garîk-ı sürür ve şâdımânî olup hemen Selman Pâk'a mübarek başlarının traş edilmesini emir buyurdu. O halde berberlerin pîri Selman Pak olmuş olur. Selman Bağdâd'a yakın nehir kenarında bir âsitânede (tekkede) gömülüdür

«Berberler o alayda tahtırevanlar üzerine kurdukları dükkânlarını renk-renk camlar, sarı pirinçden leğen ve ibrikler ile ve birçok Alman usturaları ile süsleyip bellerinde temiz ibrişim peştemallarla pırıl pırıl berber gençleri şakalar yaparak geçerler.»

Evliya Çelebî 17. yüzyılda sünnetçi berberleri yüz ve baş traşı yapan berberlerden ayrı ve onları yardımcı esnaf olarak kaydediyor:

«Sünnetçi Berber Esnafı — 300 dükkân, 400 kişidir. Pîrleri Ebül Havâkîn Muhammed bin Talha bin Abdullah'dır. Peştemalını Selman Pak bağladı. Müslüman olanları sünnet ederdi. Bunlar da arabalar üzerine dükkânlarını usturalarla süsleyip bâzı oğlanları dükkânlarında dümbelek ve kudüm ile sünnet eder şekilde geçerlerdi.»

Evliya, sünnetçiler gibi, ustura çarkçıları (bileycileri) ve ustura kuyumcularını (ustura sapı yapanları) berberlere yardımcı esnaf demektedir.

18. yüzyılın külhanbeyi şâiri Haşmet Efendi de Sultan Üçüncü Mustafa'nın kızı Hibetullah Sultan'ın doğumu şerefine yapılan şenlikler üzerine «Vekâletnâme-i Hümâyûn» adındaki eserinde, büyük esnaf alayını anlatırken berberlerin geçişini de anlatmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği üzere, diğer esnafda olduğu gibi, İstanbul berberleri içinde en değerli belgelerden biri eski resmî narh defterleri ile esnaf hakkında İstanbul kadılığı tarafından konulmuş olan esnaf nizamı defterleridir. Aşağıdaki satırları Sultan İbrahim'in ilk saltanat yıllarında düzenlenen bir nizâmnâmeden alınmıştır:

«Berberler,

«Adam başından bir akçe alırlar.

«İsteyerek bir akçeden çok verene de, gül suyu ile saygı gösterirler.

«Ve gezici berberlerden başka, dükkânda oturanlar ibrişim peştemal kuşanıp temiz elbise giyerler.

«Sitili ve leğenlerini kalaysız kullanmazlar; ve usturalarını çok keskin yaparlar.

«Traş ve hacamat ve cerrahlarının sanatlarını öğrenmek için öğrenci olanlara beş seneden kısa sürede icazet verilmez.

«Ancak traş öğrenmek için öğrenci olanlara iki seneden kısa sürede icazet verilmez. Üç ayda ve altı ayda başa çıkıp traş etmede becerikli olanlara ilişilmeyip elleri ham olanlar, kethüdaları ve yiğitbaşları marifetleri ile geri çırak olup traşta hizmet edeler.

«Yeni usturayı kösereye tutmaya bir akçe alınsın. Ve kullanılmış usturayı kösereye tutmaya bir akçe alınsın.»

Yeniçerilik zamanında kahvehanelerde maskot, uğur, kazanç tılısımı olarak bir florya yahut kanarya kuşu bulundurulurdu. Yeni bir kahvehane açılırken, dükkân hediyelerinin en beğenileni de süslü bir kafes içinde bir kanarya kuşu idi. Bu gelenek sonra berberlere geçti, her berber dükkânında bir florya yahut kanarya kuşu bulundurur oldu. Daha sonra bunlara isketeler, sakalar da eklendi.

İstanbul'da cumhuriyetin ilanına kadar berberlik, tellâklık ile aynı düzey ve türde bir meslek olarak görülmüştür. Hattâ sarâyda bile zülüflü ağalardan berber olanlar aynı zamanda tellâk olurlardı. Ancak halk çocukları berber olur, çıraklığından sakal bırakıncaya kadar da aşağı seviyede görülmekten kurtulamazdı.

Tarih yazarı Câbî Said Efendi hicrî 1223 olayları arasında bu yüzden çıkmış bir olayı geniş olarak anlatıyor. Şöyle ki:

«Üsküdar'da Zağarcılar ocağına berber çıraklığından yetişmiş güzel ve pek genç bir delikanlı nefer yazılır. Bu asker ocağının yoldaşlarından Kürt Mehmed ile Dervişoğlu adında iki nefer «bu oğlan berberdir» diye delikanlıya kötü gözle bakarlar ve hakkında çirkin şeyler düşünürler. Fakat arzularına kolay ulaşmak için güzel delikanlıya önce arkadaşlık muhabbeti gösterirler. Onu sanki himaye eder ve kötülüklerden korur görünürler. Kesin güvenini kazandıktan sonra 16 Recep, çarşamba günü (7 Eylül 1808) uşağı alıp kıra götürürler ve üzerine saldırırlar. Delikanlı ellerinden her nasılsa kurtulur, kaçar. Fakat sırtındaki cübbesi ile tütün kesesi ve dier eşyası (pabucu, külahı, cepkeni, kuşağı) olay yerinde kalır. Olayı gelir annesine anlatır. Kadın kışlaya gidip mütecavizlerden oğlu-

nun eşyasını ister, onlar inkâr eder: «Ne böyle bir şey oldu; ne de eşya gördük» derler. Bunun üzerine Üsküdar ustasına gider: «Eğer bunları yakalayıp, hapsetmezsen, ben sadrâzam efendimize dilekçe vermeye gidiyorum» der (o tarihte sadrâzam amansız diktatör ve yeniçeri düşmanı Alemdar Mustafa Paşa'dır). Kendi başından korkan Üsküdar ustası adamlarına, zabitlerine, Kürt Mehmed ile Dervişoğlu'nun nerede iseler hemen bulunup hapsedilmelerini emreder. Yakalanırlar ve Üsküdar bahçesi kolluğunda hapsedilir. Berber uşağının anası Bâbıâlî'ye gidip sadrâzama dilekçe verir. Alemdar da iki nefer zağarcının Babıâli'ye yollanması emrini verir. Dervişoğlu meselenin kötüye sardığını görünce, gardiyanları olan Üsküdar bahçesi Ocağı aşçısına: «Yoldaşım, bana hamam iktiza etmiştir, emniyetin yoksa beraber hamama gidelim, bir su döküneyim, çabuk döner, geliriz» der, adamı kandırır ve hamam bahanesiyle kaçar. O kaçtıktan sonra bostancıbaşının adamı gelip: «Herifleri sadrâzam efendimiz istiyor! Üsküdar ustası ile Zağarcılar ustası ve cümle zabitler de beraber gelecek!..» deyince, Dervişoğlu'nun hamamdan dönmediğini gören aşçı hemen başından özel işareti olan külahını atar, o da selâmeti kaçmakta bulur.»

«Babıâli'de, Kürt Mehmed sadrâzamın emriyle hemen Irgat pazarında idâm olunur. Fakat kaçak Dervişoğlu ile aşçı bulunamazlar.»

Sultan İkinci Abdülhamid devrinde de buna benzer bir olay olmuştur. 1888'de Sarıyer'de ayak takımının kurduğu bir içki sofrasında bir delikanlıya: *«Berbersin, elbet kalkıp oynarsın!»* diye zorla köçeklik ettirilmiş, tecâvüz daha çirkin bir safhaya dökülünce mütecavizlerle genç berberi korumak istiyenler arasında bir kavga olmuştur.

Münir Süleyman Çapanoğlu bize berberler hakkındaki şu notları aktarmıştır:

«Eski berber dükkânlarında hatırladıklarım 1908 inkılâbından sonra Birinci Cihan Harbi'ne kadar mevcudiyetini muhafaza edebilen Yeni Cami etrafındakiler, Tahtakaledekiler, Süleymaniye'de Tiryaki çarşısındaki dükkânlardır. Hepsinde okunan bir levha gözümün önündedir:

Hamd-ü minnet ol Huda'ya bize verdi devleti
Hazret-i Selman Pâkdir pirimizin şöhreti
Hem Resûl'ün berberidir ol kemâl-i zât-i pak
Gaafil olma gel traş ol eyle icra sünneti.

«Bazen da kıt'a beyit olurdu:

Her sabah Besmele'yle açılır dükkânımız
Hazret-i Selman Pâk'dir pirimiz üstadımız.

«Bazı dükkânlarda da şu mealde levhalar görülürdü:

Her kim ister râhat-i mûy-i seri
Berber Abdullah'a olsun müşteri.»

DİŞÇİLİK VE SÜNNETÇİLİK

«Hemen istisnasız hepsi aynı zamanda dişçi idi: Diş tedavisi bilmezler, ağrıyan dişi bulamazlar, müşterinin ağrıyor diye gösterdiği dişi çekerlerdi. Meraklılar çektikleri dişleri atmaz, toplar, bu dişlerle, yüzeyi boyalı bir tahta üstüne örneğin «Berber Ali Usta» diye kendi isimlerini yazarak bir levha, tabelâ yaparlar ve dükkânlarının göze çarpacak bir yerine asarlardı. Böyle bir dükkân da gözümün önündedir, Beyazıt'da idi, çekilen dişlerle yazılmış levhadaki isim de «Lofçalı Süleyman» idi; güler yüzlü, babacan bir adamdı, yüzüme ilk usturayı bu Süleyman Efendi vurmuştur.

«Berberlerin üçüncü mesleği sünnetçilik idi. Bir dördüncü işleri de hacamatçılık idi. İçlerinde hekimliği ilerletmiş, yaralara bakan cerrahlar da vardı. Ağızları mühürlüydü ve yaralı hastalarının sırlarını da saklarlardı.

«Müslüman berberler bir kahvehanenin köşesine yerleşmemiş ise, dükkânı, mahallenin, semtin kahvehaneyi aratmıyan bir mahfili olurdu; yaz ve kış mangalında bir çaydanlık kaynar, dükkânda muntazam kahve takımı bulunurdu. Gayrı-Müslîm berberler ise çay ve kahve yerine likör, konyak ikram ederlerdi.

«Berberle senli benli olanlar; içkiler, rakışişeleri ceplerinde, hafif tertip çerez meze ile gelir, dükkânın bir köşesinde demlenirdi. Berberlik öyle bir meslekti ki bu gibi hâlleri hoş görmeyenin, kendisi de hoşsohbet olmayanın yüzü bu meslekten gülemezdi. Kibardan müşterilerinin evlerinde, konaklarında tertip edilen edebî meclislere, musiki meclislerine davet olunurlardı; çoğu musikiye âşina idi. Hattâ o sahada ilerleyip berberliği bırakmış olanlar vardır. Meşhur kanunî Lokomotif Şevki berberdi, dü kkânı da Şehzâdebaşı'nda idi. Ûdî Şevki Bey'in de gençliğinde Şehzâdebaşı'nda berber dükkânı vardı. Kemânî Sadi'nin de babası berberdi, dükkânı Kadıköyü'nde Zambaoğlu'nda idi. Sadi'nin, bir edeb îmahfil olan o dükkânda babasına çıraklık ettiğini hatırlıyorum.

«Eski istanbul berberlerinin çoğu, titizliği ve temizliği ile meşhurdu. Yalnız dükkânlarına ve kendilerine değil, kalfalarının, çıraklarının kıyafetlerine de dikkât ederlerdi. Bir müşteriye kullandıkları havlu ve peşkirleri diğer bir müşteriye asla kullanmazlardı. Zamanımızda olduğu gibi, müşteri boynundan alman peşkirin çırak tarafından silkilip, süpürülüp temiz dolabına, hattâ müşterinin gözüönünde konulduğu görülmezdi.

«1908-1910 arasında temizliği ve tatlı diliyle meşhur Rum berber Aris, dükkânı Büyük Kapalıçarşı'nın Örücüler kapısında idi. Ahmed Rasim ekseriya onda traş olurdu. Çenberlitaş'ta, Pierre Loti'nin oturduğu evin sırasında Berber Tanaş o tarihlerde elli yaşında şöhretli berberdi.

«Meşrutiyet'in ilânından sonra İstanbul berberliğinde bir inkılâp oldu; berber dükkânı«Perukâr Salonu»na çevrildi; «Nezâfet Berberi», «Sıhhî Perukâr» gibi isimler kondu; dükkânlara büyük duvar aynaları asıldı; küçük dolaplar yaptırılıp havlular, usturalar buralara yerleştirildi; saç ve sakal traşı beş kuruşa çıktı. Bazıları müşterileri bağlamak için tenzilâtlı abone kartları ihdas ettiler, adım başında berber dükkânı açıldı; rekaabet çoğaldı, gazetelerde şatafatlı berber ilânları görüldü. O yılların en lüks berber dükkânları da Sirkeci berberleri idi. En meşhuru da Selânikli Motoş'un dükkânı idi. Bu havalide gayet meşhur bir berber de Sabah matbaasının altında (Ebussuud Caddesi patlamasında üst kısmı yıkılmış olan Tan matbaasının binası) idi; aynı patlamada yıkılmış olan Üniversite kütüphanesinin yeridir. O devrin bütün matbaacılarıorada tras olurdu; şen, hoş sohbet, kısa boylu bir Rum idi.

«Sonraları berberliği bıraktı, hayatını başka sahada kazandı. Baba Tevfik «Zekâ» mecmuasında açtığı bir güzellik müsabakasına bu Rum berberin resmini koymuştu, maalesef ismini hatırlayamıyorum. Zekâ'nın o nüshasını da bulamadım.

«Meşrutiyet'in ilk yıllarında bazı büyük berber salonlarında lavanta, kolonya, elbise ve saç fırçaları, bıyık yastığı, keten ve lastik yakalık, boyunbağı, baston, şemsiye, sabun, kozmatik, tarak, saç boyası, tuvalet suyu gibi şeyler de satılırdı.»

İstanbul'un, dükkânlarında çalışan berberlerinden başka bir de ayak berberleri, seyyar berberler vardı. Sokaklarda, iskelelerde, meydanlarda uşak, ırgat, beygir sürücüsü, arabacı, kayıkçı, hamal gibileri traş eden ayak berberleri, zamanımızda tamamen tarihte kalmıştır. 1908 Meşrutiyeti'nden evvel çekilmiş birkaç fotograf ayak berberlerinin son neslinin anısı olarak kalmıştır, eski İstanbul hayatı bakımından oeğerli bir bilgedir.

İstanbul'da 17nci Yuzyılda bir Berber Minyatürü.

Ayak berberlerinden Evliya Çelebi de bahsettiğine göre, bu işi Fâtih devrine kadar götürmek hata olmaz. Evliyâ'daki kayıt şudur:

«Esnâf-ı Berberân-ı Piyâdegân. Dükkânları yok, neferât 2000, pîrleri Selmân'dır. Alayda temiz, derli toplu geçerler.»

Yakın geçmişi iyi bilen gazeteci Münir Süleyman Çapanoğlu, ayak berberleri hakkında bize şu bilgiyi vermiştir:

«... Ayak berberleri sıra sıra yol kenarına, duvar diplerine dizilerek müşteri beklerdi. Müşterileri izinli neferler, ayak takımı esnaf, amele, ırgat gibiydi. 1908-1912 arası sakal traşına on para, yirmi para, saçla beraber kırk para alırlardı. Çounluğu eski güzel tâbiri ile hamdest (eli işe yatmayan) idi. Önlerinden kalkan müşterinin yüzünde ustura çentikleri görülürdü. Enseyi ustura ile kazırlardı. Bu şekilde traşlarda saç, ensede dümdüz bir şekil alır, buna da «Yenicâmi işi», «Tahtakale işi» yahut «Acem traşı» denilirdi. Bazen de bütün saçlar kesilir, yalnız tepede bir tutam saç bırakılır, bunun üstüne de «Ayıp kapatan» yahut «Kel örten» denilen kalıplara vurulmuş bir fes oturtulurdu. Bıyık düzeltmeleri de kendine özgüydü. Yalnız alt tarafından dümdüz kesilir, uçlar gayet sivri bırakılırdı. Sonra fındık yağı, yahut hacı yağı ile bükülür, burulurdu. Buna da «Bıyık terbiyesi» denilirdi.

«Bazı gür kaşlı müşterilerin isteği üzerine kaşlarını da düzeltirlerdi.

«Ayak berberlerinin çoğunun esnaf ruhsat tezkeresi yoktu, belediye çavuşlarının baskınlarına uğrarlar idi. Çavuşun geldiğini görünce iskemlesini, seyyar mangalını, zenbilini alıp kaçar, müşterilerini, yüzünün bir tarafı traşlı, öbür yanını traşsız sabunlar içinde bırakırlardı.

«Ayak berberlerinin bir de belirli bir yerde müşteri beklemeyip sokak sokak dolaşanları vardı. Mahallelerde lâübâlî bir eda ile:

«Lâhna kadar baş, on paraya traş!.. diye bağırırlardı.

«Dükkânlarda çalışanlardan ve ayak berberlerinden ayrı olarak İstanbul'da bir de hamam berberleri vardı; bunlar hem baş traşı yaparlar, hem de küçük, küçük yaraların bakımını yaparlardı. Fakat asıl işleri hacamatçılık idi. İstanbul'un büyük hamamlarında en az dört beş berber bulunurdu.»

Kaynak: Eski İstanbul'da Berberler, Reşad Ekrim Koçu, Hayat Tarih Mecmuası, 1974, Ocak, S-30-37

Eski Galata Köprüsü

Yazan: Çelik Gülersoy
Sadeleştiren: H.Veysel Güleryüz

Cumhuriyet Haliç üstünde kurulan köprülerin tarihi iyi yazılmamış, hiç değilse, bir eserde toplanmamıştır. Belki tarihçilerîmizce, şehrin iki yakasını birleştirmeye çalışan bu tahta bağlantılar, göz alıcı anıtlara göre önemli bir varlık sayılmadığı için ve köprülere rağmen İstanbul'un asıl trafiğini meydana getiren, su üstünde çeşitli teknelerle gidiş-gelişler uzun zaman önemlerini devam ettirdiğinden, bugüne kadar kimse köprüler için bir eser yazmak lüzumunu duymamıştır. Makale olarak çıkan yazıların pek çoğu, ilk kaynaklara gidilmeden derlenmiş yanlış bilgiler taşır. kimisi köprülerin yapılış tarihini bir-iki yıl eksik veya fazlası ile verir, kimisi de bunlardan birini bütünbütün atlar. Bunun, arap harfleriyle yazılı eski kaynaklara gitme zorluğundan değil, sathî incelemeden ileri geldiği söylenebilir. Çünkü 1912 köprüsünün açılışı dolayısıyle devrin bir gazetesinde o zaman bİle o kadar yanlış tarihî bilgiler verilmiş kî, yine devrin bir dergisi, Mecmua-i Ebüzziya, acı bir alay ve öfke ile bunları bir bir düzeltmektedir. Şehrîn tarihi üstüne en önemlî kaynaklarda da yanlışlıklar görülmektedir (1).

Galata köprüsünün tahta döşeli durumu.

(1) Mecelle-i Umur-ı Belediye, İstanbul 1330, III. Cild, S. 859. Bunda, Karaköy köprüsünün ilk yapılış tarihi olarak 1269 yılı gösterilmiştir ki, 1261 olması gerekir. Ayrıca 1287 tarihi de baskı hatası olarak, 1827 yazılmıştır.

Halbuki yüzyıldan fazla zamandır bu şekilde iki köprünün de renkli ve ilgi çekici bir hayatı vardır.

İstanbul, bir bakıma, her zaman köprülerin ve asıl Galata köprüsünün üstünde yaşamıştır ve Galata köprüsü, bir zamanların Frenk Beyoğlusu ile, doğulu ve Türk İstanbulunu birleştiren, hem Haliç'e, hem şehir yamaçlarına ve limana bakan bir su üstü yolu olarak, kentin en karakteristik bir köşesidir.

Haliç üstünde Bizansıllar'ın kurduğu köprüler hakkında kesin bilgiler bulunmadığından ve yerleri de Galata Köprüsü'nün yeri olmadığından, onların üstünde durmayacağız. Kuşatma ve fetih sırasında II. Mehmed'in Haliç'e kurdurduğundan bahsedilen köprü ise, sur içindeki Bizans savunması dolayısıyla iki kıyıyı tam birleştiren bîr geçit olamazdı veya o da surlar dışına, Ayvansaray'a kurulmuş bulunuyordu. Esasen Nişancı tarihi, bu köprünün, Haliç'e karadan indirilen gemilerin bir araya getirilip üstlerine tahta döşemek suretiyle yapıldığını açıkça yazmaktadır:

«Sultan Mehmed Gazi 400 pare gemi donatıp derya tarafından ve 70 pare gemiyi Galata üstünden yelken açıp koru'dan çektirip, Hazret-i Eba Eyyûb civarında olan deryaya getirip üzerine köprü yapılıp, asker geçirip, elli gün miktarı kale cengi edilip...»

Türklerin şehri almasından sonra yüzyıllar boyunca Halîç'e köprü yapmak lüzumu duyulmadı. Fethi takib eden yıllarda Leonardo da Vinci ve Michelangelo gibi ünlü Batı sanatçılarıyle, Haliç'e köprü yapılması yolunda yazışmalar olduğu bir gerçektir (2). Fakat bunlar teori planında kalmıştır. Zaten bütün ulaştırma ihtiyaçları için deniz kullanılıyordu. Meselâ Boğaz'ın Rumeli yakasında bile kıyı yolu bırakılmadığından, ulaşım bütün Boğaz köylerinden çeşitli teknelerle yapılıyordu.

(2) F. Babinger: Vier Bauvorschlaege Leonarâo da Vinci's an Suttan Bayezid II. Nachrichten der Ak. d. Wiss. Göttingen, 1952, Nr I

Haliç'e ilk devamlı köprü, II. Mahmud tarafından, Unkapanı ile Azapkapısı arasında kuruldu. Tamamı ahşaptı ve Tersane'de yapılmıştı.

Konumuz olan Karaköy köprüsü ise, ilk defa olarak Abdülmecid tarafından 1845 yılında yaptırıldı. Bunda, Sultan Abdülmecid'in Topkapı sarayından çıkıp Beşiktaş ve Boğaz saraylarında oturmaya, Beyoğlu'nun bu sürede gelişmeye başlaması ve Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın gelişinde kendisine gösteriş yapılmak istenmesi gibi etkenler kabul edilebilir. Bu köprü, Eminönü meydanı o zaman bu kadar dolmuş olmadığından, bugünkü meydanın aşağı yukarı ortalarına gelen bir yerden başlıyor ve Karaköy'de de, yine bugünkü noktaya değil, daha Tophane'ye doğru bağlanmış bulunuyordu. Eminönü yönündeki ayaklarının temeli, yıkılan Valide Hanı'nın eski Balıkpazarı köşesinde yakın zamanlara kadar görülebilmekte idi. Bu açıklığa göre boyunun 500 m. kadar olması gerekir.

Tarih-i Lûtfî, köprünün yapılışı ve geçiş şartları hakkında şu bilgileri vermektedir:

«İnşâ-i Cisr-i Derya

«Dersaadet sahilinde eski Gümrük önü İle Galata arasında bir köprü inşası memleketçe her türlü muhassenât ve fevâîdi müstelzim olacağından, Karaköy kapısından berû tarafda eski Gümrük mahalline müceddeden bir cisr-i kavî inşâ ve tanzimine irade buyurularak şimdiki demir köprü yerine muntazam bir cisir yapılıp teshilât-ı mururiye icra kılındı. Mahall-i mezkûr denizaltı olduğundan, cisr-i atîk misîllû sal üzerine yapılması uyamayacağından, altından deniz işleyecek ve şiddetli havalarda zedelenmeyecek surette dubalar üzerine yapılmıştı. O esnada hîtam-ı inşasıyle, yevm-i muayyende Karaköy'den vükelâ ve ba'zı me'mûrîn, rikâb-ı şahanede olarak cisir'den mürur ve azîmet ve ma'rîn ve âbirînden üç gün mururiye akçesi alınmamasına irade buyuruldu. Mesarif-i tamirîyesine karşılık olmak için mürûriyyenin tarifesi bu idi:

Piyâdekesân'dan 5 para
Yüklü hamal'dan 10 para
Boş beygir'den 20 para

Yüklü beygir'den 40 para
Boş araba'dan 100 para
Yüklü araba'dan 200 para»

Cağın gözde şairi ve batılı şiirin öncüsü Şinasi de, köprünün yapımı için bir kaside yazıyor ve ebced hesabıyla her beyitte 1261 tarihini düşürüyordu. Kasidenin son beyti şöyleydi.

Cîsr-i âlî yapdı Abdülmecîd-î Cemhaşem (1261)

Yapdı Hân Abdülmecîd-î yem-himem cisr-î ced.d (1261).

İlk köprü Azapkapısı'ndaki olduğundan, buna yeni köprü, cisr-i cedîd denilmişti. Şiirin tarih beyti yani son iki mısraı, köprünün Karaköy tarafında yapılan bir giriş taakının üzerine kitabe olarak yazdırmıştı.

Galata'nın ikinci köprüsü, yine tahtadan olarak, aynı yere 1863 yılında yapıldı. Bunda da, Abdülâziz'in Mısır yolculuğunden dönüşü, aynı yıl Sultanahmet'te açılan Sergi-i Osmânî ve III. Napoleon'un davet edilmiş olması gibi etkenler görülebilir. Köprünün modeli, çağın Avrupasını takliden açılmış olan sergide gösterilmiş, Tersane'de ahşap olarak yapılmıştı.

Aynı yıl, köprünün geçiş ücretleri yeniden ayarlandı. Buna ait padişah irâde-i seniyyesinden, bu mururiye'nîn suiistimal edilmiş olması gibi «hâlât-ı müz'ice'den» şikâyet edilerek yeni bir tarife tesbit edilmektedir. Anlaşılan hazine namına para tahsil etmek üzere köprünün her iki başına dikilmiş olan adamlar, bu tahsilatın bir kısmını kendi cepleri hesabına da yapmaya koyulmuşlar. Tercüman-ı Ahval gazetesinde yayınlanan bu irâde-i seniyye, ayrıca köprü trafiğini göstermek bakımından da ilgi çekicidir:

«Yaya adam. Yüklü ve yüksüz beygir ve merkep ile manda v.s. Fayton ve içinde adam olan ve olmayan tek atlı araba. Fayton ve misillû, içinde adam olan ve olmayan tek atlı araba. Yük götüren beher sırık hamalından. İçinde adam olan ve olmayan sedye. Koyun ve keçinin beherinden. Eşya taşımaya mahsus olup yüksüz geçen manda ve öküz arabasından. Eşya taşımaya mahsus olup yüklü bulunan manda ve öküz arabasından.»

Tarife, geçiş ücretinden muaf tutulanları da saymaktaydı: Bunlar, «mekâtib-i askeriyye şâkirdânı ve silâh elinde olarak tabur ve bölük ile mürur edecek olan askeri nizamiye ve zabtiyye zabıtanı ve neferâtı ve silâh elinde olmayarak geçecek askerî nizamiyye ve zabtiyyenjn çavuş ve onbaşı neferâtı, ve zaptiyyeye teslim olunan eshab-ı cinayet ile, harik vukuunda mürur edecek tulumba takımı v.s.»

Bu tahta köprü de uzun zaman dayanmadığından, Sultan Aziz bir yenisinin yaptırılmasını emretti. Bu defa birçok bölümleri ve parmaklıkları demirden yapılmıştı. Birçok yazılarda bunun Sultan II. Abdülhamid tarafından yaptırıldığı yazılmıştır. Halbuki yapımına Abdülaziz zamanında başlanmıştı ve devrin gazetelerinin haber verdiği gibi, daha 1875 ortasında bitirilmiş bulunuyordu. Avrupalılar'a mahsus Levant Herald gazetesinin 1.12.1875 sayısında verdiği bilgilere bakılırsa köprünün yapılışı 1872'de başlamış, çeşitli vesilelerle meydana gelen gecikmelerden sonra 28.7.1875'de yapımı kabataslak bitmiştir. Ancak, köprü önce ayaklarının bağlantısı yapılmamış olduğundan, belki Sultan Aziz'in tahttan indirilmesi ve Rus savaşının çıkması sebebiyle bir buçuk yıl Galata'nın kürkçü kapısı kıyılarında bekletildikten sonra, II. Sultan Hamid'in iktidarının başlarında yerine konulabilmişti.

O devirde Haliç henüz fabrikalarla ve mezbahalarla doldurulmadığından ve İstanbul'un kuzey rüzgârlarına karşı korunmuş ideal kışlık mahallesi hüviyetine sebep olduğundan plaj gibi limanda da denize girilebîliyor ve bunun için Köprü üstünde de banyo kabineleri bulunuyordu. Yayınlanan resimlerde bunlar da çok iyi görülüyor. Levant Herald Gazetesinin 28.7.1875 sayısında çıkan bir okuyucu istek mektubundan, köprüde bîr «cabinet particulier» nin, 5 kuruş olduğu anlaşılıyor.

Belediye Mühendisi Galip Alnar'ın 1939'da Akşam gazetesinde yayınladığı yazısında verdiği bilgilere göre:

Köprüye Eminönü meydanının ortasından başlayan hafif bir rampa ile girilirdi. Boyu 480 metre kadardı. Karaköy tarafından da Eski Aziziye karakolu'nun (şimdiki Akay binası) önünden başlardı. Eni 14 metredir. 2.10 metrelik iki yaya yolu ile 9.70 metrelik bir şose kısmından terekküp ederdi. Dubaların sayısı 24'dür. Dubalarından, ortaya konmuş 4 tanesi köprünün açılıp kapanan kısmını teşkil ederdi. Çerçeve şeklinde ayaklar üstüne oturtulmuş bîr tablier manzumesi ile birbirine ikişer ikişer birleştirilmiş olan bu «kapı gözü» dubaları tıpkı bir kapının iki kanadı gibi birer menteşe etrafında 180'er derece dönerek iki tarafa açılmakta ve gemiler geçtikten sonra da aynı surette kapanmakta idi.

Köprünün sabit kısmını teşkil eden geri kalan dubalar da, 1.85 metre yüksekliğinde üçer esas kiriş ile birbirlerine bağlanmakta idiler. Bu kirişlerin çoğu, kısmen mütedahil idi. Kirişler aşağı yukarı Warren sisteminde idiler. Köprüyü kenar ayakla birleştiren (kıyı gözleri), yine aynı sistemde üç esas kiriş üstüne yapılmışlardı. Bu kirişler kenar ayakta sabit, birinci duba üstünde de müteharrik birer mesnede oturuyordu.

«Bu köprü ırgat ve dolap tertibatı ianesiyle ve insan kuvveti ile açılıp kapanırdı. Açılma ve kapanma müddetleri normal olarak onar dakika hesaplanmıştır.

«Her duba 4'er zincirle çapalara bağlanmıştı. Dubaları vasatî 60 tondu. Döşeme seviyesinde ve iskele başlarında dükkânlar, gazinolar vardı. Eminönü'ne yakın bir yerinde ve Haliç cihetinde bir de deniz hamamı vardı. Bu demir köprü 1912'ye kadar Karaköy'de kalmış ve bu târihten sonra Unkapanı'na nakledilerek 1936 senesine kadar Azapkapı-Unkapanı arasında çalıştırılmıştır. 37 senesi Karaköy'de, 23 senesi de Unkapanı'nda geçmek üzere bu köprünün cem'an Ömrü 61 senedir. Döşemesi daima yenilenebilirdi.»

Yazıda anlatıldığı gibi zamanla eskiyen bu köprünün yerine 1910 yılında sağlam ve geniş bir köprünün ihalesi yapıldı. Ancak işi Fransızlar'a vermek isteyen Sadrâzam Said Paşa artık iktidarda olmadığından, ihaleyi Almanya'nın MAN (Maschinefabrik Agugsburg-Nürnberg) firması aldı. MAN firmasının sağlam tuttuğu köprümüz hâlâ dubaları üstünde yüzmektedir.

Firma, işi 237 bin altın liraya yapmayı kabul etmiş ve Deutsche Bank kendisine kefil olmuştu. Ancak sonradan tramvay yolları gibi bazı zorunlu unsurlar hatıra geldiğinden, köprünün bedeli 250 bin altına yaklaşmıştır. Köprünün montaj işleri Karaağaç'ta yapılmıştı. Parçalar römorkörle çekilip eski köprünün yanma getirilerek birbirine bağlanmış, sonra yerine yerleştirilmiştir. Dört devrede yapılan işleri bazan serin havalarda ve işleri gece yürütmek mecburiyetinden dolayı yine bir çok sıkıntı çekiliyordu. Kapı gözü denilen ortadaki parçalar getirilirken Balat'ta çamura oturmuş, ancak 12 römorkörle kurtarılabilmişti. İlk yapılış uzunluğu 466,50 metreydi. Fakat zamanla proje-

Galata köprüsünün 1950'lerdiki durumu.
Fotograf: Ahmet Güleryüz

1970'lerde Galata köprüsü.

sindekinden fazla dükkân yapldığı, yük arttırıldığı ve bakım altında tutulmadığı için köprü eski seviyesini muhafaza edemeyerek sonraki yıllarda biraz alçalmıştı. Bunun sonucunda kenardaki ayaklar, aradaki açıklığa sınmamaya başladığından, birkaç defa uçları kesilmiştir. Köprü'nün eni 25 metre, şose kısmı 14, kaldırımlar beşer buçuk metre olarak yapılmıştı. 12 parçadan meydana gelmekte, Karaköy tarafı 6 parçalı 219 metre uzunlukta, Eminönü tarafı ise 5 parçalı 684 metre boyundadır. Bu parçalar birbirine ikisi küçük, ikisi büyük dörder mafsal ile bağlıdır. Kapı gözü dikey bir menteşe ile Galata kısmına bağlıdır ve bu menteşe etrafında 180 derece dönerek açılıp kapanır. Açıklığı 67 metredir. Kapı gözünü sabit kısımlara bağlamak için 4 tane yatay kilit sürgüsü ve bir de dikey meyli vardır. Bunlar biraz esneklik vererek köprüyü kilitlerler, yatay kilit sürgüleri, kapı gözünün dikey tesviye değişikliklerine karşı koyarlar, dikey eğimde, yatay hareketlere karşı, kapı gözünün altında köprü kapalı iken küçük teknelerin geçebilmesi için iki tane alt geçit vardır. Bunlar 12 m. genişlikte ve 5 m. yüksekliktedir. Kapı gözünün altında 25x9x3.60 m. boyutunda 4 tane duba vardır. Sabit parçaların altında 2 duba vardır ve bunlar da 38x8.20x2.80 boyutundadır. İki tane de kıyı gözü dubası vardır. 25x6x2 metre olup eksene dikey olarak yer alırlar. Dubalar arasında 2'şer metre aralık olup, bunlardan köprü zincirleri geçer. Asıl köprüye menteşelerle bağlı 14 iskele yolu dubası ile vapurların yanaşabilmesi için 10 iskele dubası vardır. Kenar ayakları, sıkıştırılmış hava betonarme sandıklandır. Bunlar 2.40 m. eninde olup 8 metre derinliğine kadar inerler. Kenar ayaklan zaman zaman yükseltilmiştir. Köprü 1954'de bir satıh tamiri geçirmiştir. Dubalar süreli olarak bakım altında tutulur. Bugünkü uzunluğu 466,80 m.dir. Tanin gazetesi 15 Nisan 1328 (1912) tarihli sayısında töreni şöyle anlatıyor:

«YENİ KÖPRÜ'NÜN KÜSÂDI»

«Dün istanbul ile Galata'nın vasıta-i mürûriyesi olan Cisr-i Cedîd, mahall-i mahsusunu yeni köprüye tamamıyle terk eylemiştir. Yeni köprünün üzerinde bulunan elektrik feneri sütunları yekdiğerine dallarla rabtedilmek suretiyle tezyin edilmişti. Sabahleyin saat dokuza yirmi kala davetliler Eminönü'nde Valde Kırâtathanesi'nde içtima ederek köprünün önüne doğru yürümeye başladılar. Köprünün üzerinde ahz-ı mevki eden Zâti Beyin kumandasında Dâr-ül Aceze Mızıka Takımı, Mars-ı Sultânî'yi terennüm ederek merasim-i küşâdiyeye ibtidâr olundu. Dahiliye Nazır Vekili Tal'at Beyefendi duagû efendiye işaret eyle¬yerek mumaileyh tarafından Türkçe ve müteakiben Âmâ Hafız Osman Efendi tarafından Arapça beliğ bir dua kıraat olunmuş ve mızıka tarafından resm-i selâm ifa olunarak dua-i padişâhî tezkâr kılınmıştır. Ediyyenin hitamında Tal'at Beyefendi, Zât-ı Şahane ve Hükümet namına resm-i küşadına memur bulunduğunu beyan eyleyerek para gişelerinin tarafeynine merbut defne dallarıyla tezyin edilen hattı kat' eylemiş ve hey'etle beraber yürüyerek merasim-i küşadiyye ifa edilmiştir. Hey'etin köprüyü mururu esnasında ihzar edilen iki siyah kurban, emanet çavuşları tarafından zebhedildi. Hey'et Valide Kırâathanesi'ne avdet eyleyerek, Şehremaneti ve Köprü müteahhidi tarafından suret-i mahsusada hazırlanan büfeden nevaleçîn oldular.»

O zamana kadar İstanbul'da mimarlık ve şehircilik, evi ve konağı, esas alan, konforu, estetiği, sadece yapılar için kabul eden ve yapıların arasını, yani meydanlar ve yolları düşünmeyen bir düzendi. Bîr yazar, yeni köprü hakkındaki fikirlerini şöyle İfade ediyordu.

«Evet, İstanbul'un me'luf olduğumuz menâzırma nisbeten başka dünya... Gayet vâsî ve düzgün bir. cadde; etrafında İstanbul'un eski caddeleri kadar geniş yaya yolları, kenarında garb tarz-ı mimarisinde yapılmış latif bir parmaklık ve mürtefi elektrik sütunları, hulâsa bütün manâsıyla bir Avrupa sokağı pişgâha çıkıyor. Ve insanın kalbine nâkabil-i tarif bir vüs'at geliyor. Sonra ayaklarımızın gayri me'luf olduğu yaya yolunda adımlar atıyoruz, beşuş ve handan oluyoruz, ilerliyoruz; fakat bu inbisat ve saadet çok sürmüyor; biraz sonra vasî başlayan yeni köprü caddesi daralıyor ve nihayet Karaköy meydanının kasvet-engiz âğuş-ı mezikma düşüyorsunuz. O zaman latif bir rüyadan uyanmışlara mahsus hüzn ile etrafa bakmamak, düşünmemek kabil mî? Arkasına otuz tane boş gaz tenekesini yüklemiş bir hamalın «Varda!» sesi kulağınızı sarsıyor, üzerinize doğru gelen heyulâ-i madeniyeden kaçmak istiyorsunuz. Kaldırım kenarına şişelerini dizmiş şerbetçi, bîfütûr orada duruyor, bardak şakırdatıyor, yağan yağmur fırsatından bilistifade «Umbrellads» diye haykıran bezirgan mürur ve uburu kesmekte olduğunu hiç umurlamıyor; polis memuru ise Avrupa'daki arkadaşlarının eşkâlini takliden eldivenlenmiş olarak, şu müşkilât-ı mürura lâkaydâne seyircilik eyliyor... İşte o kadar! Galata'nın şu kasvet-efzâ ahvaline bakub da daha ziyade mahzun olmaktan ise latif rüyayı bir daha görmek üzere hemen geri döndüm; yeni köprü üzerinde kenarlara yapılmış tevakkuf balkonlarından biri içine girdim! «Yârabbi köprünün tecdidine kavuşturdun, bari efkârımızın tecdidini de tacil et» diye can-ü gönülden bir dua ettim.»

1900'lerde Galata köprüsü.

Ege Adalarını Nasıl Kaybettik?

H.Veysel Güleryüz

Osmanlı İmparatorluğu zamanında, imparatorluğun birer parçası olan Ege ve Akdaniz'deki adalarımız birçok nedenlerle kaybedilmiştir.

1919 yılında Kastamonu matbaasında basılan ve Amiral Moralı Arif oğlu Ali Fuad tarafından yazılan "Adalarımız" isimli kitap, Hasibe Durmaz tarafından günümüz Türkçesine çevrilerek yayınlanmıştır. Bu kitapta adalarımızın isimleri ve bunlarda yaşayan halk ve yönetimleri ile ilgili bilgiler verilmektedir. Aşağıda, bu kitaptan aldığımız bir bölüm yer almaktadır:.

"Akdeniz'deki adalarımızın devlet yönetiminde adı "Akdeniz Adaları Vilayeti" şeklindedir. Bunu bilmeyen yoktur. Trablusgarp ve Balkan Harplerinden beri meydana gelen olayları, o olayların açtığı sonuçları, adalarımızın başına gelenleri acı duymadan düşünmeyen hiç bir vatan evladı tasavvur edilemez.

Anadolu'muzun ta Çanakkale Boğazından Suriye Kıtasına kadar sahillerine paralel birer doğal gözcü gibi dizilip yayılan adalarımızın coğrafi, güvenlik ve askeri durumları her bakımdan Anadolu ile alakaları pek fazla kıymete sahiptir ve önemlidir.

Yunanlıların yerli Osmanlı Rumlarımızı kendi uyruklarına almak için yardım etmeleri, Rumların ise sadakate aykırı şımarıklıkları bazı nahoş gelişmelere yol açmıştı. Yunanlılar bu durumdan istifade ederek Balkan Harbinde geçici olarak birkaç adamızı ellerine geçirdiler. Belirlenmiş bir zaman için bugün İtalya Hükümeti tarafından idare edilmekte olan diğer adalarımızın Yunanistan'a ait olduğunu iddia etmek boş ve sonuçsuz bir çabadır.

……. Malumdur ki Akdeniz Adaları Vilayeti Rodos, Sakız, Midilli ve Limni isimlerinde dört liva ve İstanköy, Sömbeki, Kasot, Kerpe, Meyis, Leryoz, Kalimniyoz, Karyot, Molava, Siğri, Pilmar, İmroz ve Bozcaada adlarında on üç kazayı ve Kastelloz, Lindus, Herkit, İlyaki, İncirli, Kalamoti, Voliso, Kardamila, İpsara (daha önceleri kaza idi) Astropalya, Patnoz, Yera, Polihinit, Kalonya, Mandamanda, Ayasu, Mondros, Bozbaba ve Semadirek isimlerinde de on dokuz nahiye ve birçok yerleşim alanı veya yerleşimi olmayan adacıklardan meydana gelmiştir.

Önceleri Kıbrıs Adası da Vilayet dâhilinde bir liva idi. Batum'un Rusya tarafından tahliyesine kadar 1295 (1878) tarihli anlaşma gereğince geçici olarak İngilizlerin idaresine verilmişti

Kaza ve nahiyelerden Midilli Adasında Molava, Siğri ve Pilmar kazalarıyla Yera, Polihinit, Kalonya, Mandamanda, Ayasu ve Rodos Adasında Kastelloz, Lindus ve Sakız Adası'nda Kalamoti ve Voliso, Kardamila ve Limni adasında Mondros nahiyelerinden başka kaza ve nahiyeler hep adalardan oluşmuştur. Konumuzun en önemli yönü adalarla sınırlı olacaktır.

Bu adalardan Karyot, Patnoz, Leryoz, Kalimniyoz, Sömbeki, Astropalya, Herkit, İncirli, İlbaki, Kerpe, Kaşot ve Meyis isimlerindeki on iki ada İsporat Adaları (İsporat, dağınık manasındadır) ismini almıştır.

Bu on iki adanın her yerinde devlete toplanan vergi, büyük sultanların yüce fermanları gereğince, memurların maaşlarını bile karşılamayacak miktardadır. …... Bu kadar az vergi vermek dünyanın hiçbir yerinde benzeri görülmeyecek bir gözetme, izin verme ve ayrıcalıktır.

…… Adalar, daima Osmanlı'nın Türkiye'nin malıdır. Anadolu'dan ayrılmaya kabiliyeti yoktur. Bu gerçeğe gözlerini kapayıp aksini iddia etmek hele bu iddiayı yaygınlaştırmaya çalışmak, korunması imkânsız sakıncaların ortaya çıkmasına neden olur. Birbirini tetikleyen felaketleri meydana çıkarır. Hatta bu tür iddialar daima şiddetli harplerin ve çarpışmaların alevlenerek parlamasına sebep olmak demektir.

Adalar, Anadolu'nun sahillerine yapışmışçasma kucağındadır. Üç, dört yüz seneden beri Türkler tarafından idare edilmiştir. Adaları Yunanistan'a terk etmek onları feda etmek, onlardan vazgeçmek demek olacaktır. Bunu istemek, karşılıklı kavga ateşini daima körüklemek, genel barışı tehlikeli vaziyetlere düşürmek demektir ki bunun mesuliyetini hiç bir devletin üstlenmeyeceğine inanıyoruz." Denilmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu zamanında, Anadolu'nun giriş kapıları diyebileceğimiz bölgedeki Sakız, Midilli, Sisam savunma bakımından önem taşıyordu. Osmanlı İmparatorluğunun denizlerde hâkim olduğu sürece buralarda bir kıpırdanma olmamıştı. Avrupa'dan sızan milliyetçilik duyguları ülkenin zayıflamasıyla beraber buralarda da Rumlar'ı harekete geçirmiş, Yunanistan'a katılma fikrini yaygın bir duruma getirmişti.

Diğer taraftan İtalyanlar Oniki Ada'ya göz dikmişti. 22 Nisan 1912'de İstanköy'ün batısındaki Stampal adasına asker çıkardılar. Bunun üzerine Avrupalı büyük devletlere nota vererek saldırının haksız ve sebepsiz yapıldığını, devletler hukukuna aykırı saldırılarla bir yurt parçasının verilmesinin dünya barışı yönünden doğru olamıyacağı; ülkenin buralardaki egemenlik hakkının tanınmasının şart olduğu; İtalya'nın savaştan ve buraları kendi ülkesine katmaktan vazgeçmesi; harekâta soktuğu kuvvetlerini hızla geri çekmesini istedik. Haklı durumumuzdan ürken İtalya, Rusya'ya da başvurarak onun Boğazlar hakkındaki isteklerini kabul edeceğini, buna karşılık kendisini desteklemesi talebinde bulundu. Rusya'nın harekâtı genişletmesini tavsiyesi üzerine Türkiye'ye daha güçlü baskı yapmak amacıyla Rodos ve Oniki Ada'yı ele geçirmeye karar verdiler. Böylece Trabulus ve Bingazi'ye yapılacak deniz yardımını da önlemiş olacaklardı, İtalyanlar 5 Mayıs'ta general Amaglio kumandasındaki kuvvetlerini Rodos'a sürdüler. Rodos'ta çok küçük bir Türk savaş birliği vardı. Bu birlik, donanmanın kuvvetli ateşi karşısında gerilere çekilerek direnmeye devam etti. Rumlar işin kötüye vardığını görerek Russos adlı bîr Rum'un başkanlığında toplanarak hazırladıkları muhtırayı Avrupa dışişleri bakanlarına gönderdiler. Osmanlı idaresinden memnundular. Yine Osmanlı idaresinde kalmak istiyorlar, ancak Sisam'daki gibi bir özerkliğin kendileri için de yapılmasını istiyorlardı. Onlarca, Osmanlı idaresinden kopup, Yunanistan'a kavuşma, Enosis'in yapılabilmesi için bu en büyük adımdı. İtalya gibi yeni sömürgeciliğe başlamış bir devletin idaresine girmek hiç de çıkar bir yol değildi.

4 Temmuz'da Onİki Adalılar kongresi toplanarak Yunanistan'la birleşme kararı aldılar ve bunu dünya basınına ve devlet başkentlerine bildirdiler. Atina'dan gelen Etniki Ettiriyacılar'ın bu çalışmada büyük payı vardı.

Fransa, İtalyanlar'ın Onİki Ada'daki hareketlerini iyi karşılamadı, İtalyanlar'ın burayı bir köprübaşı yaparak Antalya ve Çukurova'ya sıçramasından, Suriye ve Lübnan'a atlamasından çekiniyorlardı. Çünkü gizli anlaşmalarında buraları Farnsızlar'a düşmüş, onların işgal planına girmişti.

Uşi'de yapılan andlaşmada: «Bu andlaşmanın yapılışından sonra Osmanlı Hükümeti Trabulusgarb'ı ve Bingazi'yi, İtalyanlar da Ege Denizi'ndeki adalardan kuvvetlerini, mülkî idarî memurlarını çekeceklerdir» denilmekteydi. Osmanlı hükümetinin bu kötü durumunu savaşın başından beri izleyen Balkan devletleri aralarındaki anlaşmazlıkları gidermesini bilmiş, Rumeli'deki vilâyetlerimizi ele geçirmek suretiyle genişlemeye karar vermişlerdi.

Yunan donanması Averof zırhlısının katılmasıyla Türk donanmasından üstün bir ateş gücüne ulaşmıştı. Bundan faydalanarak Ege denizindeki adalara el atmayı kararlaştırmış bulunuyorlardı. Oniki Ada'nın İtaîyanlar'da oluşu, Yunanlılar'ın bu adalara asker çıkarmasını önledi ise de İtalyanlar: «Adaları almayı hiçbir zaman düşünmüyoruz, eğer Yunanistan'la yapılacak barış andlaşması ele geçirdiği adaları onlara bırakacaksa İtalya bu kararı kendine örnek alacaktır» diyerek Uşi' de vermiş oldukları sözü bozmakta gecikmedi.

LONDRA'DAKİ KONFERANS

Avrupalı büyükler ise Adalar'ın Yunanlılar'a verilmesinde kararlıydılar. 1913 Londra Konferansında, Balkan savaşındaki yenilgi karşısında Babıâli, adalar hakkındaki kararı Avrupalı büyüklerin vermesini kabul etmişti.

Londra'da yapılan büyükelçiler katındaki konferansta Bozcaada, Gökçeada (İmroz), Meİs adaları bize bırakılıyor, diğerleri Yunanistan'ın oluyordu. Bu karada İtalya'nın işgalinde bulunanlardan söz edilmemişti. 14 Şubat 1914'de Titoni - Venizelos anlaşmasıyla İtalya, Rodos'tan başka Oniki Ada'yı Yunanistan'a veriyor ve Rodos adası da buradaki Rumlar'a Sisam'daki gibi bir muhtariyet vermek suretiyle İtaîyanlar'da kalıyordu.

İtalya'nın Akdeniz'deki bu yayılışı, Fransa kadar İngiltere'nin de işine gelmiyordu. Fakat Rusya, Boğazlar'da kendini serbest bırakmayı vaad eden İtalyanlar'ı açıktan açığa desteklemekteydi. İngiltere Kıbrıs-Malta-Cebelitarık hattı ile Akdeniz'i daima kontrol ve hâkimiyetinde bulundurmak iddiasındaydı. Rodos'a yerleşen İtalyanlar, Yunanistan'ın Adalar'daki gelişmesi karşısında Onİki Ada'yı bırakmıyarak Titonİ - Venİzelos anlaşmasını bozdular.

LİMNI ADASI

18 Ekim 1912'de Amiral Kordriotis komutasındaki Averof zırhlısı ve üç zırhlı, iki muhrip Limni adasını ele geçirmek ve Çanakkale Boğazını Türk donanmasının çıkışına karşı tıkamak amacıyla Mondros karşısına geldiler.

21 Ekim'de Veretti iskelesine iki piyade taburu ile Averof'tan iki 7,5'lik top çıkarıldı. Bizim ise adada üç subayla otuz kadar erden kurulu bir kuvvetimiz vardı. Ordu Balkanlar'da yenilmişti. Donanmamız, Trakya'daki kara harekâtını denizden desteklemekteydi. Bu bir takımlık birlik kısa bir çatışmadan sonra Leva sırtlarına çekilmek zorunda kaldı. Yunanlılar akşama doğru buraya Mondoros'a 250, Plaka'ya 250 erlik bir kuvvet çıkardılar. Leva sırtlarına çekilen küçük Türk birliği her tarafından kuşatıldı. Buna rağmen Yunanlılarla savaşı bırakmıyarak bir çok sayıda kayıp verdirdi. Askerlerinin yarısından fazlası şehit oldu, yaralı olanlar da düşmanın eline esir düştü.

22 Ekim'de Kastro kasabasını savunan küçük Türk birliği saatlerce çarpışarak teslim olmadılar. Mermileri bitince süngü ile şehit edildiler. Rumlar, memurları ve ileri gelen Türkleri tutuklayarak türlü işkenceler altında Atina'ya gönderdiler.

31 Ekim'de donanma İmroz'a geldiği zaman bu adanın boşalmış olduğunu gördü. Aynı gün Taşoz'a 400 kişilik bir kuvvet çıkarılarak ada ele geçirildi, 1 Kasım'da Semadirek, 4 Kasım'da da Sakız'ın kuzey batısındaki Psara adasını, 7 Kasım'da Bozcaada'yı, 17 Kasım'da Sisam'ın batısında Nikarya adasını, memurların çekilmiş ve birliklerin alınmış olduğunu görerek adalara el koydular.

MİDİLLİ ADASI

Amiral Kondriotis'in donanması 21 Kasım'da 15 subay, 1019 kişilik bir kuvvetle Midilli adası önünde yer aldı.

Averof'un Anadolu'yla olan muhabere kablosunu kesmesine rağmen, liman reisi daha atik davranarak durumu hükümete bildirmişti. Midilli, vali ve komutanı daha önce adanın savunma gücünün kuvvetlendirilmesi isteğine bir cevap alamamıştı. Adada 18. piyade alayının 2 nci taburu bulunuyordu. Tabur yapılan teslim teklifini reddetti. Hükümet memurları ve eli silâh tutan Türkler donanma ateşi dışına çıkarak savunma düzenine gectiler.

21 Kasım'da donanmanın ateş desteği altında Yunan birlikleri karaya çıkarak şehri ele geçirdi. Leptîmus dağlarının batı yamaçlarını tutan ve bir yardım alabilmek için Molna, Petre koylarını kontrol eden birliğimiz üstün düşman gücüne karşı bir ay savaşarak Yunanlılar'a bir hayli kayıp verdirdi. Yarıdan fazla şehit ve yaralı bırakarak, cephane ve yiyeceği kalmadığından 20 Aralık 1912'de teslim olmak mecburiyetinde kaldı.

SAKIZ ADASI

24 Kasım 1912'de de Amiral Kondriotİs kumandasındaki Yunan donanması dört piyade taburu, iki dağ bataryası ile Sakız'ın önünde dizilerek teslim teklifinde bulundu. Teklifin reddedilmesini uygun görmeyen yabancı devlet konsolosları çarpışmanın şehir dışında yapılmasını istediler. Yunanlılar Konolari koyuna çıkarma yaparak şehri ele geçirdiler.

Savunma kuvveti olarak Sakız'da bulunan 18. piyade alayının 1 nci ve 3 ncü taburlarıyla Sakız jandarma taburu ve iki adî ateşli toptan kurulu 1500 kişilik kuvvetimiz 26 Kasım'da Provatio sırtlarına çekilmişti. 1913 Ocak'ına kadar süren çetin savaşlar, savunmaya gereken yardımın yapılamamış olması, birliğimizin çok yaralı ve şehit vermesi sonucu cephanesi de bittiğinden Sakız da Yunanlılar'ın eline geçmişti.

SİSAM ADASI

Sisam'da da savunma için görev almış olan 6. tümenimizin nişancı taburu ile 16. alayın 1 nci taburu bulunmaktaydı. İkinci Balkan harekâtı başlamak üzereydi. Adalarda parça parça duran kuvveti toplamak düşünülmüştü. Bu kuvvetler esas birliklerine katılmak üzere 6 Ekim 1912'de Kuşadası'na getirildi. Yunanlılar, 16 Mart 1913'te Sisam'ı kolayca ellerine geçirdiler.

KIBRIS

Kıbrıs Adası hakkında Berlin Kongresinden önve sadrâzam ve hariciye nâzın Saffet paşa ile İngiltere elçisi Sör Hanri Leyard arasında bir ikili anlaşma imzalanmıştı. Buna göre Kıbrıs, İngiltere'ye şartlı ve geçici olarak veriliyordu. Anlaşma şöyleydi: «Rusya, Batum, Ardahan, Kars veyahut bu yerlerden birini elinde tutup da ileride her ne vakit olursa olsun kesin barış andlaşmasıyla Doğu Anadolu'da bir kısım yerleri ele geçirmeye kalkacak olursa İngiltere, buraları silâhla savunma hususunda Türkiye ile birleşmeyi kabul eder. Buna karşılık padişah da Türkiye'de bulunan Hıristiyanlar için iki devlet arasında kararlaştırılacak ıslahatı yapacağını İngiltere devletine vaad ile beraber gerekli vasıtaları temin edebilecek hâle koymak için kendisine Kıbrıs adasını tahsis ve asker bulundurma ve adayı idare eylemesine muvafakat eyler.»

Bundan başka bir ikili anlaşma ile de Rusya doğuda aldığı Kars, Ardahan ve Batum'u geri verdiği takdirde İngiltere Kıbrıs'ı bize verecek ve işgal müddetince orada Şer'iye mahkemeleri hüküm sürecek, vakıfları da biz idare edecektik.

İngiltere, Birinci Dünya Savaşı'na katılmamız karşısında önce Kıbrıs'ı sömürgeleri içine alan 5 Kasım 1914 kararını ilân ettiği gibi, Yunanistan'ı savaşa sokmak için de 1915'te Kıbrıs'ı ona vermeyi vaad etti ise de Yunanistan'ın Almanya'yı tutan kralının bunu reddetmesi karşısında bu karar uygulanmadı.

Kurtuluş Savaşı'nda Kars'ı, Ardahan'ı almıştık. Kıbrıs'ın hukuken bize verilmesi gerekirken İngilizler buna uymadılar. 1923'te Lozan'da ise İngiltere'nin buralardaki hâkimiyetini kabul ettik. Anlaşmayı o zaman yapan Saffet paşa kendisinden sonra sadârete gelen Halil Rifat paşaya: «Şimdi ingilizler Kıbrıs'a Rumiar'ı dolduracaklar ve Atina ile iş birliği yaparak oradaki Türkler'i uzaklaştırmak için binbir kötülük yapmaktan çekinmiyeceklerdir. Biz de herhalde bu olayın seyircisi kalacağız» diyordu.

Olaylar Saffet paşanın görüşüne uygun gelişti ve Kıbrıs'a Yunanistan'dan devamlı olarak Rum göçmen doldurularak Türkler kaçırtıldı. Bunda Türk hükümetinin gafleti de büyüktü, Kıbrıs'ta, Girit'te, Batı Trakya'da, Oniki Ada'da hep aynı oyun oynandı. Türkiye bu olaylardan bir ders alamadı.

Bir İngiliz tarihçisi, «Biz İngilizler tarih okumasını ve ondan ders almasını çok iyi biliriz.» der. Namık Kemal de devlet adamı için tarih bilgisini en büyük şart koşar ve "Neye yarar ki bizim devlet adamı ne tarih bilir, ne de tarihten ders alır." der.

Lozan'da 25 Kasım 1922'de, Anadolu kıyılarına sokulmuş olan Gökçeada, Bozcaada, Semadirek'in Türkiye'ye verilmesini, diğer adalarda da Türkiye'nin güvenliği yönünden Yunanistan'a verilmeyerek Sisam gibi bir özel idarenin kurulmasını istemiştik.

Yunanlılar ise Gökçeada'da 9, Bozcaada' da 5, Istanköy'de 14, Rodos'ta 37 binden fazla Rum olduğunu, Türkler'in İse Bozcaada' da 1200, Istanköy'de 2020, Rodos'ta da 854 kişilik bîr azınlık olduğunu bu yönden adaların Yunanistan'a verilmesi gerektiğinde ayak diremekteydiler.

Lord Curzon, Girit meselesinden beri adalar dâvasını bilen adamdı. Esasen önceden buraları da Yunanlılar'a vadedenlerdendi. Fakat İtalyanlar, Kıbrıs'ta Rum ekseriyeti olduğu halde İngilizler'in buradan çıkmak İstemeyişini görerek Rodos ve Oniki Ada'yı vermemekte ayak diriyordu.

Bozcaada ve Gökçeada için çok çetin tartışmalar olmuştu. Lord Curzon kendisine Yunanlılar'ca verilen nüfus çoğunluğunun göz örüre alınmasını kapsayan muhtırayı öne sürerek; «Bozcaada ve Gökçeada üzerinde egemenlik işi bu adalarla Semadirek adasının askersizleştirilmesi bu ada meselesinin görüşüleceği zaman toplanacak uzmanlar komisyonuna bırakılacak.» diye karar aldırdı. General Veygand'ın başkanlığındaki heyetin de katıldığı teklif üzerine Gökçeada ve Bozcaada Türkiye'de kalıyor, diğerleri askersizleştirmek kaydıyla Yunanistan'ın oluyordu. Oniki Ada İtalyanlar'da kalmış, Meis de bütün uğraşmamıza rağmen halkının Rumlardan olması dolayısıyla bize verilmemişse de İtalyanlar için ileride bir köprübaşı olur ümidiyle onlara verilmişti.

İstanbul'un Aynası Mir'at-ı İstanbul

Yazan: Mehmed Raif
Günümüz Türkçesine Çeviren ve Fotograflar: H.Veysel Güleryüz

İstanbul bütün âlemlerden, başka bir âlemdir
Acem'ler, İsfahan Dünya'nın yarısı deselerse de

(Sayı 3'den Devam)

Kaptan Paşa

Burada Hamza Fakih adındaki bir kişinin yaptırmış olduğu cami vardır. Hamza Fakih, 1499 tarihinde ölmüş ve caminin mihrabı önüne gömülmüştür. Geçen zaman ile cami harap duruma gelmiş ve Sultan Üçüncü Ahmed Han hazretlerinin damadı olan İbrahim Paşa'nın damadı Kaymak Mustafa Paşa 1727 tarihinde temelinden yeniden yaptırmış ve bir minber de ekletmiştir. Cami, 1888 senesinde oluşan bir yangında harap duruma gelmiş ve Helvacı Kızı adı ile tanınan Şerîfe Hanım isminde bir hayır sahibi tarafından yeniden yaptırılarak tekrar ibadete açılmıştır. Kapısı üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

Bu vâlâ ma'bedin bânî-i evvel sâhibü'l-hayrât
Olub Hamza Fakîh kutb-u zamân ol zât-ı bî-hemtâ
Velâkin sonra Kaymak Mustafâ Pâşâ-yı deryâ-cûd
Gelüb tarz-ı bihin üzre mükemmel eyledi ihyâ
Harîk-i hânumân-sûz âfet-i nâ-gâh zuhûrundan
Dil-i âşık gibi yanub harâb olmuşdu vâ-hayfâ
Akabinde cenâb-ı Zül-celâl imâr-ü termîmin
Şerîfe Hânım'ın kıldı zamîr-i pâkine ilkâ
Kemâl-i şefkatinden sa'y-ü himmet eyledi derhâl
Hulûs-u kalb ile ta'mîr edüb çün cennetü'l-me'vâ
Hudâ nâil ide her birini ecr-ü mesûbâta
Be-hakk-ı beyt-i ma'mûr-u be-nûr-u Kâbetü'l-ulyâ
Mübârek bedi'ne bir tâm-ü ikmâle güher birle
Bu vechle iki târihini Re'fet eyledi imlâ
Hudâvend-i ebed dergâh-ı pâkinde kıla makbûl
Rıza-yı bâri içün yapdı Şerîfe câmi-i zîbâ
1308

Anlamı:

Bu yüce caminin daha önceki yapımcısı, hayır sahibi
Devrinin ileri gelenlerinden ünlü Hamza Fakih olup
Fakat sonra, deniz gibi cömert Kaymak Mustafa Paşa
Gelip şeklini güzelleştirerek mükemmel yaptı
Ansızın amansız yangın afeti olduğundan
Aşıkların yüreği gibi yanıp harap olmuştu, yazık
Ardından Allah'ın inayetiyle yapım ve onarımı
Şerife Hanım'ın saf kalbine ilham verdi
Hemen mükemmel şefkatiyle gayretle yardım etti
Cennet makamı için temiz kalbi ile tamir ettirip
Allah her birini mükafata eriştirsin
Kutsal Kâbe'nin hakkı için Kâbe'nin nuru
Cevher gibi mübarek güzelliğiyle tamamlamaya
Rafet, böylece iki tarihini yazdı
Ebedi hükümdarın (Allah'ın) huzurunda makbul kılsın
Güzel camiyi, Şerife, Allah rızası için yaptı
1890

Kaptanpaşa camiinin kitabesi.

Caminin altında ve üstünde iki mezarlık vardır. Alt taraftaki terkedilmiş olan çeşme Sultan Ahmed Han hazretleri tarafından yaptırılmış ve var olan diğer çeşme de Sultan Mustafa Han tarafından yaptırılmıştır.

Kaptanpaşa camii.

Üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

Menbâ-ı cûd-u sehâ' Şehzâde Sultân Mustafâ
Kim odur necl-i necîb-i Hüsrev-i kişver-sitân
Hasbeten-lillâh bu dil-cû çeşmeyi bünyâd edüb
Etdi icrâ âleme âb-ı zülâl-i râyegân
Ezber etsün su gibi evrâdı din şehzâdenin
Bu musaffâ çeşmeden nûş eyleyen dîl-i teşnegân
Bir güzel mısra' dedim Rahmî âna târih içün
İç bu âb-ı nâbı Sultân Mustafâ etdi revân
1141

Anlamı:

Eli açık cömertliğin kaynağı Şehzade Sultan Mustafa
Soyu temiz çocuk ki odur memleketin sultanı
Allah rızası için bu gönül çeken çeşmeyi yaparak
Bol, saf, temiz suyu aleme getirdi
Şehzade dînî duaları su gibi ezberlesin
Bu saf temiz çeşmeden içen susamışlar
Rahmi ona tarih için bir güzel mısra dedim
İç bu saf suyu Sultan Mustafa akıttı
1728

Çeşmenin yanı başında büyük bir su terazisi vardır.

Ahmed Çelebi - Açık Türbe

Burada Hacı Ahmed Çelebi'nin 1567 tarihinde yaptırdığı bir mescit vardır. Kendisi de mescidin mihrabı önünde gömülüdür. Ahşaptan küçük bir minaresi vardır. Karşısında Sultan Dördüncü Mehmed Han hazretlerinin saltanatı zamanında şeyhülislâm bulunan Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin türbesi bulunmaktadır. Yahyâ Efendi 1662'de şeyhülislam olmuş ve on bir sene kadar şeyhülislamlık görevinde bulunduktan sonra 1677 yılında ölmüştür.

Aşağıdaki beyit merhumun şiirlerindendir:

Kâşki sevseyidi sevdiğimi cümle cihân
Her zaman sohbetimiz kıssa-ı cânân ol

Anlamı:

Keşke sevseydi, sevdiğimi bütün dünya

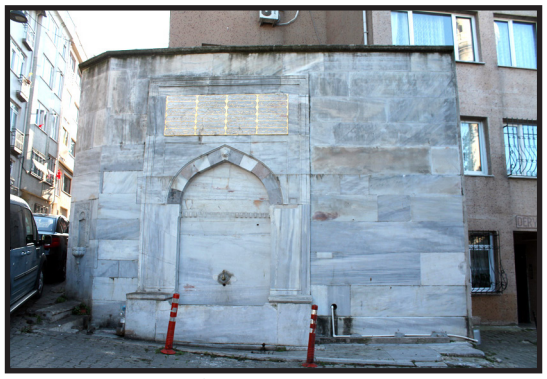

Kaptan İbrahim Paşa çeşmesi.

Her zaman sohbetimiz sevgili hikâyesi olsa

Caminin civârında bir evin altında terkedilmiş bir çeşme bulunmaktadır.

Hüdâyî Dergâhı

Bu tekke Hüdâyî Aziz Mahmud Efendi'nin hayır eseridir ki 1598 yılında yaptırılmıştır. Hüdâyî Mahmud Efendi, Üftâde Efendi'den el almıştır. Doksan iki yaşına kadar yaşamıştır. Sultan Dördüncü Murad hazretlerinin tahta geçişlerinde Osmanlı'nın eski usûlünde kılıç kuşanması ve Eyüp Sultan Hazretlerinin türbesini (Türbe-i Hazret-i Hâlid Radiyallâhu anh'da) ziyaretinde Şeyh Hazretleri de yanında bulunmuştur.

Minaresinde çifte müezzin ezan okur. Ölümü için söylenen tarih aşağıdadır:

Ziynet-i cennet adni ve kusur
Bir yâz vahîy min mevrûd
Sâil-el-hâtırı 'an sâhibihâ
Hâtif-ü kale li-Şeyh Mahmûd
1038

Anlamı:

Cennetin sarayları ve bahçelerini süsledi
Yaz artık bir vahiy geldi
Onun hatırını soranlara
Gizliden bir ses Şeyh Mahmud dedi
1628

[Şeyh Mahmûd Hüdâî = 1628] deyişi ile tarih düşürülerek ölüm tarihi belirtmektedir.

Çok sayıda olan risaleleri içinde "Camiü'l-fezâil" en tanınmış olanıdır.

Aşağıdaki beyitler yaşamı sırasında yazdığı şiirlerindendir:

A'lâldan gönlüm ol şûh-ı cihânım
Gönülsüz durur oldu tende cânım

Anlamı:

Neşeli dünyam hastalıklardan oldu gönlüm
Canım vücudumda gönülsüz durur

Tekkeye bitişik ve eklenmiş Kapıcı Tekkesi, şeyhin dervişlerinden Halil Paşa'nın hayır eseridir. Bağımsız türbesi ve altında sebili ve bitişiğinde oğlu Halil Bey'in türbesi vardır. Tekkenin altındaki çeşme 1622'de yapılmış ve Abdülmecid Han zamanında yenilenerek tamir edilmiş ve üzerine şu tarih yazılmıştır:

Eylemiş Abdülmecîd Hân-ı ezel Rabb-i Mecîd
Feyz-i envâr-ı Hüdâyî zatına bahş-ı kerem
Nezd-i Dergâh-ı Hüdâyî'de bu zîbâ çeşmeyi
Yapdı evvelkinden a'lâ kıldı icrâ-yı hîmem
Hânkâh ile beraber yapdırıb bu çeşmeyi
İki hayrı kıldı îbkâ ol Hudâvend-i niam
Evliyâ ervâhı şâd oldukca bu hayr ile
Saltanatla kâmurân olsun o şâh-ı muhterem
Himmet-i evtâd-u aktâb ile Zîver safhaya
Muttali tam-u cûd iki târihi çıkıb yazsın kalemi
Kutb-u âlem lûtfudur bu çeşmeden iç saf su
Çâr cûy-u feyz ola şâh-ı cihâna çâr yem
1272

Anlamı:

Ulu Allah, Abdülmecid Han'ı her zaman var eylemiş
Bereket ışığı, Hüdayi'nin kendisine asalet vermiş
Hüdayi Dergahı'nın yanına bu güzel çeşmeyi
Gayretle, öncekinden daha güzel yaptı
Bu çeşmeyi dergah ile birlikte yaptırıp
O hükümdarın nimetleriyle iki hayırı sürekli kıldı
Evliyaların ruhları şad olundukça bu hayırla
O muhterem padişah saltanatıyla bahtiyar olsun
Büyükler ve azizlerin yardımı ile Ziver tarafından
Tam ve doğru iki tarih çıkarıp yazsın kalemi
Alemin büyüğünün lutfudur iç saf suyu
Cihan şahına dört denizde dört bereket ırmağı olsun
1855

Bu çeşmenin karşısında Cennet Baba Türbesi vardır ki Râbi'a Hanım adında bir hayır sahibi tarafından yaptırılmış ve üzerine yapım tarihi yazılmıştır:

Râbi'a Hânım olub sâhibe-i hayr-ü kerem
Eyledi Hak yoluna cûd-ı semâhat icrâ
Ya'nî bu Cennet Efendi'nin edib türbesini
Sarf-u nakd ile binâ kıldı mezârın ihyâ
Şemime-i hâk-i ıtırnâki verir kalbe safâ
Mevlevî nezri ile Şemsî dedim târihin
Râbi'a cennete yapdırdı makâm-ı ulmiyâ
1287

Anlamı:

Hayır ve bağış sahibesi Râbi'a Hanım'dır
Allah yolunda cömertlik ve iyilik severlik yaptı
Yani bu Cennet Efendi'nin türbesini edip
Para sarf edip mezarını yaparak yeniledi
Güzel kokulu çiçekleri kalbe neşe verir
Mevlevi yazısı ile Şemsi dedim tarihini
Râbi'a cennete en şerefli yeri yaptırdı
1870

Türbenin içerisinde gömülü bulunan kişiler Hüdâyî Mahmud Efendi'nin halifeleridir. Türbenin dış kapısı üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

Dilâ tahsil edem dersen eğer zevk-i İlâhîden

Kaptan İbrahim Paşa çeşmesi kitabesi.

Hüdai Dergahı camiinin yoldan görünümü.

Nasîbin alır elbet giren Bab-ı Hüdâyîden

Anlamı:

Eğer ilahî zevki gönülden elde etmek istersen
Hüdayi kapısından giren nasibini elbette alır

Diğeri:

Bu meşhur mecma-i ervâh-ı ecsâd-ı Hüdâyî dir
Edeble gir azîzim türbe-i pâk-i Hüdâyî'dir

Anlamı:

Bu ünlü ruhlar ve vücutların toplanma yeri Hüdayı'dir
Edeble gir azizim Hüdayi'nin temiz türbesidir

Semâhâne kapısı üzerinde olan tarih şudur:

Şeh-i gâzî velâyet Abdülmecîd Hân'a
Zâhir olmuş fütûh-u memleket içre nusret-i aktâb
Resânetle Azîz Mahmûd Efendi Dergehin inşâ
Edince kıldı feyz-i rûhâniyyet-ı aktâb
Du'â-yi şevket ile Zîver iki cevherîn târîh
Sezâdır olsa bâb-ı hânkâhda ziynet-i aktâb
Şeh-i dîn kim Hüdâyî Hânkâhın eyledi bünyâd
Muin olsun umurunda Hudâyâ himmet-i aktâb
1272

Anlamı:

Gâzî velî padişah Abdülmecid Han'a
Azizlerin yardımı ile ülkeler feth etmek görünmüş
Aziz Mahmud Efendi Dergahını sağlam olarak inşa
Edince, dervişlerin ruhlarını yâd etti
Büyük dua ile Ziver iki mücevher tarihi
Değerli dervişler dergah kapısında olsa uygundur
Dinin şahı ki Hüdayi dergahını inşa etti
Dervişlerin geyreti Allah nazarında yardıma mazhar olsun
1855

Aşağı kapının sol tarafındaki çeşme üzerinde yazılı olan ibâre şudur: [Kad cerâ hâze'l-mâ'i' el-mu'în lem-rızâullah el-meliki'l-mübîn. Fî-sene selâse ve selâsîne ve elf min hicreti seyyidi'l-evvelîn ve'l-âhirin salavâtuttahı 'aleyhi ve 'âlâ sâiri'l-enbiyâi ve'l-mürselîn ve'l-hamdüllillâhi rabhi'l-âlemîn.]

Anlamı. [Melikil-mübin (3) Allah rızası için bu hoş suyu akıtttı. Öncenin ve sonun efendisi (4) (Allah'ın selamı onun ve ondan önceki peygamberlerin üzerine olsun, övgü ve şükür âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur) Hicretinin bin otuz üçüncü yılında.]

(3) Melikil-mübin: Hükümranlığı apaçık olan

(4) Sonun efendisi: Hazreti Peygamber

Bu çeşmenin yakınında bulunan diğer bir çeşme üzerinde yazılı olan tarih şudur:
Deryâ-yı cûd-u rahmet oldu ki cûşa geleli
Halk-ı cihâna kıldı bu çeşmesârı icrâ
Ta'mîr olundukda denildi âna târîh
Âb-ı hayâta mânend oldu bu çeşme hâlâ
Anlamı:
Deniz gibi cömertliği coştukça rahmet oldu
Cihan halkına bu çeşmeyi yaptı
Tamir olunduğuna tarih verildi
Bu çeşme şimdi âb-ı hayata eş oldu

Gene bu çevrede bulunan bir çeşmenin üzerinde yazılı olan beyitler aşağıdadır:
Vekîl-i saltanat Dâmâd İbrâhîm Pâşâ'yı
Hudâ dürr etmesün zıll-ı zalîl-i Hân Ahmed'den
Kef-i cûdu bu şehr-i Üsküdâr'ı eyleyüb sîr-âb
Ahâlîsini kılıb behre-yâb ve ihyâ bî-hadden
Bu mevkîde Mehmed Kethüdâ Paşa-yı hayrendîş
Binâ-yı çeşmeye me'mûr olunca sadr-ı emcedden
Civâr-ı Hân-kâh-ı Hazret-i Mahmûd Efendi'de
Bu dil-cû çeşme oldu yâdigâr-ı evvel merd-i reşidden
Hep âsâr-ı sadâkatdir ki oldu âkıbet
Yapıb bu çeşmeyi feyz aldı nûr-ı aziz-i Hüdâyî'den
Hudâ şâhenşeh-i zî-şân-ü hıfz etsün dîde-i bedden
Bekâ-cûy-u kadîmi Şâkir-i da'î dedi târîh
Gel iç ayn-ı hayâtı çeşme-i pâk-i Mehmed'den
1126
Anlamı:
Saltanatın vekili damat İbrahim Paşa'yı
Allah, Ahmed Han'ın koruyan gölgesinden çevirmesin
Köpüren cömertliği bu Üsküdar şehrini suya doyurdu
Halkın nasibini verdi ve sınırsız sevindirdi
Bu yerde Mehmed Kethüda Paşa'nın hayır eseri
Çeşmeyi yapmaya başlayınca şerefli makamdan
Hazreti Mahmud Efendi dergahının civarında
Bu gönül alan çeşme, yiğit ergenden ilk hatıra oldu
Hep eserlerin sadık akıbeti olmaktadır ki
Bu çeşmeyi yapıp Hüdayı'nin aziz nurundan feyz aldı
Allah şerefli şahlar şahını kötülük görmekten korusun
Eski akar suya Şakir dua ile tarih dedi
Gel iç hayat pınarını Mehmed'in temiz çeşmesinden
1728

Aziz Hüdâyî Efendi'nin şiirlerinden örnek olmak üzere bir münâcâtından iki beyit aşağıdadır:
Yâ-men beni bilâ 'amed hâzıhî-el-kubâb
Yâ-mürsel-el-riyâh veya münşe-es-sehâb

Hüdai Dergahı çeşmeleri.

Yâ-men yeri cemî'a hefâyâ-el-zamâ'ir
Yâ-men kazâ-vü-kader mâşa' fı'l-miktâb
Anlamı:
Ey kubbeleri direksiz bina eden
Ey bulutları yaratan ve ey rüzgârları gönderen
Ey insanların içinde gizlediklerinin hepsini bilen
Ve Ey kaza ve kaderi dilediği gibi kitabına yazan

İsfendiyar

Balaban iskelesi civarında İsfendiyar adı ile tanınmış bir kimse tarafından yaptırılmış olan bir mescit vardır.

Bu mescit, Sultan Üçüncü Mustafa Han zamanında, mescidin imamı Yağcızade olarak tanınan Şeyh Seyyid Ahmed Efendi, Sâdiye tarikatı ayinleri yaptığından, burası Sâdîler Tekkesi adıyla tanınmaktadır. Mescidin yapımcısının kabri belirsizdir.

Balaban'da bulunan üç yüzlü çeşme üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır. Sağ ve sol yüzlerinde birer tuğra ve orta yüzünde *[Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir] (İnsan / 21)* âyeti ile bir de maşallâh yazılıdır.
Sağ yüzünde
Şâhenşeh-i âlem-penâh Sultan Hamîd-i dâdhâh
Şehzâdesinden biri âh dünyâdan etdi irtihâl
Allah o necl-i emcedin bütün serîr-mesnedin
Şehzade Sultân Ahmed'in kabrin ede cennetmisâl
Anlamı:
Adalet isteyen alemin sığınağı şahlarşahı Sultan Hamid
Ah, şehzadesinden biri dünyadan göçtü
Allah o erkek çocuğun yatacağı bütün mezarını
Şehzade Sultan Ahmed'in kabrini cennet etsin
Orta yüzünde
Rûhu için gör himmeti kim mâ verir şefkati
İkinci Kadın hazreti çeşme yapdı bî-misâl
Bu tarz tarh-ı dilpezîr görmüş değil hayâl
Hak Sîne-perver Kadını şâh-ı şeref-unvânını
Şehzâde ve sultânını sıhhatde kılsun berkemâl
Anlamı:
Gör ki ruhu için yardımı, biz sevgiyi veririz
İkinci kadın hazreti benzersiz çeşme şaptı
Hayalde dahi görülmüş değil bu biçimde düzenleme
Allah Sineperver kadının şerefli şah ünvanını
Şehzade ve sultanını mükemmel sağlıklı kılsın
Sol yüzünde
Olsun o şâh-ı mülûk oldukda tahtında mekîn
Şehzâde-gânıyla hemîn mahfûz-u hay-ı lâyezâl
Atşâna işrâb eyledin târîh-i itmâmın Sabîh
Merhûm Sultân Ahmed'in nev çeşmesinden mâ-i-zülâl
1194
Anlamı:
O memleketin şahı tahtında olduğunda dikkatli olsun
Şehzadeleriyle her zaman ebedi canlılığını koruyarak
Sabih, susmışlara bitiş tarihini kapalı olarak verdin
Merhum Sultan Ahmed'in yeni çeşmesinden berrak su
1780

Gene bu çevrede bulunan diğer bir çeşme üzerinde yazılı olan beyitler aşağıdadır:
Pîrî-zâde Hazret-i Osman Efendi hak bu kim
Sâhib-i ilm-ü hayâdır sâhib-i zeyl-i atâ
Teşne-diller âb-ı cûdundan olur sîrâb-ı feyz
Etdi mâü'l-hayât icrâ bu semtde dâ'imâ
Yapdı bu sûde muallâ çeşmeyi Allah içün
Ecrini mebrûr-u mevfû eylesin bârî Hudâ
Âb-ı lûtfun etdi ebnâ-yı sebîle sel-sebîl
Rûh-u pâk-i vâlidin şad eyleyüb subh-u mesâ
Dürr-ü-yektâ gibi bu ebyâtı ihyâ bendesi
Kilk-i cevher-i dâr birle yazdı târîhin binâ
Âb-ı cûdun eyledi icrâ bu dil-cû çeşmeden
Pîrî-zâde menba'-ı cûd-ü sehâ ayn-ı âb'a
1187
Anlamı:
Ki bu Pirizade Hazret-i Osman Efendi
Edep bilincine sahiptir, sınırsız cömertlik kaynağıdır
Susamışlar cömert suyundan suya doyar
Bu semtte hayat suyunu devamlı akıttı
Allah için bu yüz sürülmüş yüce çeşmeyi yaptı
Yaratan Allah hizmetini çok beğensin
Çocuklara suyu karşılıksız sunarak çeşmeden
Babasının temiz ruhunuu sabah ve akşam şad edip
Tek bir inci gibi bu beyiti ben buldum
Süslü kamış kalemle yazdım binanın tarihini
Cömert suyu bu gönlü tazeleyen çeşmeden aktı
Pîrîzâde su pınarı kaynağını cömertçe sundu
1767

Ayrıca bu çevrede bulunan diğer bir çeşme üzerinde yazılı olan beyitler şunlardır:
Cenâb-ı Âlî Paşa'ya rahmet ede Hudâ
Rûhu için teşnegâna etdi çün mâ-fedâ
Târihi pek ra'nâ olmuş bu çeşmenin
Nûş eden atşân ânın hayr ile etsün du'â
Ta'mîrine himmet etdi ceddi Hâfıza Nâile
Cenâb-ı Hak makâmın eyleye gülizâr-ı me'vâ
1288
Anlamı:
Allah Âlî Paşa cenabına rahmet etsin
Ruhu için, çünkü susamışlara feda etti
Bu çeşmenin tarihi çok hoş olmuş
İçen susamışlar hayır ile dua etsin
Hafıza Naile'nin ceddi tamirine yardımcı oldu
Cenabı Hak makamını güllerden mesken eylesin
1871

İsfendiyar Mescidi'nin bitişiğinde ve Eski Hamam'da bulunan ve 1718'de yaplmış, İbrâhim Paşa'nın hayır eseri olan çeşme üzerinde yazılı olan tarih şudur:
Vezîr-i a'zam Dâmad İbrâhîm Paşa kim
Kef-i cûdı ânın bahşende terdir kân-u deryâdan
Vekîl-i saltanat gayret-keş-i nâmus-u devletdir
Hemân dürr etmeye Hâk sâye-i sultân-ı vâlâdan
O haydar-ı ekremin hayrâta mecbûl olduğundandır
Ola her emirde tevfîka masdar sevâb-ı Mevlâdan
Murâd etdi-ki ehl-i Üsküdar'ı eyleye irvâ
Du'âya mazhar ola haşre dek a'lâ-vü ednâdan
Hudâ Sultân-ı devrânı hatâlardan emîn etsün
Cihan âsûdedir devrinde mekr-ü keyl-i a'dâdan
Vezîr-i a'zamı da sadr-ı devletde olub bercâ
Du'â aldırsun ol şâh-ı cihâna pîr-ü bernâdan
Bu zîbâ çeşmeyi bir mevkî'inde eyledi bünyâd
Ki olmaz nezâra tarh-ı mergûbun temâşâdan
Akınca lûlesinden âb Es'ad dedi târihin
İçin su Dâmâd İbrâhîm Paşa'dan

1131

Anlamı:

Ki vezir-i âzam Damad İbrahim Paşa
Onun cömertliği kaynağından deniz gibi akar
Saltanatın vekili çok gayretli, namusu yüksektir
Yüce sultanın sayesinde, hemen inci gibi işlemeye
O kerem sahibinin özünde hayır yapmak olduğundandır
Her emrinin temeli Allah'ın sevabına ulaşmak olsun
Üsküdar halkını suya doyurmak istedi
Mahşere kadar en büyükten alt tabakaya kadar duaya mazhar olsun
Allah devrin sultanını hatalardan arındırsın
Devrinde cihan rahattır, hilebaz ve zalimlerden
Vezir-i azam devlete hizmette oldukça
O cihan şahına gençler ve yaşlılardan dua gelsin
Bu güzel çeşmeyi bu yerde inşa etti
Ki beğenilen yerin seyirine bakmaya doyulmaz
Lülesinden su akınca Esad tarihini söyledi
Damat İbrahim Paşa'dan için su
1718

Civarında tarihi olmayan harap bir çeşme daha vardır.

Gülfem Hâtûn

Bu yerin bu isimle anılmasının nedeni, mekânı cennet olsun Sultan Süleyman Han hazretlerinin haremindeki cariyelerden Gülfem Hâtûn'un hayır eseri olan bir caminin bulunmasındandır. Caminin yakınında ve ana cadde tarafında türbesi ile bitişiğinde bir okulu vardır. Mezarının üzerinde [Hayır sahibi saadetli şehit Gülfem Hatun 1561] tarihi yazılıdır.

Bu cami 1705 târihinde o civarda oluşan bir yangında harap olmuş ve sonradan hamiyetli halk tarafından toplanılan bağışlarla tamir edilerek yenilenmiş ve kapısı üze-rine aşağıdaki tarih yazılmıştır:

Bî-hamdüllâh yine ma'mûr oldu bu ibâdetgâh

Gülfem Hatun camii.

Gülfem Hatun camii kitabesi.

Bu Gülfem Câmii yanmış idi bir hayli sal akdem
Nîce ashâb-ı hayr-ü himmet 'arz-ı iştirâk etti
Nukûd-u vâfire sarf eyleyüb inşâ bir çok âdem
Senîhâ gül gibi târîh açıldı bâğ-ı tab'amda
Gülistâna şebîh oldu yapıldı Câmi-i Gülfem
1128

Anlamı:

Allah'a hamd olsun gene tamir edildi bu ibadetgâh
Yıllar önce bu Gülfem Camii yanmıştı
Birçok hayır ve himmet sahibi katıldı
Birçok kişi çok para sarf ederek inşa edip
Ey Senih, ışıklı bahçemde gül gibi tarih açıldı
Gül bahçesine benzercesine yapıldı Gülfem Camii
1868

Burada var olan çeşme, Sultan Mustafa Han hazretlerinin hayır eseridir. Üzerinde yazılı olan tarih şudur:

Menba'-ı cûd-u sehâ şehzade Sultân Mustafâ
Kim odur necl-i necîb-i Hüsrev-i kişver küşâ
Hasbeten-allâh bu dil-cû çeşmeyi bünyâd edüb
Etdi icra' âleme âb-ı zülâl-i râyegân
Ezber etsün su gibi o râdın ol şehzâdenin
Bu musaffâ çeşmeden nûş eyleye dil-i-teşnegân
Bir güzel mısra' didim Rahmî ona târîh içün
İç bu âb-ı nâbı Sultân Mustafâ etdi revân
1131

Anlamı:

Eli açık, cömertlik kaynağı, şehzade Sultan Mustafa
Ki odur memleketin padişahı olacak soyu temiz çocuk
Allah rızası için bu güzel çeşmeyi yapıp
Berrak suyu karşılık beklemeden âleme sundu
Su gibi ezberlesin, o faziletli şehzadenin
Bu saf, temiz çeşmeden içsin susamışlar
Rahmi, tarihi için bir güzel mısra dedim
Sultan Mustafa akıttı, iç bu saf, temiz suyu
1728

Bu çevrede resmî bir kız ortaokulu vardır.

Salacak

Üsküdar İskelesi'nden başlayarak Marmara'ya doğru Harem İskelesi'ne kadar uzanan yarım daire şeklindeki sahil yayının Kız Kulesi hizasına isabet eden bölümüdür. Burası ile Kız Kulesi arasında durulursa, çizilen hat Tophane'den geçer. Burada Teşrîfatçı Âkif Bey'in yaptırmış olduğu Ekmek-Yemez Tekkesi Mescîdi bulunur. Âkif Bey'in vefâtına [Hitâm-ı amel = Ameli sona erdi = 1767] cümlesi ile tarih düşürülmüştür. Kısıklı yakınlarında Hüdâyî Mahmud Efendi dervişlerinin yanında gömülüdür.

Tekkenin kapısı üzerinde yazılı olan tarih şudur:

Şehîr Etmek-yemez denmek ile ârif-i billâh
Kim ismiydi Hüseyin ol zât edüb bu dergehi ihyâ
Muahhar muhterîk olmuşdu kalmışdı yeri eyvâh
Geçüb demler ishârı hâtıra gelmezdi hattâ
Bu kerre Şeyh Seyyid Mustafâ Akif Efendi'nin
Uluvv-u himmeti kıldı mücedded ve kârgîr inşâ
Füyûzât-ı ilâhiye tecellîgâh olub dâ'im
Hemân âyîn-i Ehlullâh olsun mevki'-i icrâ
Senîh üçlerden istimdâd edüb Nâzım eyledi târih
Şu dergâh-ı bülend i'mâr olundu yümn ile a'lâ
1276

Anlamı:

Ekmek yemez diye meşhur olan ermiş velî
O kişinin adı Hüseyin'di ki bu dergâhı canlandırıp
Sonradan yanmıştı, yeri kalmıştı yazık
Zaman geçtikçe adı, sanı hatırlanmazdı bile
Bu kez Şeyh Seyit Mustafa Arif Efendi'nin
Yüksek himmeti ile yenilenerek kargir inşa etti
Her zaman ilâhî ilimlere tecelli yeri olup
Hemen, evliya ve velilerin merasim yeri olsun
Senih Üçler'den (5) yardım alıp tarihini yazdı
Şu yüce dergah, bereketi ile daha iyi yapıldı
1869

(5) Üçler: Halkın inancına göre üç kişilik ermişler topluluğu.

Burada 1682 yılında mekânı cennet olsun Sultan Mustafa Han hazretlerinin silahtarları tarafından yapılmış bir çeşme vardır. Üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

Ol silâhdâr-ı şeh-i hurşîd fer
Ya'nî kim sâhib-kemâl-i nîk-hû
Kodu şehr-i Üsküdar'a bir eser
Eyledi böyle sevâba cüst-ü-cû
Ayn-ı sâkî remz edüb gûyâ ki der
Âb-ı sâfı nûş edersen gel berû
Teşnegân-ı Kerbelâ'nın yâdına
Hâli-rûh-u Hüseyin aşkına su
Der Hamîrî hâl ile târîh içün
Çeşme-i mâh musffâdan akdı su
1094

Anlamı:

Silahdar Mustafa çeşmesi.

Silandar Mustafa çeşkesi kitabesi.

Güneş gibi ateşli o silahtar
Yani o güzel huylu olgun
Üsküdar şehrine bir eser yaptı
Böylece sevab için araştırdı
Su kaynağını işaretleyip, diyelim ki
Saf suyu içersen gel buraya
Susamışa Kerbelâ'yı hatırlatmaya
Hüseyin'in ruh hali aşkına su
Hamirî bu durum için tarihini söyler
Temizlenmiş çeşmeden aktı su
1682

Salacak'la Doğancılar arasında mekânı cennet olsun Atîke Sultan hazretlerinin yaptırmış oldugu çeşme vardır ki üzerinde yazılı olan tarih şudur:
Hazret-i Sultân Ahmed Hân-ı Gâzî kim odur
Cümle ehl-i hâcetin hep destigir-ü hemdemi
Üsküdar'ı eyledi ihyâ-yı âb-ı iltifât
Feyz-i ihsâniyle sîr-âb etdi o cây-ı hurremi
Nûr-u aynı revnâk-ı gülşen-sarây-ı devleti
Duhter-i pâkizesi nisvân-ı dehrin keremi
Eyledi ihyâ bu zîbâ çeşmeyi Allâh içün
Oldu hayr-ı cârîye kıldı du'âcı âlemi
Su gibi ezberledi Sa'dî gören târihini
Kıldı icra Atik'e Sultân mâ-i Zemzemi
1131
Anlamı:
Gazi Sultan Ahmed Han hazretleri ki odur
Bütün hocaların yardımcısı ve arkadaşı
Üsküdar'a su ihsan ederek canlandırdı
Bol ihsanıyla o güzel yeri suya doyurdu
Parlak göz nuru, devltin gül bahçesi
Saf, temiz kız kadreşi, devrin kadınlarının cömerti
Bu güzel çeşmeyi Allah için canlandırdı
Dua edenlere akan hayır yaptı
Sadi tarihini su gibi ezberledi
Zemzem suyunu Atîke Sultan akıttı
1728

İhsâniye

Selimiye Kışlası ile Karaca Ahmet arasında bir yer olup yenilenmiş yolları ve düzgün sokakları birbirine diktir. Eskiden burada bir saray bulunmakta iken yandıktan sonra, arsası üzerine binalar yapılması için padişah tarafından halka bağışlanmış olduğundan İhsâniye adını almıştır. Buradaki camiyi yaptıran mekânı cennet olsun Sultan Üçüncü Osman Han hazretleridir. Tamamlanması için söylenen tarih aşağıdadır:
Hazret-i sultân-ı deryâ-dil rüsûm-Osmâniyân
Kıldı çün teşrîf-i baht-ı taht-ı Osmâniyeyi
Kıbleye etdi tevcîh arz-ı Kuds'a ibtidâ
Eyledi izhâr bu esrâr-ı İnsâniyeyi
Yapdı bir nev belde-i ma'mûr ihsân eyleyüb
Kalbi oldu reşha-pâş âsâr-ı Rabbâniyeyi
Bir eserdir tâ kıyâmet hayr-i cârî bunda kim
Hîç kapatmaz defter-i âmâl-i Rahmâniyeyi
Oldu cem'iyet dekâkîn ile gûn-â-gûn renk
Kıldı cümle gıbta-kâr esvâk-ı Mercâniyeyi
Hak ta'âlâ zâhir-ü bâtında ma'mûr eylesün
Akdırır bu hayrı hep şâhân-ı Osmâniyeyi
Resm-i Osmânî ile târîh yazdı kilk-i dil
Hak içün Sultân Osman yapdı İhsâniyye'yi
1169
Anlamı:
Osmanlıların, gönlü büyük Sultan hazretleri
Çünkü Osmanlı'nın bahtını ve tahtını şereflendirdi
Önce müberek Kıble'ye çevirdi Dünya'yı
Bu insanlık sırrını ortaya çıkardı
Lutf ederek yeni bir bayındır belde yaptı
Kalbi cömertlik saçarak, Allah'a ulaşan eserleri
Kıyamete kadar hayırları süren bir eserdir burada
Allah'a ulaşan amel defteri hiç kapanmaz
Cemiyet dükkanlar ile günden güne renklendi
Mercanlar çarşısına herkes gıpta etti
Allah görünen ve görünmeyenleri bayındır etsin
Osmanlı şahları bu hayırı hep akıtır
Osmanlı resmi ile dil kalemi tarih yazdı
Allah için İhsaniye'yi Sultan Osman yaptı
1755

Bu cami, o çevrede oluşan bir yangında harap olmuş ve daha sonra Vakıflar tarafından yeniden yapılmıştır. Kapısı üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:
Kılub Osman Hân-ı Sâlis ibtidâ inşâ
Bu câmi oldu bir hayli zaman yâhû ibâdetgâh
Tamâmiyle olub on yıl mukaddem muhterîk-i nâgâh
Cemâ'âti getürdü arayub her sû ibâdetgâha
Bu kerre akçalar sarfiyle Evkaf-ı Hümâyûn'dan
Mücedded kârgîr inşâ olundu şu ibâdetgâh
Senîh ihyâsına tekbîr ile târîh ider inşâd
Metîn oldu yine a'lâ yapıldı bu ibâdetgâh
1287
Anlamı:
Üçüncü Osman Han ilk olarak inşa etti
Bu cami bir süre ibadet yeri oldu
On yıl kadar önce ansızın tamamiyle yanarak
Cemaati bu ibadetgaha gelen kötülüğü arayıp
Bu kez Vakıflar'dan para sarf edilerek
Şu ibadetgah yeniden kârgir inşa edildi
Senih yenilenmesinin tarihine tekbir ile şiir yazar
Gene daha iyi yapıldı, sağlam oldu bu ibadetgah
1870

Diğer kapısı üzerinde bir tuğra ile 1870 tarihi kayıtlıdır. Abdest almaya özgü olan su haznesinin muslukları 1883 tarihinde Cemil Paşa hazretleri tarafından hayır için yapılmıştır.

Caminin şadırvanı üzerinde kayıtlı olan tarih şudur:
Hâliyâ Dârü's-sa'âde ağası
Nâmı Hâfız nef-i cihân
Eyledü bu çeşmenin bünyâdını
Hasbeten-lillâh içsün reh-revân
Her gören der Bârek-allâh görmedik
Böyle zîbâ çeşme-i Kevser-nişân
1240
Anlamı:
Şimdi darüssaade ağası
Lakabı Hafız, cihanın faydalandığı
Bu çeşmenin yenilenmesini sağladı
Allah rızası için içsin yolcular
Her gören, Allah için görmedik der
Böyle Kevser'e benzeyen güzel çeşmeyi
1824

Caminin yakınında olan mescid, gene mekânı cennet olsun Sultan Üçüncü Osman Han Hazretlerinin hayır eseridir. Bu cami ile birlikte yapılmıştır. Sultan Mustafa Han zamanında mescid yeniden yapılmış ve üzerine yapım tarihi yazılmıştır.
Sâhibü'l-hayrât Osman Hân'ın âsârı olub
Yapdı İhsâniye nâmiyle mahallât-ı cedîd
Mescîd ile câmie bir-e-bir mahsûs yapdılar
Fî-sebîl-ullâh câri mâh-i lezzât-ı bedîd
Çün mürûr-u zamân ile ta'mîre muhtâc olmağın
Bildi Sultân Mustafâ Hân itdi ihyâ-i cedîd
Bu mahalde sâhibü'l-hayra du'â târihdir
Câmiin ta'mîri oldu cümleye ahsen-i mescîd
1179
Anlamı:
Hayır sahibi Osman Han'ın eseri olup
İhsaniye adıyla büyük mahalle yapıldı
Mescid ile cami özellikle bir birine uygun yapıldı
Allah için meydanda akan lezzeti güzel su
Çünkü zaman geçmesiyle tamire muhtaç olmasıyla
Sultan Mustafa bunu görünce yeniden inşa etti
Bu yerde hayır sahibine dua tarihidir
Cami tamir edilerek herkese güzel namazgah oldu
1765

Bu mescid 1890 târihinde yeni baştan tamir edilmiş, bir de minare eklenilmiştir. Orta sokakda bulunan çeşme üzerinde [ve cealnâ mine'l şey'in hayyin 1240] Anlamı: [Ve Allah bütün canlıları sudan yarattı (Enbiya / 30) 1824] âyeti yazılıdır.

Deniz kıyısına yakın olan çeşme, hayır ve hasenat sahibi merhum, günahları affedilsin, cennetlik Hatice Sultan hazretleri tarafından yaptırılmıştır. Çeşme 1869'da yeni baştan tamir edilmiş ve üzerine yapım tarihi yazılmıştır:
Sultân Hadîce evvel bünyâd idüb azîzim
Bu çeşme-i müzeyyen olmuş-idi hayra mî'zâb
İmrâr-ı ezmâniyle kalmış-idi harâbe
Salih Efendi ehli yapdı bî-avni vehâb
Cem'î yazılsa lâyık dürr-ü güherle târîh
İtdi Emîne Hânım bu ayn-ı sâfı pür-âb
1286
Anlamı:
Daha önce Sultan Hatice yaptırmıştı
Bu güzel çeşme hayır yolu olmuştu
Zaman geçtikçe harabe olmuştu
Salih Efendi usta, cömertlikle hediye olarak yaptı
Layıktır tümü incilerle tarihe yazılsa
Emine Hanım bu tertemiz saf suyu verdi
1869

(Devamı Gelecek Sayıda)

Nusretiye Camii 1826

Yazı ve fotoğraflar: H.Veysel Güleryüz

Nusretiye Camii Tophane'de, tramvay yolu ile yeni yapılan Galata Port arasında bulunmaktadır. Marmara'dan ve Boğaz'dan gelenler, Tophanede ikişer şerefeli iki güzel minarenin ortasında yüksek kubbesiyle camiyi görürler.

Cami, İstanbul'un Galata'yı çeviren surlarının kuzey tarafına açılan bir kapısının karşısında bulunmaktadır ve "Eski İstanbul" adı verilen yarımadanın sınırları dışında yapılan selâtın camilerden birisidir.

Bu güzel cami, Osmanlı hükümdarlarından Sultan İkinci Mahmud tarafından yaptırılmıştır. Bu cami, diğer Osmanlı padişahları tarafından yaptırılan camilerden oldukça farklı ve onlara pek benzemeyen özelliklere sahiptir. Her şeyden evvel, bir külliye olarak yapılmamıştır. Yani caminin yanında, medrese, hamam, okul gibi diğer sultan camilerinde olan yapılar bu caminin çevresinde bulunmamaktadır.

Nusretiye camiinin tramvay yolundan görünümü.

Ayrıca, Sultan İkinci Mahmud, diğer padişahlar gibi İstanbul'un yerleşim alanlarında ya da bir tepe üzerinde camisini yaptırmamış, bunun için Boğaz'ın sakin bir kıyısını tercih etmiştir. Ancak, genelde sakin olan bu kıyı İstanbul'un lodosunda denizin dalgalarıyla suları bulanmakta, çamurlu bir hal almaktadır.

Öte yandan zamanın modası olan Barok-Rokoko mimari türünde ve çok süslü olarak yapılan bu caminin öylesine büyülü bir güzelliği vardır ki, Boğaz'ın Haliç'le buluştuğu bu kıyısında yapılmasına rağmen ihtişamından hiç bir şey kaybetmemiştir.

CAMİNİN İLK YAPIMI

Bu caminin asıl yapımcısı, Sultan Üçüncü Selim'dir. Sultan Üçüncü Selim zamanında Tophane ve Humbarahâne kışlalarının yapımına başlanılmış ve her biri mükemmel olarak tamamlanarak, arabacılar için de deniz kenarında bir büyük kışla ile içine tek minareli Arabacılar Kışlası Camii yapılmış ve hünkar mahfili de konulup, şeyh bile atanmıştır. Sonra bu cami Sultan İkinci Mahmud zamanında tarikat şeyhlerine verilmiştir.

Fakat 24 Şubat 1823 cumartesi günü saat üçte Tophane yakınlarında oluşan bir yangın, çevresine yayılarak, ertesi gün saat yedi buçuğa kadar devam etmiş ve bu süre içerisinde Dolmabahçe yakınına doğru ilerlemiş ve 48 adet cami ile Arabacılar Kışlası ile Tophane Kışlaları'nın her ikisi ile pek çok ev ile dükkan yandığı sırada bu câmi ile Topçu Kışlası'nda olan diğer bir cami de yanmıştır.

Sultan Üçüncü Selim'in başlatmak istediği, fakat Patrona Halil ve Musli ayaklanmaları nedeniyle başarılı olamadığı, yeni askeri yapılanmayı önemseyen Sultan İkinci Mahmud bu camiyi askeri binalarla birlikte, yanan Arabacılar Kışlası Camii'nin yerine yaptırmıştır. Böylece diğer selatin külliyelerindeki gibi çeşitli vakıf binalarıyla çevrili olmayıp tek müştemilatı top dökümhanesinin önüne inşa edilen askeri yapılardan ibarettir. Nusret (başarı, yardım, zafer) adı, Sultan İkinci Mahmud'un yeniçeri teşkilatını kaldırması nedeniyle verilmiştir.

TARİHİ BİLGİLER

Nusretiye Camii ile ilgili olarak Hadîkat'ül Cevâmî'de yer alan yazı günümüz Türkçesine çevrilerek aşağıda verilmiştir:

"Nusretiye Camii Hakkında,

Caminin arakan görünümü.

Caminin eski bir gravürü.

Bu caminin inşaatına Haziran 1823'de başlanılmıştır. Zeminden yüksek binası ve süslü olarak tek kubbesi ile kargîr bir camidir. İçinde olan celî hat ile Amme suresi, padişah hazretlerinin yazı öğretmeni ve Anadolu vezirliğinden azledilmiş Mustafa Rakım Efendi'nin yazısıdır. Bu kişi caminin yazılarının tümünü yazmak istemişse de, 24 Mart 1826 da vefat etmiş ve Karagümrük yakınındaki medresesi civarında gömülmüştür. Geri kalan yazılarını öğrencilerinden Şâkir Efendi tamamlamıştır.

Yapılmış olan caminin imamları ve hatibi kadılıktan rütbe almışlar, sınavla yeniden üç imâm ile Kasîdeci Hâfız'ın küçük oğlu olan ve Sadrazam Rauf Paşa'nın kardeşi, eski başcavuş olan Tâhir Beyefendi'nin imamı Hafız Mustafa Efendi hatip tayin edildi ve on adet müezzin ve on adet devrhân (1) ile tarifhân (2) ve nathân (3) ve kayyumlar ve müstakil ders hocası tayin edilmiştir. Bu hatip Hafız Mustafa Nûrî Efendi Ağustos 1827'de ikinci imam olarak, Beylerbeyi Camii'nin hatibi İzzet Efendi bu camiye hatip tayin edildi. Bu caminin büyük şamdanları bir tür yeşil taştan yapılmıştır. Hünkar mahfili minber tarafında olup, kafesi tek parça pirinçten oyma ve yaldızlıdır. Cami bütün mermerden olup, oyma olan yerleri altın yaldızla süslenmiştir. İki kapısı vardır, birisi hünkar mahfiline tahsis edilmiş ve diğeri avlusuna açılmaktadır. Avlusu tümüyle mermer döşelidir.

İkişer şerefeli iki tane büyük ve çok uzun ve altı köşeli minare yapılmış, ancak mahya ku-

Caminin 1800'lerde görünümü.

nin cümle kapısı karşısında bir güzel sebil yaptırılmasına da başlanılıp, bir yıl sonra, 1827de o da tamamlandı.

Bu yangında yanan kışlaların yenilenmesi için ferman çıkartılarak, Baş Bostancı ve Lâğımcıbaşılıktan azledilmiş Alî Bey ile eski Kasapbaşı Hasan Paşa'nın kardeşi Alî Efendi, yangının ikinci günü bina emini tayin olunmuş ve 8 Mart 1823'de binaların yapımına başlanılıp ertesi yıla kadar bu kışlalar eskisinden daha güzel olarak yapılmıştır. Bu Tophâne-i Âmire birçok yıl hayır eseri olarak kaldı. Padişah hazretlerinin hayır eserleri için bağımsız padişah vakfı düzenlenmiştir.

Mahallesi yoktur. Arabacılar Kışlası, Tophane-i Âmire.

Açıklamalar:

(1) Devr-han: Kur'ân'ı Kerîm'i devamlı okuyup devreden.

(2) Tarif-han: cami ve tekkelerde namazdan önce Hz. Muhammed ile büyüklerin vasıflarına ait bilgileri cemâate yüksek sesle anlatan görevliler.

(3) Nat-han: Makamla na't (Hz. Muhammed'i övmek üzere yazılan şiirler) okuyan kimse.

(4) Diba: renkli dokuma motifleriyle süslü lüks bir çeşit ipek kumaş, canfes kumaş.

(5) Şal: Saf yünden dokunan, bele bağlanan, boyuna dolanan, başa sarılan veya omuza alınan ince değerli bir kumaş."

Ayrıca gene Hadîkat'ül Cevâmî'de Arabacılar kışlası Camii'nin de içinde bulunduğu Tophâne-i Âmire hakkında aşağıdaki açıklama bulunmuktadır:

"TOPHANE-İ AMİRE HAKKINDA

Bir rivayete göre fetihden önce var olup, İstanbul'un fethinden sonra tekrar yapıldı. Sonraki rivayetlere göre ise Tophane binası, İstanbul'un fethinden sonra yapılıp, Osmanlı padişahlarının yüce himmetleriyle kısım kısım

Camini kubbesinin dışarıdan göranama.

Sultan II.Mahmud'un bir portresi.

yapılmış ve genişletilerek birçok üretim yapılıp, daha kolayca top dökmeleri ve ustaca yapılmış top ve cephane arabaları imal edilmektedir. Din düşmanlarının kötülük ve zararlarını savma ile din düşmanlarına karşı ve devlete karşı gelenlere karşı bilgi verme, savaş bilimi eğitimine bağlı ve gereksinimiyle, kitap basılmasını sağlayan İbrahim Efendi, savaş bilimine ait bir kitap düzenleyerek Damat İbrahim Paşa'ya sunduğunda, beğenilmiş, padişaha takdim olunduğunda ise devrin padişahı Sultân Üçüncü Ahmed Han hazretleri de bu savaş biliminin yüce Osmanlı devletinde de uygulanmasını istediklerinden, bu düzeni başlatarak iki-üç yüz eğitilecek asker bulunup, Üsküdar'da Haydar Paşa Çayırı isimli yerde eğitime başlanıldı. Sonra 28 Eylül 1730'da oluşan Patrona ve Muslî ayaklanmalarında bu askerler bozguna uğrayarak dağılmıştır. Sultan Üçüncü Selim Han hazretlerinin zamanına kadar bu savaş eğitiminin yapılmasına gerek duyulmamışken, padişah hazretlerinin himayesiyle bu bilim tekrar ele alınmış olup, Tophane ve Humbarahâne kışlalarının yapımına başlanılmış ve her bir gereksinimi mükemmel olarak tamamlanarak, arabacılar için de deniz kenarında bir büyük kışla ile içine bir minareli bir cami (Arabacılar Kışlası Camii) yapılmış ve hünkar mahfili de konulup, şeyh bile atanmıştır.

Sonra bu cami Adaletli Sultan Mahmud Han efendimizin yüksek iradeleriyle tarikat şeyhlerine verilmiştir.

24 Şubat 1823 günü saat üçte Tophane civarında oluşan yangın çevreye yayılarak, ertesi gün saat yedi buçuğa kadar devam etmiş ve Dolmabahçe yakınına kadar kırk sekiz adet cami ile Arabacılar kışlası ve Tophane kışlalarının ikisi ve birçok büyük dükkan yandığı sırada bu cami de yanarak harap olmuştur. Padişah hazretlerinin kendi himmetiyle öncekinden güzel, günümüzde var olan şekliyle Nusretiye Camii yapılmıştır."

SULTAN İKİNCİ MAHMUD

20 Temmuz 1785 tarihinde doğan Sultan İkinci Mahmud, 31 yıl tahtta kalmıştır. Mahmud-u Sânî, Mahmud-u Adlî olarak da anılan Sultan İkinci Mahmud'un devri, Osmanlı tarihinin siyasi açıdan en bunalımlı dönemlerinden birisidir. Balkanlarda imparatorluğun dağılma sürecini başlatan Sırp ve Yunan isyanları, Rus, İngiliz ve Fransız donanmalarının Navarin'de Osmanlı donanmasını imha etmesi ve âsî ilan ettiği Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın ordularının Suriye ve Anadolu'yu geçerek Kütahya'ya kadar gelmeleri gibi olaylar ile karşı karşıya kalan Sultan İkinci Mahmud, bir diğer taraftan gerçekleştirdiği reformlarla imparatorluğun çehresini değiştirerek Osmanlı modernleşmesinin temellerini atmış, ölümünden dört ay sonra ilan edilen Tanzimat Fermanı'na giden yolun hazırlayıcısı olmuştur. Hükümdarlığı dönemindeki icraatları nedeniyle, bazıları kendisini devleti tekrar canlandırmak üzere her yüzyılda bir gelmesi beklenen müceddid (yenileyici) olarak kabul edip bu büyük sıfatıyla anmış, karşıtları ise gavur padişah olarak nitelendirmişlerdir. Siyaseten, yargılamasız idam yetkisini kullanan son padişahtır.

1 Temmuz 1839'da İstanbul'da ölen Sultan İkinci Mahmud, 30. Osmanlı padişahı ve 109. İslam halifesidir. Osman Gazi ve Sultan İbrahim'den sonra Osmanlı Hanedanı'nın üçüncü ve son soy atasıdır. Son altı Osmanlı padişahından ikisi onun oğlu dördü ise torunudur.

CAMİ

Caminin inşaatı üç yıl kadar sürmüş ve 8 Nisan 1826'da merasimle açılmıştır.

İlk yapıldığında Nusretiye Camii'nin çevresini pencereli yüksek bir avlu duvarının çevirdiği ve bu avluya büyük kapılardan geçildiği bilinmektedir. Sultan Abdülaziz döneminde caddenin düzenlenmesi sırasında bunlar kaldırılmış, avlu duvarı yıktırılarak yerine üzerinde dökme demir bir parmaklığın bulunduğu alçak bir duvar yapılmıştır. Daha sonraları 1956 yılında bu duvar da kaldırılmış dökme demir parmaklıklar da sökülmüş ve Sultan Mahmud Türbesi'nin yan duvarı üzerine takılmıştır. Cami 2018 yılında tü-

Caminin çifte merdiveni.

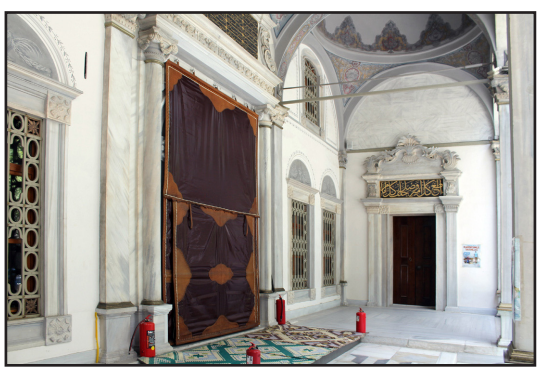

Son cemaat yeri.

Mahmudiye firkateyni.

Caminin iç avlusundaki şadırvan ve revaklı avlu duvarı.

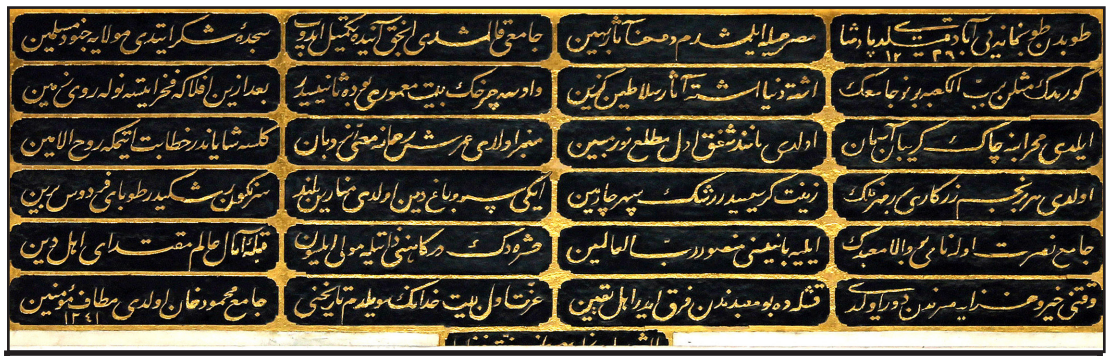

Nusretiye Camii'nin Kapı Kitabesi

Topdan Tophâne'ye âbâd kıldı pâdişah
Mısrayla eylemişdim vasf-ı âsar-ı bihin
Câmi-i kalmışdı ancak ânîde tekmil edüb
Secde-i şikâr etri Mevlâ'ya cünid-i müslimîn
Görmedik mislini berb-ül kâbe bu nev câmi'in
İşte dünya işte âsâr-ü selâtin-i güzîn
Varsa çerhin beyt-ü ma'muru bu da şânıdır
Ba'dezin eflâka fahr etse nola rû-yu zemîn
Eyledi mihrâbına çok garîban-ı âsuman
Oldu mânend-i şefik ol mutlag nûr-i mübîn
Minberi oldu arş-ü rahmâna me'âli nerdibân
Gelse şâyandır hitâbet etmeye rûh-i elâmın
Oldu her bir necîm-i zergârı birer mühr-ü Felek
Ziynet gersisidir reşk-ü sipher-ü çâr-men
İki ser-ü bağ-ü din oldu minârın bülend
Sernegûn reşkidir tûbâ-yı firdevs berîn
Câmi-i Nusret ola nâmı bu vâlâ ma'bedin
Eyleye bânîsini mensûr Rab-ül âlemîn
Haşre dek dergâhını zâniyle Mevlâ eylesün
Kıble-i ikmâl-i âlem müktedâ-yı ehl-i dîn
Vaktini hayr-ü gazâya sarfden devr olmadı
Kışlada bu ma'bedinden fark eder ehl-i yakîn
İzzet ol beyt-ü hüdânın söyledim târihini
Câmi-i Mahmûd Hân oldu mutâf-ı mü'minîn
1241

Nusretiye Camii Kitâbesinin Anlamı

Top'dan Tophâne'ye bayındır etti padişah
Mısra ile eserin özelliğni iyice anlatmıştım
Câmi hemen tamamlanıp kalmıştı
Secde ederek şükretti Allah'a müslüman askerler
Görmedik örneğini Kâbe'den başka yeni câminin
İşte dünya, işte seçkin, büyük eser
Varsa feleğin sağlam evi bu da şansıdır
Bundan sonra semalara kadar övünse ne olur yer-yüzü
Gökteki meleklerin çoğu mihrabına geldi
O doğacak îmanın nûru merhamet eder oldu
Minberi Allah'ın katına merdiven oldu
Alimlerin ruhu hitâbet vermeye gelse uygundur
Her bir değerli yıldızı birer Felek'in mühürüdür
Süslü makamıdır kıskanılan dürdüncü talihi
İki başlı Cennet oldu büyük minaresi
Kıskanılan ters dönmüş yüce cennet ağacıdır
Bu yüce mabedin adı Nusret câmisi olsun
Alemlerin Rabbı yaptıranı memnûn etsin
Allah mahşere kadar dergâhını kendisiyle etsin
Dindarların önderi, alemin olgun kıblesi
Vaktini hayırlı savaşlara sarf etmekten dönmedi
Kışlada bu mabedinden ayırır bilenler
İzzet o Allahın beyti ile söyledim tarihini
Mahmud Han'ın câmisi müminlerin tavaf yeri oldu 1826

müyle yeni baştan elden geçirilerek restore edilmiştir.

On beşer basamaklı iki taraflı merdiven ile caminin zeminden yüksek olan son cemaat yeri kapısına çıkılır. Son cemaat yerini dörder köşeli dört mermer sütun üstünde yükselen üç kubbe örtmektedir. Sağdaki kapı hünkâr mahfili dairesine, soldaki kapı da paşa dairesine açılır. Cümle kapısının üstünde İzzet efendinin 24 mısralık yapım kitabesi bulunmaktadır:

Fevkani (zeminden yüksek) bir platform üzerinde yer alan cami dikdörtgen planlıdır. Barok-Rokoko mimari tarzında yapılmış olan caminin dıştan dekoratif düzenlenmiş dört büyük kemer üzerine oturan ve pandantiflerle geçişi sağlanan bir kubbeye sahiptir. Ayrıca dıştan bir dizi alemle çevrelenerek değişik bir görünüm kazanmış, köşelerde ağırlık kuleleri yer almıştır.

Caminin mihrabı.

Kubbenin kasnağında 20 pencere vardır. Mihrap bir yarım kubbe altında dışarıya doğru çıkmıştır. Mihrabın yanlarında ve üstünde beş pencere, caminin solundaki duvarda 18, sağındakinde 16, kıble tarafında da üçerden altı pencere vardır. Mihrap ve vaiz kürsüsü mermerdendir. Taşların birleştiği noktalara kahverengi somakiden sekiz zarif çizgi yapılmıştır. Sağ tarafta müezzin mahfilinin köşesinde beş küçük sütunlu hünkâr mahfili vardır. Hünkâr mahfilinin yekpare pirinç ve oyma şebekesi çok güzeldir.

Caminin ikinci sıra pencerelerin üstünde siyah zemin üzerine mermere altınla yazılan «Amme» suresi bir kuşak olarak yazılmıştır. Sonunda hattat Mustafa Rakım'ın imzası ve H.1241 tarihi görülür.

Caminin kıble kapısı ile yanlara açılan iki

Caminin içinden mihrabın görünümü.

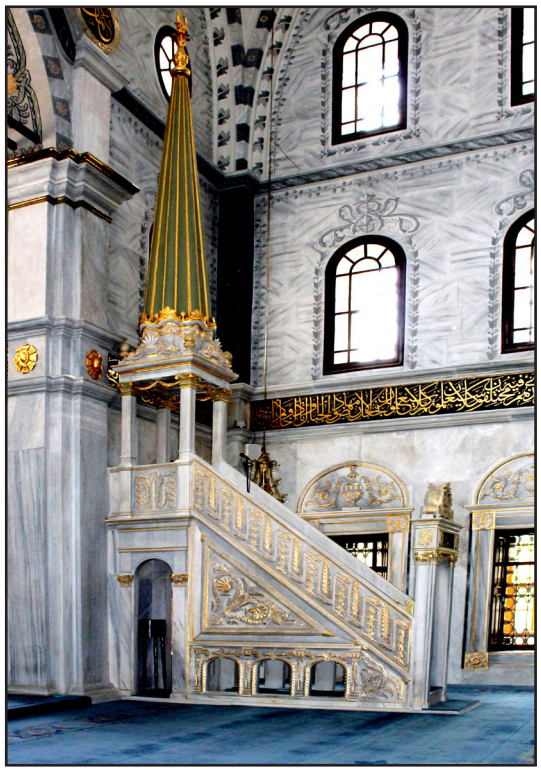

Caminin minberi.

Caminin hünkar mahfeli.

Hünkar mahfeli..

Günümüzde bir vakıfın kullanımında olan medrese.

Süslü kubbenin içeriden görünümü.

kapısının üstünde dört sütunlu ve üç kubbeli müezzin mahfili yükselmektedir.

Paşa dairesi üç, hünkâr dairesi dört odalıdır. Hünkâr mahfilinin denize doğru açılan mermer kapısı bir tâk halindedir. O devirde mermere yapılan bütün kabartma süslere sahiptir. Minberi de mermerdendir. Mustafa Rakım caminin yazılarını yazarken öldüğü için kalan yazıları talebelerinden Şakir tamamlamıştır.

Mihrap, minber ve vaiz kürsüsü mermer olup devrin karakteristik özelliklerini yansıtır. Üst sıra pencere çevreleriyle kemer içlerinde, pandantiflerde ve kubbe içinde kalem işi süslemeler vardır ve bunlar 1990'lı yıllarda yenilenmiştir. Caminin içinde ve dışında çok zengin bir süsleme bulunmakla beraber bunların arasında Türk motifleri yoktur. Caminin bütününde Avrupa'nın Barok ve Rokoko üsluplarının karma bir şekilde uygulandığı görülür. Türk geleneklerini yaşatan tek süsleme, hattat Mustafa Rakım ve Mehmed Haşim ile Recai Şatır efendilerin eserleri olan yazılardır.

Her yanı devrin en usta sanatkârları tarafından yapılan bu cami, mermer ve boya işçiliği bakımından çok mükemmeldir.

Nusretiye Camii'nin mimarı, devrin başmimarı olan Kirkor Amira Balyan'dır. Caminin özelliklerinden biri de minarelerin çok zarif ve ince olmasıdır.

Son cemaat yerinin yanında, cuma selamlığında padişahın kalması ve bazı kabulleri yapması için "Hünkar kasrı" yapılmıştır. Bu kasır yanda bir kanat halinde dışarı taşmakta ve mermer sütunlar üstüne oturmaktadır.

Kürsü kısmından soğan biçiminde pabuçlarla yivli gövdeye geçen ikişer şerefeli çifte minarenin, inşaat henüz bitmeden bir Ramazanda kurulan mahyasının denizden görünüşünü kubbe engellediğinden biraz daha yükseltilmiştir. Sati Efendi'nin yazdığına göre "14 Mayıs 1826 tarihinde minareler alt şerefeye kadar yıktırılıp yeniden inşa edilmiş, böylece cami aşırı derecede ince ve uzun minarelere sahip olmuştur." 1960'lara doğru minarelerden birinin petek kısmı tehlikeli bir biçimde eğrilmiş olduğundan bütünüyle sökülerek tekrar yapılmıştır.

Caminin alanı normal genişlikte bir avluya sahip olmadığı ve yer kalmadığından şadırvan sol tarafta yer almaktadır.

Değişik üsluba sahip olan bu şadırvan külahının tepesinde güneş ışınları biçiminde bir alem bulunmaktaysa da günümüzde bu alem yerinde yoktur.

Caminin açılış merasiminde iskeleden camiye kadar yerlere dibalar (Kalın ve kıymetli bir cins ipekli kumaş.) ve şallar döşenmiş, padişahın atı bu kıymetli kumaşlara basarak yürümüştü. Mihrabın iki tarafındaki yeşil somakiden yapılan iki büyük şamdan caminin tezyinatına uymuştur. Sultan Mahmud camiyi yaptırırken övünç nişanları bastırmış, bu nişanların bir tarafına tuğrasını, bir tarafına da Nusretiye Camii'nin resmini yaptırmıştı. Bir yıl sonra caminin soluna bir muvakkithane ile bir de sebil yapılmıştır. Muvakkithane altı, sebil beş pencereliydi. Bunların pencere ve kapılarının üstüne üçer satır halinde yine İzzet efendinin tarih kitabeleri yazılmıştır.

Sebil ile muvakkithane eskiden caddenin karşı tarafında, kışla kapısının yanında idiyse de caddenin genişletilmesi nedeniyle şimdiki yerlerine taşınmışlardır.

Caminin içenden kapısına doğru görünümü.

Avludaki şadırvan.

Caminin arka tarafındaki Taşhan'ın iç avlusu.

Muvakkıthanenin Kitabesi

Bu rest-ü gâh cihâna necm-i baht-ü hüsrevân
Ferverliden görmedi Mahmud Hân'ın şevketin
İstemem şehnâme-i güzîn dekâmim-i efsâneye
Kim açar anka yanında mâ-kıyânın sohbetin
Gayretinden din uğruna eder cânın fedâ
Din uğruna gören ol şehriyârın gayretin
İrtifâ-i münzilet kesb etdi sâdık kullarını
Sâye veş yerlerde kaldı bilmeyenler nîmetin
Bir ocağı kaldırub yüzbinin ocağı kıldı şen
Dost-ü düşmandan halâs etdi Mehmed Emîn
Yoluna etmez mi dünya topdan îşâr-ı can
Mâşeri gördükce topcu kullarına rağbeti
Şânına lâyık mıdır Tophâne yapdırdı dimek
Eyledi ihyâ o hâkan âl-i îmân devletin
Vermeden üç mâhı mensur oldu avn-ü hakla
Câmi-i Tophâne'nin koymuşdu nâm-ü nusretin
Bilmeyen varisa sâhib-ü vakti eylesün ba'd-ü zeyn
Bu muvakkıthâne îmâ etdi şân-ü şöhretin
Lütfunun bendesi bütün dünyâya nasf-ü fazîlesi
Ceyb-ü ihsânından almaz mı muvakkıt kısmetin
Kefçe-i mikâti tevbih etmeye başın sallar
Pâdişâhın zaman bilsün âyâr-ı satvetin
Asılurdı bu muvakkıtgâha mikâti Felek
Görse mâh-ı revzede Tobhâne'nin cem'iyetin
Yol verirse hak geçer hurşid bir sûr-i ahden
Ânı remz eyler yazanlar irtifâ'ın hikmetin
Etse çevkimi mühr-ü rey-i kafdan kafa gezer
Bir şehinşâhân ki Mevlâ bist edince kudretin
Hey'eti tahrik ede mez bâd-ü muhâlif ba'd ezin
Rabh meskûn çekmez artık rûzigârın mihnetin
Bilmeyen sâim sanır günler kısaldı rûzede
Halka iftârın Felek çekdirmez oldu hasretin
Tövbe etdi dâr-ü nâ-hemvârına gördün dahî
Korkudan terk eyleye her kes muhalif âdetin
Başına dönsen dönerse böyle hurşîd-i efserin
Aklı var ise Felek bilsün o şâhın kıymetin
Lâyıkiyle pâdişâha şartınca zıllı Allah'dır
Gün-be-gün mürdâd ede Allah zıllı re'fetin
İki târin-i mücevher arz eder her gün Felek
Bilse İzzet-ü sâkî ol mühr-ü cihânın himmetin
Dâver-i devrân yapdırdı muvakkıthâneyi
Mülkü ihyâ etmenin ol şâh buldu satvetin
El Yesarizade Mustafa İzzet gafurlema 1241

(*) Ferverdin: Zerdüştlerin melâikesi.
(**) Muvakkit: Vakitleri, namaz vakitlerini tayin ve tespit eden kimse.

Kitâbenin Anlamı

Bu zamanda padişahların kader yıldızı olmaya layıkdır
Ferverdin(*) görmedi Mahmud Han'ın kudretini
İstemem, şehname efsanesini dinlemem
Kim açar ankâ kuşunun yanında tavuk sohbetini
Gayretinden din uğruna cananı feda eder
Din uğruna o hükümdarın gayretini gören
Sadık kulların yüksek rütbesini kazandı
Gölge gibi yerlerde kaldı nimetini bilmeyenler
Bir ocağı kaldırıp, yüz bin ocağı şenlendirdi
Dost ve düşmandan kurtuldu Mehmed Emin
Yoluna toptan can bahş etmez mi dünya
Topluluk gördükce tupcu kullarına rağbeti
Şânına lâyık mıdır Tophâne'yi yaptırdı demek
Devletin yüce îmanlı hükümdârı canlandırdı
Üç ayda muzaffer oldu Allah'ın yardımıyla
Allah'ın yardımıyla Tophâne Câmii koymuştu adını
Bilmeyen varsa vaktini bundan sonra
Bu muvakkıthane şan ve şöhretini gösterdi
Lütfunun tutsağı bütün dünyaya yarıdan fazlası
İhsan kesesinden akmaz mı muvakkit (**) kısmetin
Zaman ibresi azarlamaya baş sallar
Padişah kudretinin ayarıyla zamanı bilsin
Bu zamanı belirleyen yere Felek asılırdı
Penceresinden ayı görse Tophaneliler
Yol verirse hak geçer güneş bir şenlikle dostlardan
İşaret eder hikmetinin yüksekliğini yazanlar
Etse çok mu görüşünün mühürü, baştan başa gezer
Bir şahlar şâhı ki Allah kudretini açınca
İplik oynamaz ters rüzgarında bundan sonra
İskân edilenler çekmez artık rüzgarın eziyetini
Bilmeyen oruçlular oruçta günler kısaldı sanır
Felek, halka iftarın hasretini çektirmez oldu
Tövbe etti uygun olmayan yerlerine Felek bile
Korkudan terk etsin herkes yanlış âdetleri
Başına dönsen, dönerse böyle tacının güneşi
Aklı varsa Felek bilsin o padişahın kıymetini
Layıkıyla, padişah yeminiyle Allah'ın gölgesidir
Günden güne arttırsın Allah merhametlını
Noktalı harflerle iki tarih sunar her gün Felek
Bilse yüceliği gibi o himmeti cihana yayılan
Devrin hükümdarı yaptırdı muvakkıthaneyi
O padişahın kudreti memleketi canlandırarak buldu saati
Yesârîzâde Mustafa İzzet 1826

Caminin avlusundaki muvakkıthane.

Sebil ve muvakkıthane Barok üslubunda kıvrımlı bir mimariye sahiptir. Demir şebekeleri altın yaldızla kaplanmıştır.

Caminin mimarisi ve dış süslemesine uygun biçimde tam önüne Sultan İkinci Abdülhamid tarafından 1901'de İtalyan mimarı Raimondo d'Aronco'ya yaptırılan çeşme ise 1956'da yerinden sökülerek Maçka'da İstanbul Teknik Üniversitesi binasının karşısına kurulmuştur.

Şehrin 1956'dan sonraki gelişmesi sırasında karşısındaki Tophane binalarının yıktırılması ve çevresine yapılan yeni binalar caminin dış görünüşü için zararlı sayılabilecek sonuçlar doğurmuştur.

SAAT KULESİ

Tarih yazarı R.Walsh'in Nusretiye Camii ile ilgili yazısında saat kulesi hakkında bir bölüm vardır. Bu bölüm aşağıda yer almaktadır:

"…..Caminin yanında bir kule dikkati çeker. Bu kule camiden ayrıdır; tıpkı minareye benzer, ama daha geniştir ve minare kadar da yüksek değildir.

İstanbul'daki diğer camilerde eşine pek rastlanmayan bu kulenin apayrı bir amaçla

Hünkar köşkünün süslü giriş kapısı.

Caminin Avlusundaki Sebilin Kitabesi	Sebil Kitâbesinin Anlamı
Kıldı hıyâz minnet şâh-ı cihân icrâ sebil	*Cihan şâhı havuz yaparak sebil akıtıp minnetini sundu*
Yapdı riyâz-ı nusrete bir gül gibi rıza sebil	*Allah'ın yardımı ile bahçelere bir gül gibi hoş sebil*
Âb-ı revânı bendinin resm-i lâtîfi kendinin	*Bendinin akan suyu, kendinin güzel resmidir*
Şîrin âlem kendinin olmaz mı yâ â'lâ sebil	*Kendinin alemde şirinliği olmaz mı, yüce sebil*
Yokdur cihanda sû-be-sû boşu boşuna bir katre su	*Yoktur cihanda her tarafta boşuna akan bir damla su*
Ol hasr-ü hayrat cûya çeşme yapdı yâ sebil	*O hayır için, suya çeşme yaptı, ya sebil*
Ey kâse-i hurşîd boş gezme bu âbı eyle nûş	*Ey güneşin kâsesi boş gezme, bu suyla zevki tat*
Tophâne'de meyletdi hoş mânende-i deryâ sebil	*Tophâne'de oldu deniz gibi yaptı hoş sebil*
Oldu o şâhın bendeleri sîrâb lûtfu ser-be-ser	*O padişahın kulları baştan başa lutfuyla suya doydu*
Bir katre içmem yâ-paker İskender-ü dâra sebil	*İskender'in sebilinin temiz olmayan suyundan bir damla içmem*
Yok haddi nevâl-i cûdine gâyet kemâl-i cûdine	*Su gibi bağışlamanın sınırı yok, çok yüksek cömertliğine*
Yetmez mi zülâl-i cûdine kör olsa bu dünya sebil	*Yetmez mi temiz cömertliğine kör olsa bu dünya, sebil*
Cûdün gören ins-ü melek deryâ kıyas etmek gark	*Suya boğduğu cömertliğini gören insan ve melekler denizle kıyaslar mı*
Emvâc-ı lûtfundan Felek kendin sanur gûyâ sebil	*Lütfunun dalgalarından Felek sanki kendini sanır sebil*
Şek eylemem kim şâh-ı cem etmezdi meyl-i def-i gâm	*Şüphe etmem ki Cem Şah kederini savmazdı*
Yapılmış olsaydı o dem böyle neşât efzâ sebil	*O zaman yapılmış olsaydı böyle neşe saçan sebil*
Aynen bir sefveti bilgâm mercî-i lezzeti	*Aynı temizliğiyle gamlılara lezzetli kaynağı*
Âb-ı hayâta sirkati etmez mi yâ dâi-i sebil	*Hayat veren sudan kendi almaz mı duasını sebil*
Teşbi'ye olundu yeksere zerr taslar taliblere	*Cesaret verdi yalnız başına altın taslar isteyenlere*
Vermekde nesne-i Kevser'e tefsir eyle ma'nî-i sebil	*Vermekte Kevser'i, anlat suyunu sebil*
Şîrîn-i zebândır lülesi azâb-ül beyândır lülesi	*Lülesi cana yakın dildir, azabı görendir lülesi*
Güyâ lisândır lülesi atşâna der kim mâ-i sebil	*Sanki susamışlara anlatır lülesi, der ki suyunu sebil*
Câmi ki bir firdevs ola ümmet gelüb saf saf dola	*Câmisi ki bir Cennet olsun, ümmet gelip saf saf dolsun*
Bulsa civârında nola simden mecrâ sebil	*Ne olur bulsa çevresinde kaynağı altından sebil*
Bakma zülâlin lafına benzer mi âb-ü sâfına	*Bakma, soğuk suyun sözüne benzer mi temiz suyuna*
Gâyet budur evsâfına aslı sebil-i âlâ sebil	*Bu sebilin esas özelliği çoktur, güzel sebil*
Mâdem aksa âlemde mâ buldukca bu gelsün nemâ	*Madem ki âlemde suyu, aksın buldukça bu artarak gelsin*
Âb-ı busitânı dâimâ şâha ede Mevlâ sebil	*Suyunu, bostanını Allah daima padişaha etsin sebil*
Ma'bedle İzzet ol zaman târihin etmişdim beyân	*Mabetle, İzzet o zaman tarihini tahmin etmiştim, söyledim*
Yapdı civâr-ı câmi-i Mahmûd Hân âlâ sebil	*Mahmud Han yaptı câminin civarına güzel sebil*
1242	*1827*

Caminin avlusundaki sebil.

inşa edilmiş olması gerekmektedir.

Bu durumu şöyle anlatabiliriz: Türkler, her ne türlü ve biçimde olursa olsun, dinî yerlerde, mabetlerde çan çalınmasını yasak etmişlerdi.

Bu yasak yalnız Türkler'e uygulanmamış, yabancılara da uygulanmıştır.

Bir de genel alanlarda, Avrupa'deki gibi meydan saatleri dikmeye yanaşmamışlardır. Bundan birkaç yıl öncesine kadar Osmanlı imparatorluğunun Avrupa'deki topraklarında sadece iki meydan saati vardı.

Bu meydan saatlerinden biri Şumnu'dadır; nazırlardan biri tarafından Rusya'dan getirilip burada yerleştirilmiştir.

Bu nazır, bir süre önce bir görev nedenıyle Rusya'ya gitmiş, saati görüp bunu doğduğu şehıre yerleştirmiştir.

Diğer saat ise, Lord Elgin tarafından Atina'da dikilmiştir. O sıralarda Atina Osmanlı'nın yönetimi altındaydı.

Sultan İkinci Mahmutd uzak görüşlü bir hükümdardı; yaptırdığı caminin hemen girişine böyle bir kuleyi muvakkıthâne olarak yaptırmıştı.

Padişahın amacı çok açıktır; müezzinler yaklaşık olarak değil de tam saatinde cemaati namaza çağırsın diye burasını inşa ettirmiştir…..”

Saat kulesi.

İstanbul Çeşmeleri

Yazı ve Fotoğraflar: H.Veysel Güleryüz

AZAPKAPI ÇEŞMESİ (SALİHA SULTAN)

Unkapanı köprüsünün alt başında Azapkapı meydanının ortasında bulunduğu için, semtin adını alan bu çeşme, 1732 yılında Sultan I. Mahmud'un annesi Sâliha Sultan tarafından yaptırılmıştır. Bu yüzden halk arasında yaptıranın adiyle «Sâliha Sultan Çeşmesi» olarak da bilinmektedir.

Çeşmenin yapılışı üzerine, asırlardır anlatıla anlatıla zamanımıza kadar gelmiş bir efsane vardır.

«Bu efsaneye göre, bugünkü abidevî meydan çeşmesi yapılmadan önce burada küçük bir çeşme bulunuyor, halk, su ihtiyacını buradan karşılıyordu. Güzel bir ilkbahar günü şehirde mutadı veçhile bir gezintiye çıkan IV. Mehmed'in annesi, o zamanki adiyle Hacı Aver olan Azapkapı'dan geçerken çeşme başında ağlayan bir kız çocuğu görmüştü. Çocuğun bir elinde bir desti kulpu vardı, diğer eliyle gözlerinde biriken yaşları silerek ağlıyordu. Hayırsever bir kadın olarak tanınan valide sultan, yerdeki desti kırıklarının arasında ağlayan çocuğu görünce birden üzüldü, çağırtarak kırılan destisinin yerine yenisini alması için para vermek istedi. O zaman küçük çocuk yaşından beklenmeyen bir harekette bulundu, teklifi reddettikten sonra hıçkırıklar arasında:

«— Testiyi kırdığım için ağlamıyorum, bir su getirmenin üstesinden gelemediğim için ağlıyorum, dedi.

«Küçük kızın olgun bir insan gibi düşünerek söylediği bu sözlerden valide sultan çok hoşnut kalmıştı. Onun adını, sanını, kimlerden olduğunu, nerede kaldığını öğrendikten sonra, muhteşem saltanat arabasıyla saraya döndü. Çok geçmedi, kızlarının Azapkapı'daki küçük çeşme önünde devrin valide sultanıyla görüştüğünden habersiz olan ailesine saraydan bir haber geldi. Sâliha, saraydan isteniyordu. Aile fertleri, ferman yüce yerden deyip hem sevinç, hem üzüntü gözyaşları arasında küçük kızlarını hemen o gün küçük bohçasıyle birlikte saraya gönderdiler.

Azapkapı, Saliha Sultan Çeşmesi'nin önden görünümü.

«Yıllar birbirini kovalamış, kırık bir destinin kendisine sarayın yolunu açtığı Sâliha, muhteşem bir lüks ve debdebe içinde büyüyerek alımlı ve güzel bir genç kız olmuştu. Günlerden bir gün, II. Sultan Mustafa'nın zevcesi oldu. Artık izzet ve ikbâle erişmişti. Ancak çocukluğunda ailesinin fakirliği yüzünden çektiklerini unutamıyor, semt halkına faydalı olabilmek için çeşitli şeyler düşünüyordu. Düşündükleri arasında bir çeşme de vardı. Çocukken ne zahmetlerle su taşıdığını bilen Sâliha Sultan, yaptıracağı çeşme ile hem semt halkırı susuzluktan kurtarmak, hem de böylelikle herkesin çeşme aktıkça hayır duasını almak istiyordu. İşte o zamanlar da, bugünkü gibi pek büyük olmayan meydanın ortasında 1732 yılında muhteşem bir sanat âbidesi halinde yükselen çeşme, bu düşünce ile hayat buldu.»

Mirat-ı İstanbul'da Azapkapı çeşmesi ile ilgili olarak aşağıdaki bilgi yar almaktadır:

"Azap Kapısı Çeşmesi

Sultan Ahmed çeşmesi ile aynı zamanda yaptırılmış olan bu çeşmelerin mîmârî tarzı her ikisin de de aynıdır. Şu kadar ki bulunduğu yerin dar ve uygunsuz olması dış şeklinde mîmârî olarak bazı değişiklikleri zorunlu kılmıştır.

Çeşme aslında dikdörtgen şeklinde yapılmış nefis bir abide olup arka tarafına rastlayan kısmında altı saçaklı bir sebil bulunur. Süslemelerinden olan altı mukarnas (sarkıtlı) sütun tarafından süslü parmaklığı yaprak ve gül şeklini gösterir.

Sebilin iki tarafında Sultan Ahmed çeşmesine benzeyen iki çeşme vardır. Bu çeşmelerin mermerleri Sultan Anmed'deki gibi Arap mîmârîsi tarzında işlenmiştir. İşlemenin bu kadar çok göz almasına, bu kadar çokluğuna diğer hiç bir çeşmede rastlanılamaz.

Saçağı bir kaç kez onarılarak yenilenmiş ve her onarım yapımında kırk şekli ve kırk süsü değişmiş ve bozulmuştur."

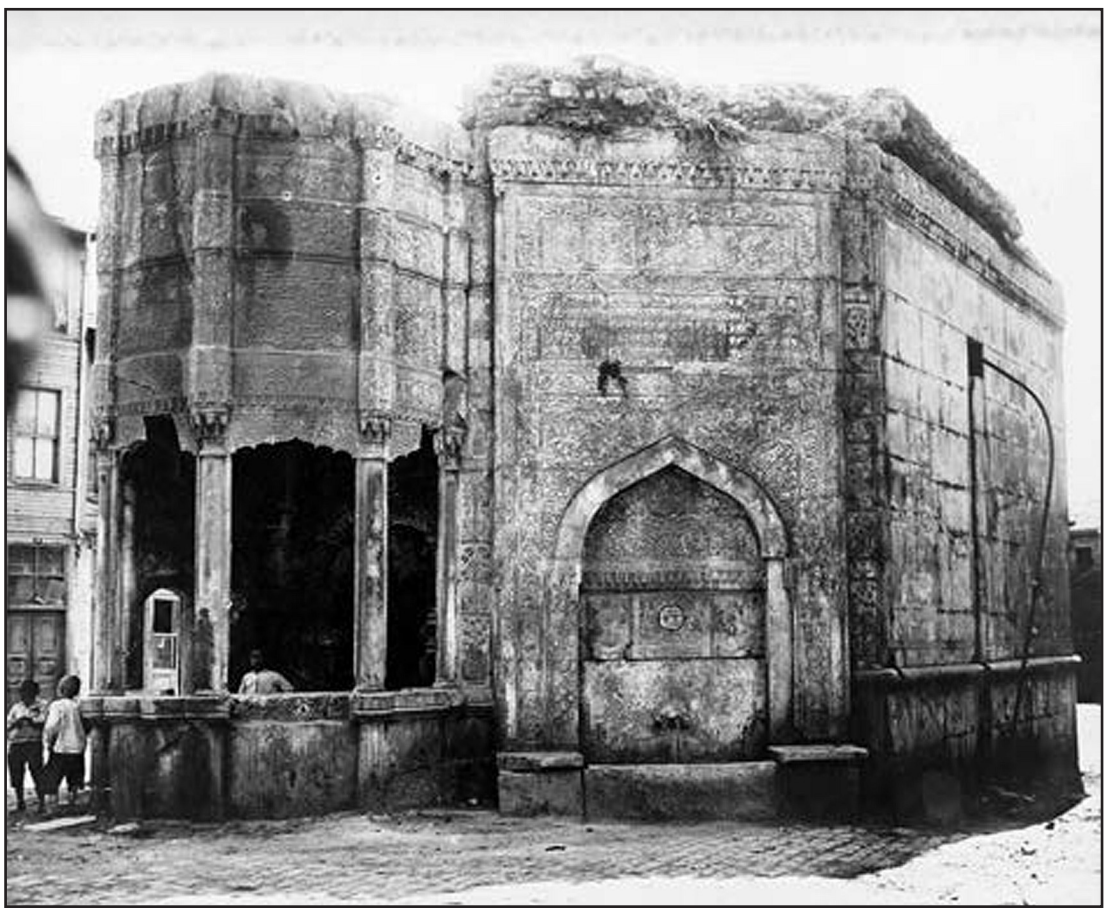

Çeşmenin onarımdan önceki harap durumu.

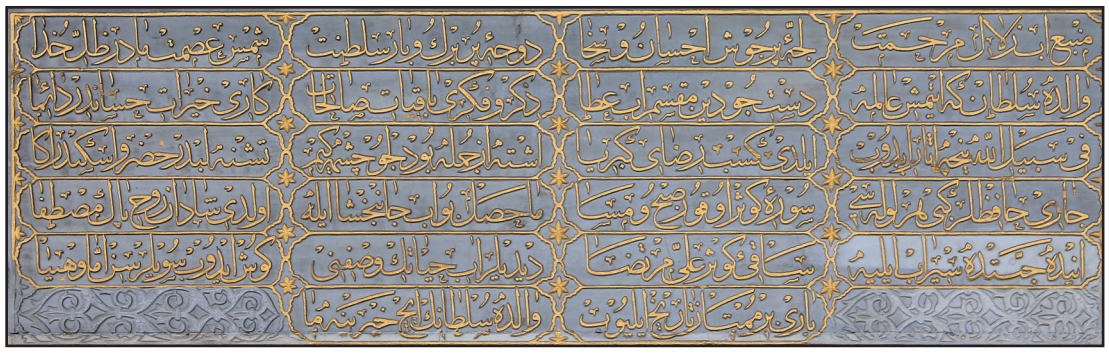

Batı Yönündeki Kitabe	Kitabenin anlamı:
Menbâ-ı âb-ı zülâl-i merhamet	*Şefkatli berrak su kaynağı*
Lücce-i pür cûş-i ihsân-ü sehâ	*Engin, kanatlanıp coşarak lütuf ve cömertlikle*
Devha-i pür berk-ü bar-i saltanat	*Seltanatın sağlam ulu ağacı*
Şems-ü ismet mâder-i zıllı hüdâ	*Gühansız güneşi, Allah'ın gölgesinin annesi*
Vâlide Sultan ki itmiş âleme	*Vâlide Sultan ki aleme yapmış*
Dest-ü cûdun maksem-i Sâlihat	*Yararlı cömertliği hayırları dağıtır*
Kârı hayrât-ü hesabdır dâimâ	*Kazancı hayır hesabındadır daima*
Fî-sebilullah nice eser idüb	*Allah için ne çok eser yapıp*
Eyledi kesb-ü rızâ-yı kibriyâ	*Allah'ın rızasını kazanarak yaptı*
İşte ezcümle bu dilcû çeşme kim	*İşte özellikle bu gönül açan çeşme ki*
Teşne-lebdir Hızır ve İskender âna	*Dudağı kurumuştur Hızır ve İskender'in ona*
Cân hâfızlar gibi her lülesi	*Hâfızlar gibi akar her lülesi*
Sûre-i Kevser okur subh-ü mesâ	*Sabah akşam Kevser sûresini okur*
Mâ-hâsal bu âb-ı cân bahşa ile	*Gönülden coşarak akan bu su ile*
Oldu şâdân rûh-i pâk-ı Mustafa	*Mustafa'nın temiz ruhu bahtiyar oldu*
Ânı da Cennette sir-âb eyleye	*Onu Cennet'te suya doyursun*
Sâki-i Kevser âliy-yi mürteza	*Kevser dağıtan seçkin kişi*
Didiler âb-ı hayâtın vasfını	*Hayat veren suyun özelliğini söylediler*
Gûş idüb söylersün ammâ Vehbiyâ	*Ey Vehbi onu duyarak söylersin*
Bârı bir mümtaz târih eyleyüb	*Hiç olmazsa ayrı bir tarih bulup*
Vâlide Sultânın iç hayrına mâ	*Oldu, Sultanın hayrına iç suyu*
1145	*1145*

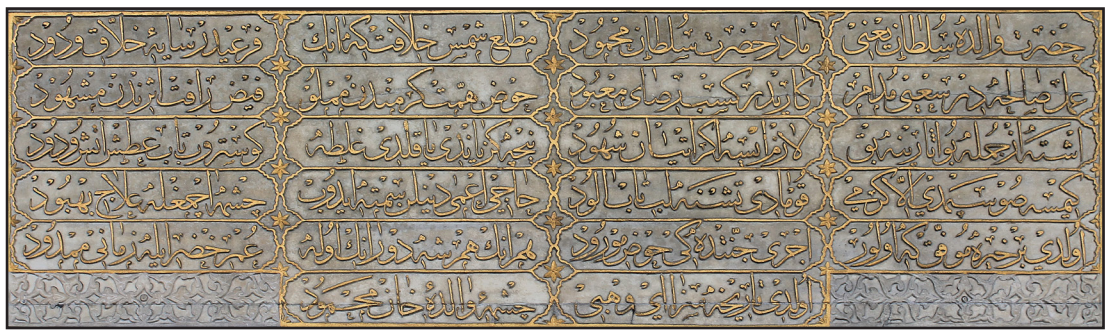

Doğu Yönündeki Kitabe	Kitabenin Anlamı
Hazret-i Vâlide Sultan ya'ni	*Vâlide Sultan hazretleri, yani*
Mâder-i hazret-i Sultan Mahmud	*Sultan Mahmud hazretlerinin annesi*
Matla' şems-i hilâfet ki ânın	*O, Hilâfet günesinin doğuşu ki*
Feraydır sâye-i halâk-ü vedûd	*Şefkatli yaratıcının sayesinde eşsizdir*
Amel-i Sâliha'dır sa'yi müdâmı	*Sürekli çalışarak, Sâliha'dır ameli*
Kârıdır kesb-I rıza'yi ma'bûd	*Gerekli ise eğer şahitlerle isbatı*
Havz-I himmet kereminden memlû	*Himmet ve keramet dolu havuzundan*
Feyz-i re'fet eserinden meşhûd	*Bereketli merhameti eserinden görülen*
İşte ezcümle bu âsâra bak	*İşte bu başlıca esere bak*
Lâzım ise eğer ityân-ı şuhûd	*Eğer isbat ve şahit gerekli ise*
Nice kez yandı yakıldı Galata	*Birçok defa yandı yakıldı Galata*
Gösterüb tâb-ı ûtaş ateş-ü dûd	*Parlayan ateş kendini güsterip yakarak*
Kimse su serpmedi illâ kerîmi	*Kimse cömertlikle su dökmedi*
Komadı teşneleb-i tâb-ı alud	*Kurumuş dudaklılara su sürmedi*
Hacı Âmâ denilen semte edüb	*Hacı Âmâ denilen semte yapıp*
Çeşme açmağla ilâc-ı bihbûd	*Çeşme açarak sağlığa ilaç*
Oldu bir hayra muvaffak ki olur	*O bir hayırı başarkı ki olur*
Ecri cennetteki havz-I mev'ud	*Eseri Cennet'teki vadedilen havuz gibi*
Hem ânın hem şah-ü devrânın ola	*Hem onun hem devrin padişahının olsun*
Ömr-ü hızır ıle zamânı memdûd	*Hızır'ın ömrüyle zamanı uzun olsun*
Oldu târihe sezâ ey Vehbi	*Ey Vehbi tarihi uygun oldu*
Çeşme-i Valide-i Hân Mahmûd	*Mahmud Han'ın annesinin çeşmesi*
1737	*1737*

Sebilin Kitabeleri

Kitabe-1

Kitabe-2

Kitabe-3

Sebilin Kitabeleri

Vâlide Sultan-ı âli-şân-ı himmet meşrebin
Ayn-ı cûdundan gel ey leb-teşne şîr-ü şeker iç
Devr-i İskender'de olsa Hızır dirdi gösterüb
İşte mâ-i ayn-ül hayatı buldum ey İskender iç

Tıfl-ı müdrik lülesin virmezdi sed-yi dâyeye
Deseler ister su iç isterse şîr-ü mâder iç
Sû-be-sû gûyâ lisân-ü lüle ile çeşmeler
Çağlayub şerbet-füruşân gibi dirler anber iç

Sâhib-ül hayrın duasın su gibi ezberle de
İşte su işte sebil ister vüzu' it ister iç
Vehbi-yâ târihin işrâb it âtaş-i ümmete
Gel sebiliü Vâlide Sultân'dan âb-ı Kevser iç

Anlamı

Cömert huylu, şanı yüksek Vâlide Sultan
Ey susamış gel cömertlik kaynağından şüt ve şeker iç
İskender'in devrinde olsa Hızır derdi gösterip
İşte hayat veren suyu buldum ey İskender iç

Küçük çocuk gbg lülesinden kuvvetle akmaz
Deseler, ister su iç isterse ana sütü iç
Her tarafa sanki lülenin dilinden çeşmeler
Çağlayıp şerbet dağıtır gibidirler anber iç

Hayır sahibinin duasını su gibi ezberle de
İşte su, işte sebil, ister abdest al isterse iç
Yâ Vehbi tarihini içir ateşten yananlara
Gel Vâlide Sultan'ın sebilinden Kevser suyunu iç

Çeşmenin diğer bir görünümü.

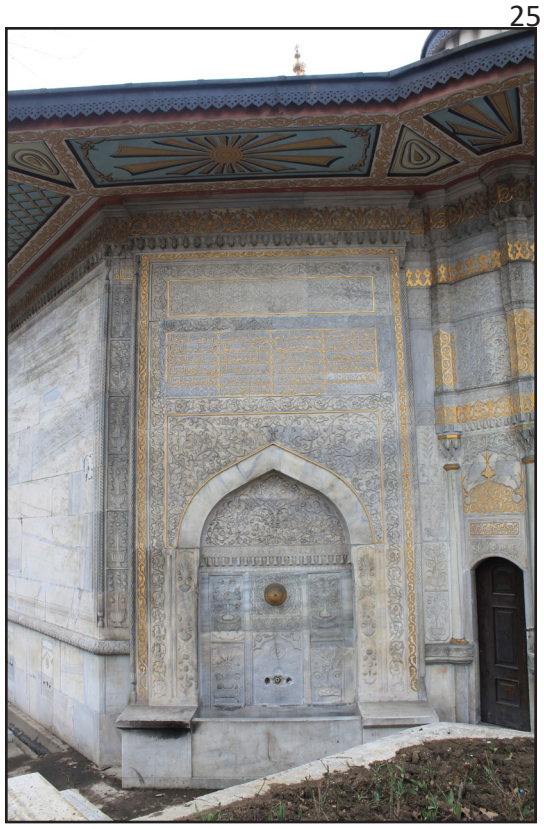

Çeşme bölümü.

ÇEŞMENİN MİMARÎ YAPISI

I. Sultan Mahmud'un Boğaziçi, Beyoğlu ve Galata semtlerine su sağlamak amacıyle yaptırdığı Topuzlu bendiyle, bu çeşme de bol suya kavuşmuş, halk su ihtiyacını yıllarca buradan karşılamıştı.

Mimarı kesin olarak bilinmeyen bu eser iki tarafta birer çeşme, ortada bir sebil, ayrıca bir de su haznesinden müteşekkildir, ön tarafı Perşembepazan'na, arka tarafı denize, sol tarafı Eminönü, sağ tarafı da Bulvar cihetine bakmaktadır.

Çeşme, işçiliği ve tezyinatı bakımından Topkapı Sarayı önündeki III. Sultan Ahmed ve Galata'daki Bereketzâde çeşmesi ile aynı ayardadır.

Sebil ve kapısı.

Asapkapı çeşmesinin yüzlerinde yer alan süslemeler, Türk Rokoko stilindedir. Süsler arasında elma, armut, portakal, hurma gibi çeşitli meyvalar, vazoya konmuş çiçekler, ayrıca çeşitli çiçek demetleri motifleri de yer almaktadır.

Sebil, 4 sütun üzerine yerleştirilmiş olup, kapısının üstünde bir Besmele, çeşmelerin üzerinde de «Maşallah» yazısı yazılıdır. Ahşap çatısı üzerinde irili ufaklı kubbeler bulunmaktadır. Çeşmenin kitabesi Vehbî tarafından kaleme alınmıştır.

Elli yıl öncesi çeşme bakımsızlık yüzünden harap bir haldeydi. Ahşap çatısı zamanın etkisiyle gittikçe eğilmiş, sebilin kubbeleri çökmüş, bronz parmaklıkları sökülmüş bir halde meydanın ortasında kendi kaderine bırakılan çeşme, 2 yıl süren bir onarım sonunda 1953 yılında eski şekline uygun hale getirilmiştir.

Çeşmenin geniş saçaklı çatısının üze'inde bir kubbe ve etrafında sekiz küçük kubbe bulunmaktadır.

Sebil bölümünün üstünde dilimli yüksek kasnaklı bir kubbe daha yer alır. Saçağın altında renkli kalem işi süslemeler, baklava motifleri ve ışınsallarıyla güneşi andıran büyükçe bir süsleme görülmektedir. Saçağın altında rumi ve palmetlerden oluşan korniş ve altında bir mukarnas kuşağı yapıyı dolanmaktadır.

İki yanda bulunan çeşmelerin ortasında yarım daire planlı dışa taşkın sebil bulunmaktadır. Sebil bölümü mukarnaslı başlıkları olan dört silindir sütunla üç bölüme ayrılmıştır. Basık dalgalı kemerlerle biçimlendirilmiş pencereler kıvrık dallardan oluşan şebekelerle kapatılmıştır. Pencerelerin üzerinde, kıvrık dallarla süslenmiş konsolların arasında dörder satırlık kitabeler bulunmaktadır.

Sebilin iki yanında bulunan çeşmeler aynı süsleme ve kuruluş planını göstermektedirler. Çeşmeler iki yanda burmalı sütunçelerle sınırlandırılmıştır.

Cephe kıvrık dallardan oluşan bir bordürle çerçeve içine alınmıştır. Çerçevenin iç kısmında kalan yüzeyler kıvrık dallarla süslenmiştir. Çerçevenin dışında iki yanda saksı içinde meyve kabartmaları görülmektedir.

Üstte çeşmenin beş satırlık kitabesi bulunmaktadır. Kemerin iki kenarında kalan boşluklar kıvrık dallarla süslenmiştir. Basık sivri kemerin üzengi taşlarından itibaren üçer tane vazo içinde çiçek motifleri yerleştirilmiştir. Sivri kemerli nişin içinde üstte bitkisel motiflerden oluşan girift süslemeler yer almaktadır. Mukarnaslı silmenin altında iki yanda ikişer tane vazo içinden çıkan çiçek motifleri görülmektedir. Ortada büyük bir kabara vardır.

Ayna taşında dalgalı kemer motifinin iki yanında dışa bakan gül motifleri görülmektedir. Kemer motifinin ortasına bir rozet yerleştirilmiştir.

Yapının diğer yüzleri sadedir, sadece musluklar bulunmaktadır. (Arka yüzünde üç musluk, iki yan yüzde ikişer musluk bulunmaktadır.)

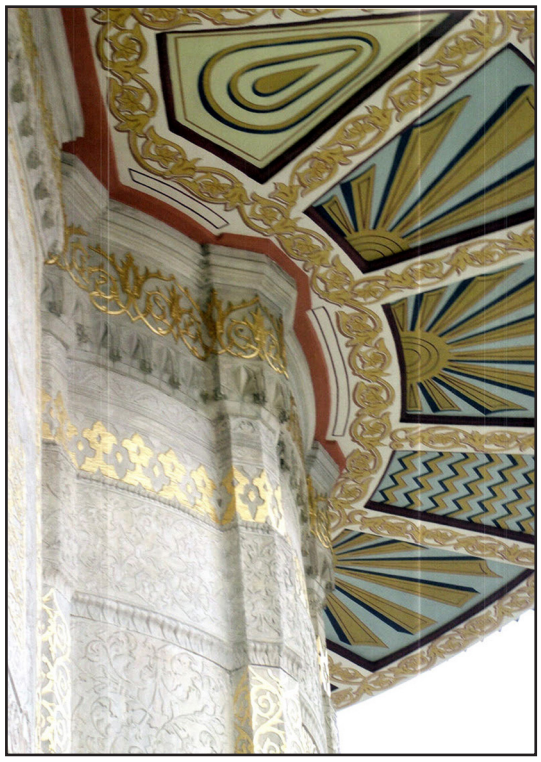

Saçaktaki süsler.

Eski İstanbul Abideleri ve Binaları

Şehrin Kuruluşundan Osmanlı Fethine Kadar

Yazan: Prof. Dr. Celal Esat Arseven
Günümüz Türkçesine Çeviren: H.Veysel Güleryüz

Çevirenin Notu:
Prof. Celal Esat Arseven'in 1910 yılında yazdığı ve Osmanlıca olarak basılan bu eser daha önce Paris'te Fransızca olarak basılmıştır. Çelik Gülersoy Vakfı tarafından 1989 yılında, kitabın Osmanlıca olarak yeni harflerle okunma şekli bir kitap haline getirilerek basılmıştır. Ancak tamamen Osmanlıca olması ve Arapça, Farsça kelimeler ile tamlamalara sahip olması nedeniyle günümüzde okunup anaşılması olanaksızdır. Bu nedenle kitabı Osmanlıca aslından okuyarak günümüz Türkçesine çevirdim. Sitemde belirli aralıklarla bölümler halinde yayınlamaktayım. Aşağıda kitabın devamı yer almaktadır.

(Geçen Sayıdan Devam)

İstanbul 3
Bizans Çevresi

Bizans şehri surlarının dışında orman ve bahçeler olup halk yaz mevsiminde buralara gelerek eğlenirlerdi. Bu ormanlardan bir kısmı yokolmuş ise de gene de Veli Efendi ve Çırpıcı çayırları gibi yerlerde olan gezinti yerleri kalabilmiştir. Bizans halkı her zamanki eğlencelerine bile bir dini amaç vermek geleneğinde olduklarından öteden beri buralarda var olan ayazmaların özel günlerinde bir çok kalabalık gelir ve bugün halen görebilmekte olduğumuz Balıklı panayırı gibi panayırlar yapılırdı.

Balıklı ayazmasının ismi Piyi ***(Pigi)*** Manastırı olup genellikle imparatorlar ziyâret amacıyla bu ayazmalara kadar gelir ve burada büyük bir dini merasim yapılırdı. Vlâkerna ***(Blakhernae)*** Sarayı tarafında ve Haliç kıyısında Kozmidiyon ***(Cosmidion)*** isminde bir köy vardı. Şimdiki Eyüp'ün olduğu yeri kapsayan bu köyde büyük bir kilise ile çeşmeler ve şatolar bulunuyordu. Bu şehirle saray arasında ahşaptan yapılmış bir sirk ***(Canbazhâne)*** vardı. Ahşap olduğu için Xbocerkos olarak isimlendirilen bu canbazhâne Sen Kozim ***(Saint Cosme)*** ve Damiyen ***(Damien)*** Manastırı yanındaymış. Bu köye Kozmidiyon ***(Cosmidion)*** denilmesi de sanırız ki bu manastırın adından olsa gerektir.

Osmanlılar şehri aldıktan sonra Ak Şemsettin Hazretlerinin manevi bulşuyla Peygamber Efendimiz Hazretlerinin alemdarı olup Araplar'ın İstanbul'u ilk kuşatması sırasında, yani 672 yılında ölen Ebâ Eyyûb-el-Ensârî Hazretlerinin şerefli kabrini bulmuşlar ve o zamandan beri burası Müslümanlar tarafından bir kutsal ve şerefli yer alarak kabul edilmiştir.

Haliç'in Galata surları dışında olan kıyıları da o zamanlar yerleşim yeriydi. Sütlüce'ye Galatiyani ***(Galatiani)*** derlerdi. Buna Galatiyani denilmesinin nedeni, buralarda bir ayazmanın annelerin sütünu çoğaltmak için şifalı bir etkisine sahip olmasındanmış.

Fakat herhalde bu ismin Galata ismiyle olan benzerliğine bakılırsa Galat denilen Gotlar'ın oturmasına özgü bir köy olması olasıdır.

Şimdiki tersane'nin [53]'nin bir kısmına vaktiyle Paraskue ***(Paraskeuné)*** derlerdi ki burası şimdiki Hasköy'dür. Bu köye Paraskue deyimi orada kıyıya çok uzak olmayan bir yerde Sen Paraskui ***(Saint Paras Kévi)*** kilisesi nedeniyledir. Hasköy deyiminin de Paraski'den geldiği çok kolay anlaşılır. Bu kilise eskiden tepede olup daha sonra aşağıda yapılmıştır. Tepedeki ayazmayı da bu kiliseye mal ediyorlar.

[53] Tersane sözü dâr-ül-sına'î'den galat (yanlış kullanım) olup İspanyollar bunu Arapça'dan alarak dersiyane derlerdi.

Buranın bir kısmında Keramidya ***(Keramidia)*** (Piri Paşa) da derlerdi. Keramidya ***(Keramidia)*** deyimi oralarda kiremit yapıldığındandır. Buranın civarında Okmeydanı denilen meydan vardır ki Osmanlılar orada ok eksersizleri yaparlardı. Bu meydanda eskiden padişahların attığı okların düştüğü yerlere dikilmiş taşlar vardır.

Bizans'ın on dört dairesinden birini oluştran Galata eskiden şehrin karşısında küçük bir köyden ibaretti.

Amalfililer, Pizalılar, Cenevizliler ve Venedikliler gibi Bizans ticaretiyle ilgili olan Lâtin toplumu o zamandan beri İstanbul'a yerleşmişlerdi. Hatta bunların şimdiki Yemiş'ten Sirkeci'ye kadar olan kısımda şehirden duvarlarla ayrılmış mahalleleri ve çarşıları vardı. Ticaretlerine özgü olan çarşılarının civarında kendilerine özgü bölümün sınırlı olması bunların birçoğunu Galata tarafında oturmaya zorlamıştı.

Galata yavaş yavaş bir Lâtin şehri hâlini almıştı.

Orta Çağ'da Bizans ticareti hemen hemen bu Lâtin toplumnun elinde gibiydi. Bunlar Bizans'ın bitmek tükenmek bilmeyen karışıklıklarından, korumalarından yararlanarak her biri ayrıcalıklarının sınırını genişletmişler kendi kendilerini yöneten birer küçük devletçik durumunu almışlardı.

Galata'da Venedikliler yerleşmişlerdi. Daha sonra Bizanslılar ile aralarında oluşa gelen savaşlarda Cenevizliler'in taraf-sız kalmaları ve daha bazı durumlarda Bizanslılar'a yardım etmeleri nedeniyle Cenevizliler, Galata tarafında bir çok toprağa ve ayrıcalıklara sahip oldular. Üstelik 1303 yılında şehirlerinin sağlamlaştırılması ve genişletilmesi için imparatordan bir yazılı emir bile aldılar. [54]

[54] Yakında basılacak olan (Eski Galata) adındaki eserimizde buna dair açıklamalar vardır. (Not. Kitap basılmıştır.)

Bunun üzerine Cenevizliler her fırsatdan yararlanarak Galata'nın çevresini surlar ve hendeklerle çevirdiler.

Bundan yaklaşık yarım yüzyıl *(kitabın basıldığı 1910 yılına göre)* öncesine gelinceye kadar var olan surların bir kısmı Fatih Sultan Mehmet Hân Hazretleri tarafından İstanbul'un alınmasından sonra bir hükümranlık işareti olmak üzere yıktırılmıştı.

Bu gün ise kalafat (55) yerlerine doğru olan yöndeki kısımlardan bir kaç parça duvar ve bir iki kule ile Sen Piyer ***(Saint Pierre)*** ve Sen Benuva ***(Saint Benoit)*** manastırları içerisine rastlayan bir iki kuleden başka bir şey kalmamıştır.

(55) Kalafat yeri: Geminin kaplama tahtaları arasını üstüpü ile doldurup ziftleyerek su geçirmez duruma getirme işinin yapıldığı tezgahların bulunduğu yer.

Galata surlarının dışı ve içinin birçok kapıları olup Osmanlılar buralardaki mahalleleri bu kapıların ismine göre isimlendirirlerdi.

Galata ismine gelince: Galata'ya eski zamanlarda Rumca'da incirlik anlamına Sykai dediklerini Bizanslı Denis'in yazdığı Piyer Jil ***(Pierre Gilles)*** eserinde söylüyor.

Daha sonra İmparator Jüstinyen'in ***(İus-***

Galata yangın kulesinin eski durumu.

tinionos) burada bazı binalar yaptırarak sehiri imar ettirmesinden sonra buraya Justiniana veya Jucumdiana Jüstinyana denilmiş olduğundan Bizanslı Etiyen ***(Etienne)*** târih ve coğrafya sözlüğünde yazıyor.

Galata isminin ne zamandan başladığı bilinmiyor, üstelik çok eski olan bu isim bir zamanlar, şimdi Beyoğlu'na verilmiş olan Pera ***(Péra)*** ismi ile aynı yere isim verilmiş, Lâtinler üstelik resmi evraklarda bile Galata'ya her zaman Pera derlerdi. Bunun da aslı karşı yaka veya geçit anlamında Perama veya Peramatis kelimelerinden geldiği kuvvetle olasıdır.

Galata tarafı büyüyüp Beyoğlu sırtlarına doğru ileriledikten sonra, Pera ismi şimdiki Beyoğlu'na yerini bırakmakla aşağdaki kısmı gene her isimden eski olması pek olası bulunan Galata ismini aldığı görülüyor. Hatta Fatih'in Cenevizlilere sunduğu fermanda bile Galata diye yazılıdır. Yazarların birçoğu bu Galata isminin oralarda eskiden inek ahırları ve süthaneler bulunması nedeniyle Rumca sut anlamını içine alan Gala ve Galatea'dan geldiği sanılıyorsa da buna tümüyle doğru olarak bakılamaz.

Hatta Arapça (kal'ata) kelimesiyle bu isim arasındaki benzerlikten bile bir anlam çıkarmak isteyen yazarlara da rastlıyoruz.

1120 yılında İstanbul'da doğan ve 1180'de ölen tanınmış yazar ve şair Çeçes'in ***(Tzetzés)*** anlattığına göre (Goloa)'lara Rumlar (Galat) diyerek Selt veya Kelt denilen bu topluluğa ait kabıleler akın ederken buradan geçmişler ve bu şehre kendi isimlerini bırakmışlardır. Rumların Lâtinlere yani bizim Frenk dediğimiz Batı Hıristiyanlarına genellikle Galos dediklerine bakılır ve bu şehri de öteden beri Frenklerin işgal ettiği düşünülürse Galata deyiminin kaynağı bir dereceye kadar anlaşılmış olur. Günümüzde Çankırı ve Yozgat sancaklarının doğu tarafına eski insanlar tarafından (Kelt) veya (Galad) toplumunun ülkesi anlamında Galata denilmesine bakılırsa Galata kelimesinin anlamı bir kat daha anlaşılır duruma gelir. Cenevizler kalelerini ve şimdi gördüğümüz büyük Galata Kulesi'ni yapmadan önce Bizanslılar'ın Galata'da bir kaleleri vardı.

Galata Kulesi denilen bu kale eski kemerin yerine rastlıyor ve Haliç'i kapatan zincirin bir ucu bu kalenin burçlarından biri civarına bağlı bulunuyordu.

Hatta Cenevizler'e Galata'yı bir hendekle çevrelemek ayrıcalığı verildiği zaman bu kale sınırın dışında bırakılarak Bizanslılar'a ait kalmıştı.

Şimdiki Galata Kulesi ise Cenevizler tarafından surlarının sonu ve dönme noktasında yapılmış olup eski ismi ***Tour de Christ*** yani Kule-i Yesui (İsa Kulesi) idi. Deniz kıyısında bulunan Galata Kulesi'nın bir burcuna da ***Tour de Saint Croix***, Kule-i Salib (Haç Kulesi) denildiğinden ve Galata Kulesi'nin tepesinde eskiden büyük bir haç bulunduğundan bazı yazarlarca her iki kule birbirine karıştırılmış ve Galata Kulesi'nin İmparator Jenon ***(Zenon)*** tarafından beşinci yüzyılda yapıldığına dair görülen bazı anlatımlar Fransızca kitabımızda bizi bile şaşırtarak deniz kıyısındaki kaleye ait olması gereken bu tarihi binayı Galata Kulesi'ne ait sanmamıza neden olmuştu. Galata Kulesi'nin yerinde ise eskiden başka bir kulenin varlığına dair güvenilir bir belgeye rastlamadım.

Galata Kulesi Cenevizler tarafından Galata surları yapıldığı sırada yapılmıştır. Kulenin esas şekli her ne kadar şimdiki gibi ise de üst kısmı birçok kez değişmiştir. Kulenin duvarları çok kalın olup bu duvarların kalınlığı içinde 146 basamaklı taş merdiven ile yukarıya çıkılır. Merdivenler kulenin ortasına yapılmış beş adet ahşap sahanlıklara sonlandırılır ve oradan diğer merdiven başlar.

Bizans zamanında kulenin üzerinde bir haç vardı. 1794 yılında olşan bir yangında kulenin külahı yanmış ve daha sonra Sultan Selim zamanında tamir edildiği halde 1824'de tekrar yanmış ve Sultan Mahmud zamanında da tekrar onarılmıştır. Kulenin eski çatısı şimdikine benzemiyordu. Gerek ***(Melling)***'in eserinde ve gerekse bundan bir yüzyıl sonra yapılmış resimlerde bu kulenin külahı Orta Çağ kuleleri gibi sivri olup kulenin dört tarafında çıkıntılı köşkler bulunduğu gösterilmektedir.

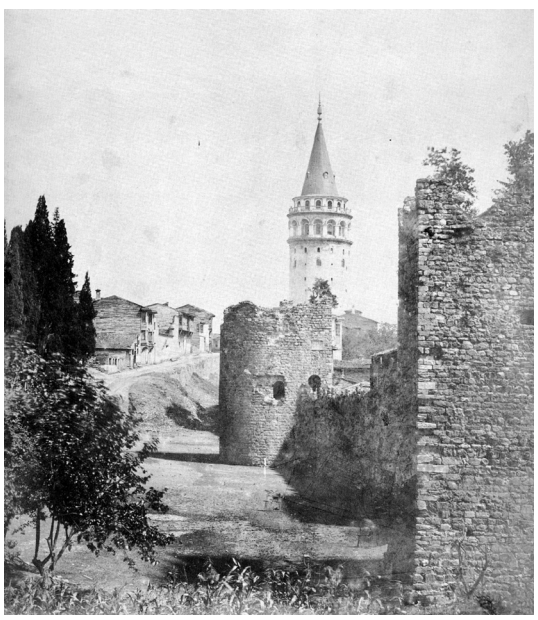

1853 yılında Galata Kulesi. Fotograf:James Robertson.

Bu kule günümüzde yangın köşklülerinin (56) yangın gözlemlemelerine ayrılmıştır. Rumların İstanbul'u Lâtinler'den geri alması sırasında Galata tarafında oturan Cenevizlilerin hizmetlerine ödül olarak Rum imparatoru Paleolog ***(Palaiologos)*** tarafından kendilerine Galata ve çevresi bağışlanmıştı (1267). Cenevizliler Galata'ya yerleştikten sonra Cenova cumhuriyeti tarafından görevlendirilen bir Podesta aracılığıyla yönetilmiş, ancak 1303 yılında İstanbul imparatoru Andronik'ten ***(Andronikos)*** Galata'nın bir duvarla çevrelenmesi iznini almışlar ve ancak birçok zorluklardan sonra 1341 yılında bu duvarları kulelerle sağlam bir sur şekline koymuşlardır.

(56) Yangın Köşklüsü: Yangın kulesinde nöbet tutup, yangın olduğunda haber veren görevli.

Cenevizlilerin eski bir şehri olan Galata bugün İstanbul'un ticaret merkezi durumundadır.

İstanbul'un Fatih tarafından kuşatılması sırasında Cenevizliler padişah ile yaptıkları bir antlaşma ile tarafsız kalacaklarına söz vermişler ve bu nedenle mal ve canlarını savaştan korumşlardı. Fakat Cenevizliler bu sözlerine sadık kalmayıp gizlice Bizans tarafına yardım edip hizmette bulundukları padişah tarafından haber alınınca surlarının bir kısmı egemenlik işâreti olmak üzere yıkılmış ve kendilerine, bir belediye meclisi ile yönetilmeleri koşulu kabul ettirilmiştir.

Bu gün Galata'yı İstanbul tarafına iki demir köprü bağlar. Bizanslılar zamanında bu köprüler var olmayıp yalnız Eyüb tarafında bir tahta köprü vardı. Galata, şehrin Orta Çağ manzarasını korumuş tek yeridir denilebilir. Özellikle Osmanlı Bankası'nın arkasına gelen yerlerle Perşenbe Pazarı çevresinde hemen on dördüncü yüzyıl sokaklarından farkı olmayan bazı sokaklar, evler ve dükkânlar görülür. O devrin ev ve dükkân gibi özel yapılarına örnek olan bu binalar yavaş yavaş yıkılmakta olup sanırız ki beşon yıla kadar bunlardan hiç bir eser kalmayacaktır.

Galata tarafındaki eski yapılardan birisi de daha önceleri kilise olduğu sanılan ve Hazret-i Muaviye zamanında Arap ordusunun İstanbul'u kuşatması sırasında değiştirilerek ya da genişletilerek yapıldığı anlatılan Arap Camisi'dir.

Bundan başka Sen Piyer ***(Saint Pierre)*** kilisesi ve Lazaristler tarafından ele geçirilen Sen Benua ***(Saint Benoit)*** manastırı da Orta Çağ yapılarındandır.

Galata surlarının dışında bağlar ve bostanbar var olup şehrin halkı çoğaldıkça evler şimdiki Beyoğlu sırtlarına doğru ilerlemiş ve yavaş yavaş bugün şehrin en saygın ve beğenilen tarafı olan Beyoğlu meydana gelmiştir.

Beyoğluna yabancıların verdikleri Péra ismi Rumca öte anlamında olan ***Pepaia***'dan geldiğini ve yer olarak (karşı yaka) anla-

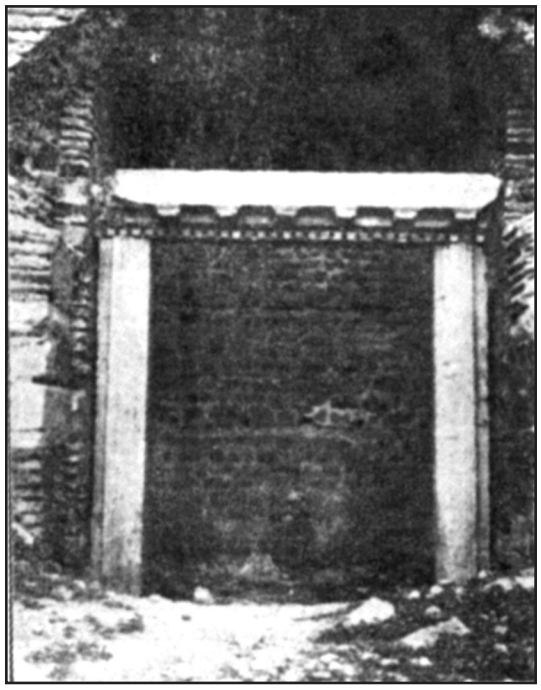

*Hiyero **(Hiero)** kalesinin Karadeniz tarafında bulunan ve içeriden örülü kapısı.*

mında kullanıldığını yukarıda söylemiştik. Burada eskiden Bizans hükümdarı Jan Komne'nin ***(İoannes Komnenos)*** oğullarından bir prensin köşkü varmış, bundan dolayı Beyoğlu denildiği bazı kitaplarda görülüyor. Zaten Beyoğlu'ndaki Tarla Başı Mahallesi isminden de anlaşılacağı üzere, oraları on altıncı yüzyıla kadar tarla imiş.

Boğaziçi, Galata'dan itibaren kıyıda birçok çeşitli köyleri içermekteydi. Galata'ya en yakın yer olan Fındıklı'nın ismi Ariropolis ***(Argyropolis)*** olup burada Sen Andre ***(Saint André)*** kilisesi vardı ve Galata ile arasındaki yerler, yani şimdiki Tophane ve çevresi ormanlıktı. Fındıklı'dan sonra Diplokiyoniyon ***(Diplokionion)*** köyü gelir idi. Bu de şimdiki Beşiktaş'tır. Diplokiyoniyon ***(Diplokionion)*** ismi çifte sütun anlamında olup buna beşik anlamında Gonella ***(Gounella)*** da denildiği için Osmanlılar da Beşiktaş demişlerdir.

Ariropolis ***(Argyropolis)*** ile Diplokiyoniyon ***(Diplokionion)*** arasında bir liman vardı ki bu liman 1203 yılında Sultan Birinci Ahmet Han zamanında doldurularak bahçe haline getirilmiş ve ismine Dolmabahçe denilmiştir. Rumların ***(Megarema)*** dedikleri akıntısıyla tanınmış olan Arnavutköyü'nde Büyük Konstantin ***(Konstantinos)*** tarafından yapılarak daha sonra Ayasofya'yı yaptıran Jüstinyen ***(İustinianos)*** tarafından onarılan Arkanj Migel ***(Arkanij Michel)*** kilisesi vardı.

Hiyero (Hiero) Kalesinin Karadeniz tarafından görünüşü.

Şimtiki Bebek'e, oranın bir liman olması nedeniyle ***Chelae Celaı*** Şile veya iskele ***Skely*** derlerdi. Burada putperestlik devrinde bir Diyana ***(Diane)*** mabedi varmış.

Bebek'ten sonra Rumeli Hisarı gelir. Boğaz Kesen adını alan bu kale Fatih Sultan Mehmet Han Hazretleri tarafından fetihten önce dör ay süresi içinde yapılmış bir kaledir ki Yıldırım Beyezit'in Anadolu kıyısında yaptırdığı Güzelce Hisar'ın tam karşısındadır.

Sahife 33'de yüz yıl önceki *(kitabın basıldığı 1910 yılından yüz yıl öncesi)* şekilleri görülen bu kale burçlarının saçakları bugün mevcut değildir. Bu kulelerden birisinin içinde Fatih'in odası dikkati çeker.

İran hükümdarı Dara bütün ordusunu boğazdan sallarla geçirdiği zaman kendisi bu kalenin yapılmış olduğ kayalıklar üzerinde bir yerden seyetmiş ve kürsüsünün bulunduğu yere sütunlarla örel bir yer yaptırıp çivi ile kazınarak tarihini yazdırmış olduğunu ve bu taşın Rumeli Hisarı'nın yapıldığı sırada Türkler tarafından tahrip edildiğini Çihaçof ***(Tchihatchef) Constantinople et Bosphore*** isimli eserinde yazıyarsa da bir gerçek bir belge gösteremediğinden bunun ne derece doğru olduğu bilinemez.

Eskiden Sostaniyon ***(Sosth énion)*** veya Leosteniyon ***(Leostenion)*** denilen ve Boğaziçinde hemen ikinci Haliç denilecek kadar güzel bir limana sahip olan şimdiki İstinye'de eskiden bir mabet ile Argonotlar ***(Argonaut)*** kendilerini kurtaran periye armağan olarak yaptıkları bir heykel varmış.

Daha sonra Konstantin ***(Konstantinos)*** bu mabeii kiliseye dönüştürerek ***Arkanej Migel'e*** (Arkanij Michel) armağan etmişair. Bu kilise 865 yılında oluşan Rusların ele geçirmesi sırasında harap olmuş imiş.

Boğaziçi halkı o zamana kadar ilk kez olarak tanıdıkları Rusların işgal etmesiyle karşılaşmışlardı. Bunlara Rumlar beşeriyet katili anlamında ***Ros homicides*** olarak isimlendiriyorlardı. O zaman putperest olan bu topluluk «Askolet» ***(Ascold)*** ve «Dir» adındaki başkanlarının komutasında küçük boyutlu yüzlerce gemi ile Karadeniz'i geçerek Boğaziçi'nin yukarı tarafını ele geçirmişlerdi. Bizans'a ait eseriyle tanınmış olan Şelomberje ***(Schulumberger)*** eserinde bu ele geçirme sırasında Ruslar'ın vahşice davranışlarını anlatırken rastladıkları papazları çarmıha çivilediklerini ve kafalarına uzun çiviler çaktıklarını söylüyor.

Rumca'da tedavi anlamıına gelen Tarabya'nın önceden hastalara bir sığınma yeri olduğu ve oraya hava değişimi için gidildiği sanılıyor. Eskiden «Simas» dili denilen çıkıntıda da bir Venüs mabedi bulunuyormuş ki burada gemiciler ibadet ederlermiş.

Büyük Dere'nin eski ismi Vatikolepos'dur ***(Bathycolpos)*** aynı zamanda ***Megas Agros***'da derlermiş. Birinci Haçlı Ordsnda Fransız ve Almanları Kudüs üstüne gönderen meşhur Godfruva Dö Buyon'un ***(Godefroi de Bouillon)*** ordugâhını buraya kurduğu sanılıyor.

Rumeli Kavağı'nda Jason'un Sibel'e ***(Cybele)*** saygı göstermek amacıyla yaptırdığı eski mabet ile Bizanslılar'ın ***Serapis*** mabedi varmış.

Buradan sonra Cenevizliler'in kalesi gelir ki Cenevizliler Bizans'taki gibi bir zincirle boğazı engelledikleri anlatılır.

Daha ileride büyük liman gelir. Burası eskiden Efesliler Limanı adıyla bilinmektedir. Garibce Burnu ile korunur. Buraya Bizanslılar ve onlardan önceki topluluklar Garibe derlerdi.

Boğaziçi'nin Anadolu tarafında da birçok köyler vardır ve Karadeniz'e en yakın Hiyeron ***(Hieron)*** [57] çıkıntısı üzerinde Anadolu Kavağı civarında ve tepede Ceneviz kalesi ve diğer adıyla Hiyero ***(Hiero)*** kalesi harabesi görülür. Bu yerde Kolkida ***(Colchide)*** seferinden dönüşünde Argolidli Pirgos ve Jason tarafından yapılmış (On İki Mabutlar "Tanrılar") mabedi ve gene o civarda Kalkedonyalılar ***(Khalkedanyalılar)*** (Kadıköylüler) tarafından yapılmış bir Jüpiter mabedi varmış ki bu mabet daha sonra Ayasofya'yı yaptıran Jüstinyen ***(İustinianos)*** tarafından kiliseye dönüştürülmüş. O zamanda toplumun önemsediğine göre boğazın kiliti konumunda olan bu yeri elde etmek için birbirleriyle her zaman mücadele ederlerdi.

*[57] Eski Yunanlılarca Hiyeron **(Hieron)** deyimi, çevresi duvarlarla çevrelenmiş bir mukaddes makam hakkında kullanılmakta olup genellikle ortasında bir mabet bulunur.*

Bu dağın eteğinde Bizanslılar'ın gümrüğü vardı. Milattan (192) yıl önce Bitinya ***(Bithynia)*** kralı *(yani Marmara ile Karadeniz arasındaki Bursa, Kastamonu, İznik ve Kadıköy ve çevresine hâkim olan kral)* Perusiyas ***(Prusias)*** burasını Bizanslılar'dan ele geçirmiştir. Burada barbarlarla pek çok savaşlar olmuştur. On dördüncü yüzyılda bazı Palaolag ***(Palailogos)*** hükümdar soyu zamanında Cenevizliler burasını ele geçirerek Hiyeron ***(Hieron)*** kalıntıları ile oraya şimdi izleri görülen kaleyi yaptılar. Daha sonra Venedikliler burasını elde etmek için çok çalıştılar. Yazar Şelomberje ***(Schulumberger)*** bu yer hakkında açıklama yaparken diyor ki:

*«İstanbul patriği olan hadım İgnos (719–878) Büyükada karşısındaki Androvitus **(Anderovithos)** adasındaki hücresinden çıkarılıp burada bir keçi ahırına atıldı. Kış ortasında aylarca yarı çıplak bir halde bağlı ve bekçileri tarafından her türlü hakaretlere ğrayarak orada yaşadı. Hıristiyanlığın en büyük ruhani reisi olan bu kişi hakkındaki bu kadar vahşiliğin en büyük alim, filozof ve yazarların blndğu bir başkentten bir iki saat uzakta bulunan bir yerde geçmesi insanı hayret ve nefretlere düşürür.»*

Sanradan Mösyö Millingen tarafından yapılan incelemelerde kuzey ve doğu tarafındaki kapıların üzerindeki eski Hiyaron ***(Hiaron)*** binasına ait taşlar ile bir armağan taşıınn bulunduğu görülmüştür. Bizanslılar'a ait olan hilal bile görülebilmektedir. Duvarların üzerinde Ceneviz ve Bizans armalarına rastlanılmaktadır.

Anadolu kıyısı izlenilerek inildikçe Sütlüce'ye gelinir. Buradan bir küçük yol boğazın en yüksek dağı olan Yuşa tepesine doğru çıkar. Deniz seviyesinden 180 metre yükseklikte bulunan bu dağın tepesinde Hazret-i Yuşa'nın türbesi vardır.

Dört metre uzunluk ve yarım metre genişliğinde olan bu türbe hakkında eski eserler ve yabancı yayınlarda pek çok söylentilere rastlanılıyor.

Eski yazarların bazıları bunu bir Herkül yatağı, bazıları da Polluks ***(Pollux)*** ta-

rafından öldürülen Amikos'un ***(Amycus)*** mezarı sayarlarsa da Müslümanlarca bir zeyâretgâh olan bu türbenin Hazret-i Yuşa aleyhüs-selâma ait olduğu kesindir.

Bu dağ üzerinde Sen Panteleyon ***(Saint Panteleion)*** manastırına ait olduğu sanılan bazı Bizans harabeleri ile bir de ayazma vardır.

Yuşa tepesine Bizanslılar Herkül Yatağı derlerdi.

Argonotlar'ın ***(Argonaut)*** seferinde Boğaziçi'ne gelmeden arkadaşlarından ayrıldığı mitoloji hikâyesinde ***(Herkül)***'ün ne olduğuna ve ne de buraya gömüldüğüne ait tarihde hiçbir şey yoksa da Doktor Mortiman ***(Mordtmann)*** Boğaziçi'ne dair yazdığı eserde diyor ki: «*Tanrı Melkart'ın kemikleri Kadik'te* ***(Cadix)*** *çok görkemli mermer bir mezar içinde ve kendi adındaki mabedin ortasında korunmş bulunduğunu*» yazar İstrabon'da ***(Strabon)*** okuyoruz. Sanıyoruz ki Fenikeliler de bu dağ üstünde kendi mabetleri Melkart'ın makamı olduğuna inanmışlardır.

Eskiden Kıbrıs'ta keşfedilip, günümüzde Osmanlı Müzesi'nde bulunan dört metre yirmi santim yükseklikteki kaba taştan yapılmış heykel, bize Fenikeliler'in mabedi olan Baal Melkart *(ki Yunanlılarca Herakliyus* ***(Heraces)*** *denilir)* hakkında bir fikir verebiliyor.

Baal Melkart'ın bütün dünyaya hayat verdiğine inanılarak kaynaklar akmaya başlayınca Melkart'ın uyanması şerefine özel günlerde ayin yapılırdı.

Biliniyor ki, alınmasından önce Fenikeliler gemileriyle Karadeniz'e kadar giderek, Sur ve Seyda şehirlerinin ticaretini Karadeniz kıyılarına kadar götürmüşlerdi. Aslında Karadeniz'e Bizanslılar'ın misafirperver anlamını verdikleri Oksinos ***(Exinos)*** deyiminin, Fenikelilerin Aşkenas ***(Achkenas)*** deyiminden geldiği açıktır.

Çubklu, Akviyetler'in ***(Akoimenteler)*** manastırı ile tanınmıştı.

Kanlıca'ya Lembos derlerdi. Likadiyen ***(Lycadien)*** adı verilen bir limanı vardı. Vaniköy'ün eski ismi Nefzimakyon ***(Nafzimakion)*** idi. Burada imparator Jüstinyen'in ***(İsutinianos)*** yaptırdığı bir manastır vardı ki ahlâkı bozuk kadınlar ömürlerinin son zamanlarını dua ile geçirmek üzere oraya çekilirlerdi.

Sonra Anadolu Hisarı gelir ki burada Sultan Bayezit'in boğazdan askerini serbestçe geçirebilmesi için yaptırdığı Güzelce Hisar'ın günümüzde kalıntıları görülmektedir. Göksu'ya Botemonyun ***(Botamonion)*** derlerdi. Ondan sonra Perutos Diskos ***(Protos Discos)*** (Çengelköy) ve Doterus Diskos ***(Deteros Discos)*** (Beylerbeyi) ve Heryiokeramos ***(Chrysokeramos)*** (Kuzguncuk) *(ki bunun anlamı Yıldızlı Kiremit demektir)* ve ondan sonra Öküz Limanı ve bunu izleyerek Altın Şehir anlamında Hırisopolis ***(Chrysopolis)*** (Üsküdar) gelir.

Bizanslılar'ın buraya Hırisopolis ***(Chrysopolis)*** demeleri bazı söylentilere göre Agamemnon'un oğlu Hırises'e ***(Chryses)*** ilişik olarak ve bazılarına göre akşam güneşin gurubuna yakın Üsküdar'daki evlerin İstanbul tarafından yaldızlı gibi görünmelerindenmiş ki ençok olasılığa yakın olanı budur. Bu isim İskender devrinden önce bile varmış. Üsküdar deyimi ise Bizanslılar zamanında Skutari ***(Scutari)*** denilen bir tür askerlerin orada Skutaryon ***(Scutarion)*** denilen kışlalarının bulunmasından imiş. Arnavutluk'taki İşkodra bile bu kelimeden başka bir şey değildir. Aslında yabancılar İşkodra'ya Arnavutluk Üsküdar'ı derler. Üsküdar, Farsça'da posta hizmetinde kullanılan Tatarlara (58) ve bunların oturdukları yer olan menzilhanelere (59) denilir. Gerek bu anlama göre ve gerekse Üsküdar'ın Anodolu'ya giden posta yolunun ilk konaklama yeri olmasına göre buraya menzilhane anlamında Üsküdar denildiği çok olasıdır.

(58) Posta Tatarı: Atlı postacı, ulak. Posta sürücüsü.

(59) Menzilhane: Posta tatarlarının at değiştirdikleri han. Konak yeri. Hayvan değiştirilen yer.

Bu ismin Bizanslılar zamanında bile kullanılmış olması olasıdır. Çünkü Bizanslılar Fasça'daki birçok kelimeleri kendi dillerine almışlardı. Özellikle Bizanslılar zamanında şimdiki Bağdat Caddesi posta yolu olup, posta Üsküdar'dan hareket ederdi.

Olasıdır ki Üsküdaryun ***(Scutarion)*** dedikleri kışla da bir menzilhâneden başka bir şey değildi.

Yunanlılar'ın şifreli haberleşmede kullandıkları ve Scutale [60] dedikleri üstüvânenin *(silirdir)* isminin Üstüdar ismiyle olan ilişkisi bile bir dereceye kadar dikkate değerdir.

[60] Bizanslılar'da gizli gitmesi ve götüren postacının bile haberdar olmaması gereken haberleşme, bir yuvarlak üstuvâne (silindir) üstüne sarmal olarak sarılmış şerit şeklinde bir deriye yazılır ve sonra çözülerek gönderilirdi. Bunu kimse okuyamazdı. Arcak aynı çapta bir silindire sahip olan komutan veya görevli o deriyi şifre anahtarı olarak kullanılan silindire sarınca kolaylıkla okunurdu.

Herhalde Farsça'dan alındığı kesin olarak görülen bu deyimin Dara zamanından beri olması mümkündür.

Buraya Bizanslılar Damalis ***(Damalis)*** de derlerdi. Üstelik Kız Kulesi'nin o zamanki ismi Damalis ***(Damalis)*** Kulesi'dir. Kıyıdan biraz uzaklıkta ve deniz içindeki bir kaya üstünde bulunan ve Damalis Arkla ***(Damalis Arkla)*** denilen Kız Kulesi o zamanlar başka şekildeydi. Bu kule ile İstanbul tarafında Saray Burnu'ndaki Mangan yani Savaş Araçları Kulesi arasında Haliç'te olduğu gibi güzel ağaçlarla süslü koy, bir zincir çekilerek iki uçları bu iki kuleye bağlanır ve Boğaziçi böylece gemilere kapatılırdı.

Nisafor Garagoras'ın ***(Nikephoros Greğoras)*** aktardığına göre Sultan Orhan Anadolu tarafından Damalis'e yani Üsküdar'a kadar gelmiş ve Kız Kulesi'nde kendisini bekleyen İmparator Kantakozen ***(Kantakuzenos)*** sandalla elçiler göndererek, haberleşmeyi böylece sağlamışlardır. Kız Kulesi o zamanlar Bizanslılar'ın gümrüğü durumunda olup boğazdan geçen gemiler oraya vergi vermeden geçemezlerdi. Tarihte bu kulenin Damalis Kulesi diye tanınması Üsküdar'da oturan Atina komutanlarından Keras'ın ***(Chares)*** hanımı Damalis öldüğü zaman bir kaya üstüne gömülmesindenmiş. Buna yabancılar, bilinen hikâye nedeniyle Leandr ***(Leandre)*** [61] Kulesi ve Türkler de Kız Kulesi derler. Bu kule Osmanlıların fethinden sonra harap olduğundan yıkılıp ahşap olarak yapılmış ve daha sonra da yandığından Sultan İkinci Ahmet Han'ın devrinde yeniden kârgir olarak yapılmıştır. Daha sonra birçok kez onarılarak, bir kaç şekle girmiştir. Elimizde olan yüz sene önceki şeklinin bile bu günküne benzemediği görülür.

[61] (Hero) ve Leandr ***(Leandré)*** *adıyla eski Yunanca'da bir manzum hikaye vardır. Bu hikayeye göre Çanakkale Boğazı'nda Anadolu kıyısındaki Abidus* ***(Abydos)*** *köyünde Leandr* ***(Leandré)*** *isminde bir delikanlı olubp bu köyün karşısında ve Rumeli kıyısında da Sestos köyünde de Hero isminde bir rahibe varmış. Bunlar birbirlerini bir panayırda görüp sevmişler. Hero kalenin üstünden gece ateş yakarak işaret verir ve Leandr* ***(Leandré)*** *da denizden yüzerek karşı kıyıya geçermiş. Bir gece rüzgarla ateş sönmüş ve Leandr* ***(Leandré)*** *geçerken boğulmuş. Bundan haberi olan Hero da kaleden kendisini aşağıya atarak ölmüş.*

Kız Kulesi'nin karşısındaki sahile de ***(Damalis)*** deniyor.

Burada mermerden bir inek heykeli varmış. Aynı zamanda öyle diğer bir heykel de Kuruçeşme ile Ortaköy arasındaki bir yerde de varmış ki bu yere inek anlamında «Vaha» derlermiş.

Ansiklopedide Damalis diye eski zamanda boynuzlu bir tür yaban keçisine dedikleri ve bu kıyıda ya da kayalık üstünde Bosforus ***(Bosphorus)*** deyimine karşı düşen anlamı hatırlatmak için böyle boynuzlu bir öküz heykeli bulunduğu düşünülecek olursa (Damalis)'in gömülmüş bir general karısı olduğuna ve özellikle Çanakkale Boğazı'nda olması gereken Leandr ***(Leandré)*** hikâyesine inanmakdan çok diğer tarafa yönelmek doğaldır.

Şimdi bu kule gece feneri görevini yapar. Eskiden, hatta Fenikeliler zamanında Boğaziçi'nin çeşitli burunları üzerinde dikilmiş taşlar vardı ki, fener görevini yapan bu taşlar o zamanki gemilere yollarını gösterir ve uzaklık ölçümü yapmalarını sağlardı.

Üsküdar'ın arkasına rastlayan Çamlıca dağlarına, yuvarlak tepe anlamında Diskos ***(Discos)*** derlerdi. Bu deyim daha sonra kaybolup Penkya ***(Penkia)*** yani çamlık anlamına dönüşmeye başlamıştır ki Türkçe'ye de Çamlıca diye geçmiştir.

Çamlıca'nın Marmara kıyısına doğru olan eteklerinde Haydarpaşa vadisine rastlanılır. Bağdat yolu buradan geçer. Eskiden Anadolu'ya sefere gidecek olan Bizans ordusu burada toplanır ve buradan yola çıkardı. Hatta Türkler zamânında bile yolcuları buraya kadar getirirler ve burada Ayrılık Çeşmesi denilen çeşmeye kadar gelip oradan uğurlarlardı.

Kadıköy'ün eski ismi Kalkedonya [62] ***(Khalkedonya)*** idi. Kadıköy, Bizans'ın kuruluşundan çok örce vardı. Tarihsel söylentideki «Körler Köyü» denilen yer işte burasıdır. Bazı Bizanslılarca gaipten gelen bir sesin söylediği şehir yerini ararken, bu köyde oturanların Saray Burnu gibi güzel bir yeri görmeyip te orada oturduklarından dolayı Körler Köyü burası olduğuna karar vererek,

İstanbul kurmuşlardır.

[62] Kadıköy deyimi Fâtih Sultan Mehmet tarafından bu köyün arpalığının İstanbul kadısı olan Hızır Bey'e verildiğindenmiş.

Fakat Kadıköy'ün yerinin özellikle o zamanki yaşama göre Sarayburnu'ndan daha elverişli olduğuna şüphe yokdur. Kadıköy tarafında arazînin düz ve yararlı sularının çokluğu ve Asya ile olan bağlantısı, orasını tercih ettirmişdir. Bununla birlikte o zaman İstanbul tarafında başka savaşçı bir toplumun yerleşik olup olmadığı belirli değildir. Rumeli demiryolu yapılırken Sarayburnu civarında ortaya çıkan siklop şeklindeki duvarlar bunu doğruluyor. Bizans'a dâir eseriyle meşhur olan Doktor Paspani bu Saray Burnu'nda Eski Yunanistan'ın Misen ***(Mycen)*** ve Truva şehirlerinde olduğu gibi bir akropolun var olduğunu bile gösteriyor. Kodinos'un anlattığına göre şimdiki Çenberlitaş'ın yerinde de eski bir mabet varmış. İşte Kadıköy'ün İstanbul'un en eski bir köyü olduğunu sanmak bu nedenlerle doğru olamaz. Bizanslılar'dan önce İstanbul'un her tarafı az çok yerleşikti.

Kalkedon'da ***(Khalkedonya)*** çok tanınmış olan Apollon mabedi vardı ki o yerde, daha sonra 451 Konsülü *(Üst düzey Ruhban Meclisi)* ile ünlü olan Evafemi ***(Euphemie)*** kilisesi bulunmuştu.

Kadıköy'ü çevreleyen surlar, Bizans imparatoru Valens zamanında yıkılıp taşları kendi ismiyle tanınmış olan Bozdoğan kemerinin yapımında kullanılmıştı.

Türkler Kadıköy'e önceden Kalce Dünya dediler. Aslında eski devirlerde isimlerin bir dilden diğer dile geçmesi sırasında o dilde ona benzer anlamdaki kelimelere dönüşmesi, hemen her zaman görülen bir durum olduğundan, Türkler bile Bizanslılar'ın bir çok kelimelerini Türkce'ye uydurarak, örneğin Sitinpoli'yi İslâmbol, Kiyara Hori'yi Kara Köy, Karibdi'yi Garibce gibi çevirdiklerinden, Kalkedonya'yı ***(Khalkedonya)*** da Kalce Dünya diye isimlendirmişlerdir. [63]

[63] Sultan İkinci Selim'in memuru olan Mösyö Melling'in 1813 yılında yaptığı Kadıköy manzarası resminde görüldüğüne göre, o zaman Kadıköy'de ancak (400) ev varmış. Hâbuki şimdi on bin evden çoktur.

Kalkedonya'dan ***(Khalkedonya)***, Nikomedya'ya ***(Nicomedia)*** İzmit'e gidinceye kadar Asya kıyısında küçük küçük köylere rastlanılırdı.

Kalkedonya'nın ***(Khalkedonya)***, bir tarafı ise Moda'ya kadar giderdi. Burası eski zamanlarda Fenikeliler'in bir ticaret yaptıkları yerdi. [64]

*[64] Moda burnunun kıyı tarafındaki arazisi içinde eskiden tarih öncesi zamanlara ait eşyâ ve aletler bulunmuştur. Doktor Motriman bunların Kıbrıs'ta bulunan eskıı eserlere benzediğini söyliyerek eskiden anlatmıştır. «Moda'da bulunan eski eşyalara göre iki olasılık önünde bulunuyoruz. Önce buralarda yerli Trak'lı bir toplumun Kurbağalıdere tarafına doğru yerleşmiş olması. İkinci olarak Moda burnu sırtlarında Öjene **(Egéenne)** zamanına ait bir topluluğun denizden gelen yabancı tüccarlarla değiş-dokuşda bulunmak üzere oraya yerleşmiş olmaları. Kurbağalıdere'de Mösyö Milyopolo **(Milliopoulo)** tarafından daha önce bulunan ve Hisarlık'daki eski eserlere benzeyen hicret zamanına ait eşya ve aletler bu tarafın da yerleşik olduğunu kanıtlar.»*

Milattan önce dokuzuncu yüzyılda İstanbul'u kuran Doryenler'in ***(Dorien)*** Apolon putperestlik mezhebini taşıyan Megaralılar İstanbul'a geldiği zaman Moda burnundaki bu tecaret yeri varmış.

Asya kıyısı üzerinde tarih öncesi insanların oturduğuna bir çok kanıt daha vardır. Özellikle Maltepe civarındaki tümsekler *(tümülüsler=höyükler)* dikkat çikicidir. Maltepe burnu üzerinde bundan altı yıl önce bulduğum bir tümülüsü bile açıp incelemeye Müze Müdürlüğü'nden izin almak istemişken bazı nedenlerden dolayı bu inceleme yapılamamıştı.

Maltepe ile Kartal arasında ve demiryolu üzerinde bir parmaklıkla çevrili bir mezar vardır ki bunun da bir tümülüs olması pek olasıdır.

Moda burnundan sonra Kalamış körfezi gelir. Buna Kalamış körfezi denilmesi, oradaki sazlıklar redeniyledir. Rumlar sazlığa Kalamisya derler. Burasının asıl adı Evterop ***(Eutrope)*** körfezidir.

Bu körfezin bu isim ile anılması İmparator Arkadiyos'un ***(Arkadios)*** beğenisine erişen Rufen'in ***(Rufin)*** yerine başa geçen Evterob ***(Eutropa)*** isimli Akağa'nın ismine ilişiktir.

Tarihte çok tanınmış olup bütün İstanbul'un yönetimini eline geçiren bu kişi daha sonra İmparatoriçe Evdoksiya'nın ***(Evdoksia)*** zorlaması üzerine Kıbrıs'a gönderildi ve 399 yılında Kıbrıs'tan buraya getirilip bu limanın kenarında kafası kesildi. Kalamış körfezi tarihinde başka acı bir olay ile daha meşhurdur. Bizans imparatorlarının hemen en iyisi olan zavallı Moris Tiber ***(Maurice Tibére)*** bile bu körfezin kenarında öldürülmüştü. Bir ihtilâl sonucunda tahtını kaybeden Moris ***(Maurice)***, çocuklarıyla birlikte bir sandala binerek İzmit'e doğru kaçarken bir fırtınaya tutularak İzmit civarında kıyıya çıkmış ve orada arkasından gönderilen askerler tarafından yakalanmış ve Kalamış körfezine getirlmişti. Orada kıyıda gözleri önünde beş oğlunu idam ettiler ve ihtiyar baba *«Yarabbi senin adaletin büyüktür»* diyerek başını celladın satırı altına koşmuştur (602). Kalamış körfezinin güney kıyısında eski Hiyeron ***(Hieron)*** burnu vardır *(Fenerbahçe)*. İstanbul'un en gönülleri çeken bir yeri olan burası, her tarafı denizle çevrili ve karaya bir taraftan bağlı bir yarımada olup burada İmparator Jüstinyen'in ***(İustinianos)*** yazlık sarayı vardı. İmparatoriçe Teodora ***(Theodora)*** ihtilallerden ve İstanbul'un gürültülü hayatından yorulduğu zaman buraya sığınır ve dinlenirdi.

Burası Bizans İmparatorlarınca güzel yerleri nedeniyle saray yeri olarak seçilip Anadolu seferlerinde Haydarpaşa'da toplanan orduyu uğurlamak ve askerin gidişini gözetmek için imparatorlar buradaki saraya gelir ve kalırmış. Oradan kayıkla doğrudan Ahırkapı tarafındaki saraya geçerlermiş. Bizanslılar zamanında var olan limanın mendireği hala görülmektedir. Doğu tarafında kıyıda yapıların kalıntılarına ve bahçenin bazı yerlerinde geniş ve eski temellere rastlanılır. İmparator Makedonyalı Birinci Vasil'in ***(Basilios)*** zamanında oradaki bir sarnıcın temizlettirildiği ve yapıların onarıldığı bazı tarihlerde okunur.

Fenerbahçe demiryolu yapılırken orada bulunan bir yarım kabartma taşın günümüzde Berlin müzesinde bulunduğunu Mösyö Alber ***(G. Albert)*** Bosforus ***(Bosphorus)*** ismindeki Almanca makalesinde söylüyor. Bu taş birbiriyle kavuşan iki adamı gösteriyormuş ki bunlardan biri post giymiş ve bir kurt maskesi takmışmış.

Fenerin arka tarafında içeriye doğru büyücek bir dağ görünür ki buraya Osmanlılar Kayışdağı demişlerdir. Bizans zamanında burada bir manastır varmış ki günümüzde kalıntılarına rastlanılır. Üstelik oralarını kendim incelerken toprak içinde bir çok mozayikler buldum. Bu manastırın yanında haberleşme amaçlı bir ateş kulasi vardı ki bu kule diğer tepelerdeki kulelerde yakılan ateşler aracılığıyla haberleşilerek işaretleri Fenerbahçe'de bulunan kuleye ve o da karşıda İstanbul'da saray içindeki kuleye vererek, böylece sınırdan düşmanın girişi ve diğer durumlarda hızlı haberleşme yapılmasına yardımcı olurdu. [65]

[65] Bu şekilde haberleşme Yunanlılar'da çok eskidir. Hatta mîlattan dört yüzyıl önce öyle bir yöntem bulunmuştu ki, ateş kulelerinin her birinde aynı hacimde kapların altında da aynı çaplarda bir delik olup ateşle her kule birbirine işaret verir vermez su ile doldurulan bir kabın dışındaki deliği açılır ve suyun hizası istediği harfin seviyesine gelince işaret verir karşı kule de o zaman deliği kapatarak su seviyesi hangi harfte durduğunu okur ve ona göre kelimeleri aldıkdan sonra o da diğer kuleye aynı şekilde verir ve böylece Bağdat'tan baktente kadar haberleşmek mümkün olurdu.

İmparator sarayında Kontuskopiyum ***(Kontoskopium)*** denilen bir fener kulesi vardı. En uzak vilayetden verilen işaretler kuleden kuleye aktarılarak bu fenere kadar ulaşır ve böylece saray her şeyden haber alırdı. Sultan Ahmet Camisi'nin arkasındaki evler arasında bulunan ve Mösyö Paspati ***(Paspates)*** tarafından bu fenerin kalıntıları görülmüş ve yeri hakkında bir fikir oluşmuştur. *(Yeri kitabın sonundaki haritada gösterilmiştir.)*

İmparator için son derece önemi olan bu kulede haberleşme göreviyle çeşitli askerlerden oluşan bir gurup görev yapardı. Ülkede oluşan ihtilaller, düşman saldırıları hep bu kule aracılığıyla haber alındığından imparatorlar buraya Çok büyük bir önem verirlerdi. Fakat sarhoş olarak tanınan imparator Üçüncü Mihal ***(Mikhail)*** Hipodrom oyunlarına düşkün olduğundan, bir gün oyun ortasında kuleden gelen kötü haberler halkı heyecana düşürerek keyfi bozulur diye, bu tür haberleşmenin kaldırılmasını emreder.

(Devam Edecek)

Gelecek Sayıda: Adalar

Falaka

"Çocukluk anılarından"

Ömer Seyfettin

Kaynak: Ömer Seylfettin Külliyatı, Cilt:1, Sayfa: 91-99
Muallim Ahmed Halid Kitabevi 1938

Büyük Her sabah çarşı camiinin arkasındaki harap zaptiye ahırlarının önünden, bir serçe sürüsü gibi cıvıldayarak geçerdik. Mektep biraz daha ileride, alçak duvarlı, oldukça geniş bir avlunun ortasında idi. Bir kattı; etrafında yükselen büyük kestane ağaçlarının biribirine karışmış koyu gölgeleri bütün çatısını kaplardı. Biz daha avlunun kapısından girmeden Hoca Efendinin bulunup bulunmadığını, şöyle bir bakar, anlardık:

— Abdurrahman çelebi gelmiş mi be?

— Gelmiş, gelmiş...

Abdurrahman çelebi Hoca Efendinin ihtiyar eşeğiydi. Siyah, huysuz, inatçı bir hayvan.. Her sabah bizim gibi erkenden mektebe gelir, akşama kadar kalır; evlerimizden nöbetle; getirdiğimiz kucak kucak otları, yazsa ağaçların, kışsa sol taraftaki abdestlik sundurmasının altında yavaş yavaş yerdi. Ona su vermek, onu tımar etmek mektepte bir imtiyazdı. Hoca Efendiye kim yaranırsa bu mükâfatı kazanırdı. Mektebin kapısına dar taş bir merdivenle çıkılırdı. İçeri girilince tâ karşıya Hoca Efendinin rahlesi gelirdi. Rahlenin önünde top yavrusu müthiş, tuhaf bir tüfek gibi siyah kayışlı ağır falaka asılı dururdu. Hepimiz kırk çocuktuk. Kızları birkaç ay evvel bizden ayırarak başka yere kaldırmışlardı. Sınıf taksimi filân yoktu. Elifbeyi, Ammeyi, herşeyi bir ağızdan okuyor, rakamları bir ağızdan sayıyor, bir ağız»dan ilâhi söylüyorduk. Bütün derslerimiz yeknesak, umumî bir bestenin asla manâlarını anlamadığımız güfteleri idi. Hoca Efendi, ak sakallı, uzun boylu, bağırtkan bir ihtiyardı. Yaz, kış, daima cübbesiz, abdest almağa hazırlanmış gibi kolları, paçaları çıplak, sıvalı, yerinde otururdu. Öğleden sonra Çarşı camiini süpürrneğe gidip hiç gelmiyen kalfa daha gençti. Müezzinlik de yapıyordu. Bize şeker, leblebi, keçiboynuzu, hünnap, iğde versaire satardı.

**

Gönenden geldiğimiz gündenberi bu mektebe devam ediyordum. Amma dersten,mersten hiç haberim yoktu. Bir ağızdan okumağa başladık mı, ne olursa olsun, bende karışır, bağırmağa başlardım. En birinci zevkim falaka tutmaktı. Falaka tutmak... Fakat bir gün hâkim 'Efendi ile setre pantolonlu, gülmez suratlı biri geldi.

— Kaymakam Bey, Kaymakam Bey!

Dediler. Sakalsız, esmer, uzun boylu, aksi bir adam. Kapıdan girer girmez Hoca Efendinin işareti üzerine hepimiz ayağa kalktık. Birisini çağmyormuş gibi elini, başını sallıyarak bizi oturttu. Hepimizi ayn ayrı gözden geçirdi. Birkaçımızı okutmak istedi. Halbuki biz tek ağızla, ahenksiz okuyamazdık. Yüzünü buruşturdu. Yere bakarak başını salladı. Sonra gözlerini Hoca Efendinin başında asılı duran falakaya dikti: Baktı, baktı.

Ömründe ilk defa bir falaka görüyormuş gibi dikkatle baktı. Döndü, selâm vermeden çıkarken:

— Biraz dışarı gelir misiniz Hoca Efendi?.

Hoca Efendi titreyerek divan duruyor gibi kollarını önüne kavuşturarak yürüdü. Hâkim Efendi ile Kaymakamın arkasından bahçeye çıktı. Dışarda ne konuştuklarını bilmiyorduk. Lâkin falaka ertesi gün, yerînde. yoktu.

— Falaka yasak olmuş...

Diyorlardı. Sözde Kaymakam Bey yasak etmiş!

Dayak korkusu kalkınca biz, kırk çocuk, öyle azdık, öyle kudurduk ki... Ne yaptığımızı bilmiyor, artık hiç hocayı dinlemiyor, yüzüne leblebi atıyor, minderine iğne koyuyor, pabuçları saklayıp onu saatlerce arattırıyor, yalvartıyorduk. Dayaksız bizi okutamıyacağını anlıyan Hoca Efendi nihayet yine bir gün falakayı çıkardı. Amma başı ucuna asmadı. Oturduğu minderin arkasına sakladı. Fakat şimdi kim kabahat yaparsa eskisinden fena dövüyordu.

İyice hatırlıyorum; kırk çocuk, hepimiz müttefik. Aramızdan müzeyir çıkmıyor, Hoca Efendiye karşı tek bir vücut gibi hareket ediyorduk. Bir gün bahçede sözbirliği ettik, içerde hepimiz birden esnemeğe başladık. Hoca Efendi de esnemeğe başladı. Zavallı ihtiyar uyuyuverdi. O zaman kalktık, rahlenin üzerindeki enfiye kutusunu aldık, hepimiz çektik. Bütün mektebin içinde bir hapşırmadır gitti. Hoca Efendi gürültüden uyanınca, işi anladı. Enfiyesini kimin çaldığını sordu. Bir ağızdan ahenkle:

— Bilmiyoruz, bilmiyoruz. Dedik.

— Hepinizi falakaya çekeceğim.

— Bilmiyoruz, bilmiyoruz.

— Kimse söylemiyecek mi?

— Bilmiyoruz ki, bilmiyoruz ki...

— Bilmiyor musunuz, pekâlâ, Necip git camiden kalfayı çağır, çabuk.

Beş dakika sonra kalfa geldi. Korkunç bir sahne başladı. Sopayı biri bırakıp biri alıyordu. Nöbetleme falaka tutuyorduk. Hepimizi sıra dayağına çektiler. Bugünden sonra Hoca Efendi esneme ile hapşırmayı pek büyük kabahat sayıyordu. Hele hapşırmak... Kazara, kendiliğinden hapşıranı:

— Benimle eğleniyor musun?

Diye yere yıkıyor, bayıltıncaya kadar dövüyordu. Aksi gibi benim hiç durmadan esneyeceğim geliyor, hapşırmak istiyordum. Birkaç defa bunun için dayak yedim. Hoca Efendi dayağı bitirince bütün kuvvetiyle rahlesine vuruyor:

— Kim hapşırırsa şart olsun ki öldürünceye kadar .döveceğim.

Diye haykırıyordu.

— Şart olsun, kim hapşırırsa...

* *

"Şart olsun! Bu nasıl yemindi? Evde anneme sordum. Başını salladı. Gözlerini açtı:

— Çok büyük yemin! Dedi.

— Yalan yere bu yemini eden çarpılır mı?

— Hayır.

— Ya ne olur?

— Daha fena.

— Karısı boş düşer.

İyice anlamadım. Amma bu yeminin dehşetini mektepte çocuklara etrafiyle söy-

ledim. Artık hep, evli adamlar gibi, yalan sahih, biz de "Şart olsun!,, yeminine başladık. "Vallahi, billahi! unutuldu. Hoca Efendi de her sabah rahlesine çökerken hiç unutmuyor:

— Kim hapşırırsa, şart olsun, öldürürüm.

Diye tekrarlıyordu.

Bir gün öğle paydosundan sonra içeri girdik. Her yakitki gibi derin bir uğultu... Ben baktım, Hoca Efendi dalmış, uyuyor! Hemen ayağa kalktım. Çocuklara şehadet parmağımı dudaklarıma götürerek:

— Susunuz! İşaretini verdim. Ses seda kesildi. Hepsi ne yapacağıma bakıyordu. Gözüme rahlenin üzerinde, kapağı açık duran bir tabaka kadar büyük enfiye kutusu ilişmişti. Yürüdüm, ayaklarımın ucuna basarak yaklaştım, kutuyu aldıra. İçindeki enfiyeleri cüzümün arasına boşalttım. Kutuyu yine açık olarak yerine bıraktım. Ço euklar çekmek için etrafıma toplandılar.

— Hayır, biz çekmiyeceğiz, dedim. Sonra hapşırırız. Uyanır!

— Ya sen ne yapacaksın?

— Görürsünüz.,.

— Ne yapacaksın, ne yapacaksın?

— Söylemem diyorum. Çok güleceğiz.

Öyle bir şeytanlık kurmuştum ki daha yapmadan gülüyor, katılıyordum. Çocuklar da bana bakarak gülüyorlardı. Gülüşme gürültüsüne Hoca Efendi uyandı. Hemen kutuya baktı, içinde enfiye yok... Hiddetlendi:

— Kim aldıysa söylesin, şart olsun gebertirim. Hep bir ağızdan, ahenkle:

— Şart olsun haberimiz yok!

Dedik.

— Kim aldı. Söyleyiniz.

— Bilmiyoruz, bilmiyoruz.

— Pekâlâ, ben size gösteririm. Şimdi hapsırınca alan meydana çıkar. Şart olsun, onu falakaya yıkacağım. .Gebertinceye kadar döveceğim.

Kazara hapşıracağız diye hepimizin ödü kopuyordu.

— Şart olsun... Ah bugün biriniz hapşırırsa... Şart olsun, geberteceğim...

— Ah şart olsun, biriniz hapşırırsa...

Hoca Efendinin öfkesi bir türlü geçmiyordu. Ben rahlenin altında, cüzümden kopardığım iki yaprağı boru gibi büküyor, enfiyeleri içine dolduruyordum.

Akşam yaklaştı. Hoca Efendi kollarını kapadı. Çoraplarını, mestini giydi. Cübbesini omuzuna aldı. Hep bir ağızdan, kerrat cetvelinin tagannisinden sonra ilâhiye başladık. Ben nihayete doğru yanımdaki çocuğu dürterek kalktım. O da kalktı. Ellerimizi kaldırdık. Hoca Efendi bağırdı:

— Ne var?

— Abdurrahman çelebiyi hazırlıyalım mı?

— Haydi, pekâlâ çabuk.

Kapıdan çıktık. Her akşam Hoca Efendinin izin verdiği iki çocuk önden çıkar, eşeğin yularını, semerini vururdu. Taş merdiveni koşarak indik. Abdurrahman çelebi yiyemediği otların üstüne uzanmış yatıyordu. Tekmeliyerek kaldırdık. Yularını, semerini vurduk. Artık ilâhi sesleri kesilmişti. Ben cüzdanımdan içi enfiye dolu kâğıt boruları çıkardım. Yavaşça eğildim. Abdurrahman çelebi daha bir şey anlamıyordu. Bu borulardan bir tanesini bütün kuvvetimle burnuna üfledim. Genzine bir tabanca sıkılmış gibi şaha kalktı. İkinci boruyu üfleyemedim. Yularından tuttum. Sıçrata, sıcrata taş merdivenin önüne doğru götürdüm. Öteki çocuk yanımdan geliyor, gülmemek için eliyle ağzını tutuyordu. Hoca Efendi cübbesini giymiş, vekarla, yavaş yavaş, merdivenlerden iniyordu. Çocukların hepsi bir turna dizisi gibi, arkasında iniyorlardı. Eşek şaha kalkıyordu.

— Ne olmuş bu hayvana?

— Bilmem efendim, uyuyordu....

— Gemini yanlış vurmuşsunuz.

— Hayır.

— Getirin bakayım.

Bütün çocuklar da bakıyorlardı. Eşeği taş basamağa yaklaştırdım. Tam bu esnada Abdurrahman celebi nezleye tutulmuş bir insan gibi:

— Pişih, pişih...

Diye başını sarstı. Bütün çocuklar gülmeğe başladı. Hoca Efendi şaşırdı. Enfiyenin tesirini duymıya başlıyan Abdurrahman çelebi habire hapşırıyordu. Ben sanki hiçbir şeyden haberim yokmuş gibi:

— Sizinle eğleniyor efendim. Dedim.

— Haltetmişsin...

Daha,ziyade küstahlaştım:

— Bunu da falakaya yatırmalısınız.

— O hayvan, o... Kahkahalarla katılan çocuklar:

— Falaka, falaka...

Diye bağırıyorlardı. Ben onlardan cesaret aldım, Dedim ki:

— Hoca Efendi, bugün mektepte kim hapşırırsa şart olsun falakaya yıkacağım dediniz. Eğer Abdurrahman çelebiyi affederseniz karınız boş düşer.

Çocuklar ders gibi bir ağızdan ve ahenkle:

— Karınız boş düşer! karınız boş düşer!.

Diye haykırışıyorlardı.

Hoca Efendi bir an şaşırdı. Bineceği zamanlar: "Oh benim Abdurahman. çelebi, oh benim Abdurrahman çelebim, diye muhabbetle okşadığı eşeğine dehşetle baktı. Kapının yanından bir çocuk içeri koşmuş, falakayı, değneği çıkarmıştı. Abdurrahman çelebicik intizamsız fasılalarla hapşırıyor, burnunu yere sürmek istiyordu.

Falaka, değnek, elden ele Hoca Efendinin önüne kadar geldi. Çocuklar gülmekten katılıyorlar:

— Karınız boş düşer! karınız boş düşer!. Diye ahenkle tekrarlıyorlardı. Çocuklara mı, eşeğe mi, neye kızdığını bilmiyen Hoca Efendi, gayri ihtiyarî:

— Yıkınız!:

Emrini verdi. Belki yirmi çocuk, Abdurrahman çelebinin başına üşüştük. Uzun bir uğraşmadan sonra yere yatırdık. Arka ayaklarını falakaya taktık. Hoca Efendi sopayı eline aldı. Nallar gibi "tak tak" vurmağa başladi. Eşek debeleniyor, çocuklar bağırıyor, gülüyor, naralar atıyorlardı. Müthiş bir gürültü... Ansızın arkadan bir çocuk:

— Kaymakam bey.

Diye bağırdı. Hepimiz sustuk. Yüzümüzü avlu kapısına çevirdik; siyah setre pantalonlu, kırmızı fesli, ekşi suratlı bir adam... Sağında solunda birer zaptiye dimdik duruyordu.

— Ne oluyor Hoca Efendi? Diye sordu.

Hoca Efendi fena halde şaşaladı. Önüne baktı. Değnek elinden düştü. Falakayı tutanlar bıraktılar. Kurtulan ürkmüş eşek çifte ata ata, kestane ağaçlarının altına kaçıyor, hem avazı çıktığı kadar anırıyordu. Kaymakam avluya girdi. Yavaş yavaş yürüdü. Mektebin önüne yaklaştı. Kaşları çatılmıştı. Hiddetle tekrar sordu:

— Ne yapıyordunuz?

— Şey... Efendim.. Hoca Efendi kekeliyordu.

— Ne?

— Şart etmiştim.

— Ne demek?

— Hapşıran için...

— Ne hapşıranı?

— Eşek hapşırdı.

— Eşek mi hapşırdı?...

Çocuklar, hem hapşırıyor, hem gülüşüyorlardı. Kaymakam vakarına dokunan bu arsızlığa hiddetlendi. Isıracak gibi dişlerini göstererek:

— Defolun bakayım oradan, terbiyesizler. Dedi. Biz korktuk, hemen sustuk. Sonra şaşkın, perişan yere bakan Hoca Efendiye döndü:

— Benimle beraber geliniz.

Kaymakam önde, zaptiyelerle Hoca Efendi arkada, çıkıp gittiler.

* *

Bundan sonra mektepte ne falakayı gördük, ne de... Hoca Efendiyi!

Şimdi ben kimi hapşırırken görsem pek küçükken yaptığım bu tuhaf muzipliği hatırlarım. Gülümserim. Kalbimde belirsiz bir acı sızlar. Benim sebebime hocalıktan kovulan, ihtimal aç akalan bu aksakallı, fakir ihtiyarın zavallı hayali karşıma dikilir. Zaman geçtikçe hafifliyecek yerde, daha ziyade ağırlaşan bir vicdan azabı duyarım.

Fakat...

Fakat, bunun gibi, hayattaki her gülünç şeyin altında görünmez bir facia yok mudur?